CARDINALUL PAUL POUPARD

CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ
LA CUMPĂNA DINTRE MILENII

Convorbiri cu Patrick Sbalchiero

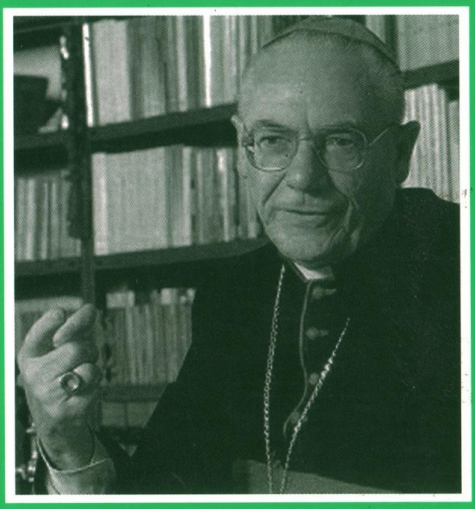

Colecția Intellectus Fidei 23

Galaxia Gutenberg

Cardinalul Paul Poupard
convorbiri cu Patrick Sbalchiero

CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ
la cumpăna dintre milenii

© 2001 Editions C.L.D.
Titlul original: Foi et cultures – au tournant du nouveau millenaire

© 2006 Galaxia Gutenberg, pentru ediția în limba română

Coperta: FIRMA9

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POUPARD, PAUL
Credință și cultură : la cumpăna dintre milenii
Cardinalul Paul Poupard ; trad.: Cristian Șiomușan și Cornelia Cistelecan ; ed,: pr. Silviu Hodiș. -Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2006

ISBN 973-7919-85-8

I. Șoimușan, Cristian (trad.)
II. Cistelecan, Cornelia (trad.)
III. Hodiș, Silviu (ed.)

28

Tehnoredactare Galaxia Gutenberg

Cardinal Paul Poupard
convorbiri cu Patrick Sbalchiero

CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ
la cumpăna dintre milenii

Traducerea din limba franceză:
Cristian Şoimuşan şi Cornelia Cistelecan

Galaxia Gutenberg
2006

INTRODUCERE

Miza vitală pentru Biserică şi pentru lume

***Patrick Sbalchiero*:**

Unul din paradoxurile majore ale acestui sfârşit de secol rămâne setea de Dumnezeu, în lumea occidentală pradă golirii bisericilor şi reculului pietăţii. De mai bine de douăzeci de ani, sondajele mărturisesc despre o îndepărtare a credincioşilor de practicile religioase, care, până prin anii şaizeici păreau a merge de la sine. Scădere a frecventării liturghiei duminicale, cădere a vocaţiilor, dezinteres în creştere faţă de manifestările de credinţă: toţi indicii de măsurare a trăirii religioase arată deficitul ori absenţa interesului faţă de sacru. Dacă Europa dă impresia aţipirii într-o letargie spirituală, America de Nord cunoaşte şi ea la rându-i profunde răsturnări în acest domeniu. Şi totuşi, mijloacele media tot repetă faptul că piaţa supranaturalului este în plin avânt: practici divinatorii, horoscoape, magie albă, neagră sau roz. Spiritualitatea omului contemporan se limitează ea doar la încercarea de a ghici sau de a modifica prezentul imediat? Dacă bisericile se golesc, cabinetele de prevăzători sunt pline până la refuz de clientelă în căutare de miraculos sau de încurajare. Aceste realităţi au determinat considerarea reculului treptat, dar inexorabil al creştinismului drept ceva incontestabil.

Şi totuşi statisticile nu scot totul la iveală. Potrivit lor, la fel ca în cazul oricărui obiect ştiinţific, dacă nu păstrează o distanţă critică, observatorul riscă să aibă o viziune deformată a faptelor. Astfel, unii l-au văzut pe Dumnezeu

şi religia «schimbându-se» în societăţile post-industriale. Această constatare sub forma unui diagnostic pesimist ne rezistă analizei. Dacă frecventarea locurilor de cult şi practica liturghiei duminicale au scăzut, cum să înţelegem, în schimb, neobşinuita admiraţie, niciodată dezminţită, produsă de fiecare dintre deplasările papei Ioan Paul al II-lea? Cum să înţelegem cererea unui tot mai mare număr de laici în materie de teologie? De ce oare atât de mulţi tineri adulţi cer să fie botezaţi câtă vreme nimic nu-i predispune la un angajament religios?

Suntem noi oare îndepărtaţi de Dumnezeu? Nu trecem noi oare printr-o boală adâncă al cărei simptom este cel al unei anxietăţi metafizice? Aflaţi în derivă, la bunul plac al ideilor şi valorilor dominante, oamenii sunt dezorientaţi, neliniştiţi în faţa întrebărilor pe care fiecare persoană şi le pune din negura vremurilor, cu privire la sensul vieţii, al morţii şi al răului. Pradă unui subiectivism exacerbat care-l face să dea îndărăt, omul aflat la cotitura celui de-al treilea mileniu suferă de o lipsă de repere. Se vede agitat după bunul plac al modelor şi opiniilor. Niciodată ca până acum nu au strâns societăţile noastre mijloacele tehnice capabile a înregistra, a filma, a fotografia şi, deci, a păstra şi a transmite memoria. Niciodată ca până acum nu a fost trecutul obiectul atâtor măsuri de conservare. Şi atunci de ce oare s-a atrofiat memoria noastră religioasă? Ameţeala dinaintea «tăcerii veşnice a spaţiilor infinite», care-l cuprindea pe Pascal, lasă locul strigătului umanităţii aflate pradă angoasei sfârşitului.

Fiecare generaţie îşi pune întrebări fundamentale cu privire la Dumnezeu, la lume, la viaţă, la pace. Dar gradul de indiferenţă religioasă, care a caracterizat sfârşitul secolului XX, reprezintă un fapt nou în istoria umanităţii. Civilizaţiile care ne-au precedat nu au eliminat niciodată, fără excepţie, sacrul şi nu au separat religia de

cultură. Până în anii '60, cultura religioasă rămânea în ochii majorității una din componentele majore ale activității spiritului uman. Evanghelia făcea parte integrantă din patrimoniul cultural. Semnele și simbolurile de credință erau transmise de-a lungul timpurilor prin intermediul societății și a instituțiilor sale. Pentru mulți, în ziua de astăzi, divorțul dintre credința creștină și cultură s-a produs deja.

Scena pe care se joacă drama ateismului contemporan, mascată de indiferența spirituală, este cea a unei rupturi între credință și cultură. Și totuși, după «moartea lui Dumnezeu» anunțată de către maeștrii scepticismului, după proclamarea sfârșitului religiei și a victoriei ateismului în Statele care se reclamă ca trăgându-și învățăturile din filosofia marxistă, după noaptea umanității orchestrată de către regimul nazist, căutarea lui Dumnezeu răsare mai puternică decât oricând, în inimile colectivităților. Se amintește o întoarcere în forță a sentimentului religios, o renaștere a divinului, ba chiar o «revanșă a lui Dumnezeu».

Dar care sunt aceste divinități pe care cultura de consum le înalță ca pe niște idoli? La televizor se perindă de la vedete sportive, cântăreți, actori, până la vizionari și eseiști la modă. Nu mai știm să găsim platforme de orientare în supermarketurile noastre de cultură.

Contextul occidental marcat cu pecetea pluralismului cultural suferă de explozia valorilor, de o diversificare a comportamentelor religioase. Lumea aceasta a intrat într-o fază de preschimbări care deschide spre o răsturnare culturală de o amploare necunoscută. Globalizarea își face simțite efectele: intensificarea schimburilor economice, ieșirea din enclavismul politic, uniformizarea felurilor de viață, venirea la putere a unei culturi mediatice, pe un fond de tehnologie și de instantaneitate.

Acest aparent succes al neo-liberalismului nu ascunde deloc golul spiritual, anxietatea metafizică. Dacă cetățeanul devine doar un simplu consumator anonim, atunci persoana lui este sacrificată pe altarul profitului și al bucuriei materiale.

Cum să ignorăm, de altfel, sfidarea ce o presupune ecologia pentru viitorul umanității? Trebuie oare întreprinsă o gestiune rațională a resurselor naturale sau să ne lăsăm pradă exploatării furibunde a bunurilor noastre comune? Dumnezeu ne cere să le luăm cu înțelepciune și să le transmitem cu nepărtinire.

Lumea creștină nu scapă acestei răsturnări. Solidari cu toți oamenii și cu istoria, credincioșii caută să aducă o reflecție constructivă ca răspuns la desagregarea culturilor. Eminență, prima mea întrebare ar fi următoarea: după părerea dumneavoastră, cultura contemporană, cu diversificările ei de credințe, sporirea indiferenței spirituale, standardizarea obiceiurilor de gândire, relativizarea normelor etice, dificultățile de transmitere a învățăturilor religioase, reprezintă ea oare o miză pentru Biserica catolică la începutul noului mileniu?

Cardinalul Paul Poupard:

«Da, incontestabil. Aș dori mai întâi să reamintesc cuvintele papei Ioan Paul al II-lea care, încă de la începutul pontificatului său, în 1979, evoca locul esențial al culturii în reflecția creștinilor asupra lumii contemporane: «*cultura este domeniul vital unde se joacă destinul Bisericii și al lumii la sfârșitul acestui secol XX*»[1]. Dar, ca să fim mai precișI, ce înțelegem noi oare prin cuvântul cultură în accepțiuni atât de diferite? Pentru Biserică, ea este sufletul personal al fiecărui grup sau

[1] Ioan Paul al II-lea, *Alocuțiune de închidere din timpul reuniunii plenare de la Colegiul Sacru*, 9 noiembrie 1979, *Documentation catholique*, nr. 6, 1979, p. 1007.

societate umană. În acest sens, putem să afirmăm că există multiplicitate şi diversitate a culturilor. Pentru fiecare civilizaţie cultura sa proprie prin care persoana umană îşi exprimă raporturile cu universul fizic, lumea ideilor şi semenii săi. Aşa cum o sugerează conciliul Vatican II, cultura este ansamblul mijloacelor graţie cărora omul îşi afirmă, îşi rafinează şi îşi dezvoltă nenumăratele capacităţi ale spiritului şi ale trupului său.

În acest sens, fiecare cultură autentică este umanizatoare, deoarece face posibilă creşterea şi înflorirea. Ea deschide, aşadar, calea spre un umanism veritabil, spre o formare integrală a persoanei, spre promovarea ei socială şi morală. Cultura îi permite omului să devină mai uman. Ea este sinonimă cu ansamblul expresiilor, a manifestărilor spiritului omenesc, adică cu formularea materială şi intelectuală a raportului unui grup de fiinţe umane cu lumea, cu viaţa, cu sacrul, cu arta, grup localizat în spaţiu şi în timp. În definitiv, cultura este înainte de toate o anumită idee a omului.

Biserica n-ar putea să rămână indiferentă faţă de culturile contemporane. Din două motive: creştinii au fost dintotdeauna prezenţi în istorie şi solidari cu societăţile. De nimic nu putea să fie mai interesată Biserica decât de ceea ce determină umanitatea omului. În zilele noastre, creştinii nu mai fac singuri pe cavalerii. Credinţa catolică se înscrie într-o cultură a indiferenţei religioase şi a venirii la putere a individualismului ce ridică la rangul de normă morală Sinele, fără vreun alt referent exterior. În câteva decenii, am trecut de la o poziţie de înrădăcinare sociologică a credinţei creştine la o situaţie de minoritate culturală. Pentru mulţi contemporani, creştinii încă nu sunt nişte străini, ci nişte fiinţe străine. Adaug şi faptul că trăim într-un context cu adevărat nou. Am renunţat la pluralismul societăţilor industriale pentru o cultură a exploziei. Coerenţa şi unitatea trec drept nişte principii

depăşite până la punctul în care puterile publice îşi pun întrebarea – pe bună dreptate – asupra urgenței «injectării» în programele şcolare a unei educații civice demne de acest nume. Cimentul social explodează sub loviturile date de un individualism aflat la jumătatea distanței între replierea frivolă asupra sinelui şi exaltarea ego-ului. Această explozie culturală traversează spiritele şi inimile. Apar diviziuni în interiorul grupurilor umane, care, până atunci, rămăseseră strâns legate în privința esențialului. Să luăm un exemplu: un anumit număr de credincioşi persistă în a striga cu voce tare că aparțin catolicismului. Cred ei oare în Învierea lui Isus, ce se află în miezul credinței în Hristos? Nu este sigur.

În aceste condiții, transmiterea credinței a devenit dificilă. Odinioară, instituțiile ce reglau mecanismul societăților noastre asigurau, de bine, de rău, această trecere a credinței în Isus Hristos, întemeiată pe mărturia apostolilor, păstrată cu fidelitate de colegiul episcopal, în comuniune cu episcopul Romei, el însuşi succesor al lui Petru. În zilele noastre, enunțul tradițional al credinței este transmis cu dificultate. Cultura dominantă este prea puțin receptivă în această privință. Creştinismul sociologic[2] pare a fi dăinuit. Ateismul pare zdrobit. Dacă secolul XIX şi prima jumătate a secolului XX au fost era maeştrilor scepticismului, ultimele decenii au cunoscut pierderea vitezei, adică dispariția sistemelor filosofice care împânziseră lumea înainte de 1940: marxism-leninismul ateu, freudismul, pozitivismul etc. Trăim sfârşitul ideologiilor marcat de o creştere a indiferenței. De aici şi apariția situațiilor umane problematice. Izolarea provocată de dezvoltarea individualismului îl lasă pe fiecare om singur cu soarta lui, lipsit de mijloacele tradiționale de integrare sau de sprijin. Dezagregarea țesutului social este

[2] D. Hervieu-Léger, *La religion pour mémoire*, Paris, Cerf, 1993, p. 239 sqq.

una din expresiile sale alarmante. Dorința de a trăi în comun este lăsată pe seama unui așa-zis avânt al persoanei, care se confundă cu căutarea satisfacțiilor materiale fără perspectiva zilei de mâine. Cetățeanul cedează locul consumatorului. Integrarea socială depinde de puterea de cumpărare, într-o colectivitate constituită din ființe lăsate pradă însingurării. Și ce să mai vorbim despre megapolurile urbane? Nimeni nu ar putea rămâne indiferent în fața acestei situații. Dacă, așadar, cadrele instituționale ale religiei sunt marginalizate, în ceea ce privește neliniștea omului, ea nu trece. Bisericile s-au golit, dar iraționalul a invadat masiv categoriile religioase. În aceste condiții, așa cum subliniază și papa, «*viitorul omului depinde de cultură*»[1], iar viitorul acesteia din urmă este tributar concepției pe care o avem despre ființa umană.

Orizontul cultural în zorii celui de-al treilea mileniu declanșează o mulțime de întrebări. Legătura între credință și cultură nu mai merge de la sine; punerea sub carantină a religiosului în sfera privată, trage după sine atât lipsa de fraternitate trăită, cât și o compensație morală sub forma replierii; mondializarea economiei, transmiterea internațională a imaginilor și a informațiilor via Internet provoacă o sărăcire a gândirii prin diluarea valorilor și a modelelor sociale. În fața acestei mutații culturale, Biserica nu ar putea rămâne indiferentă, inactivă sau mută.»

- În ce fel înțelege Biserica Catolică să propună credința în Hristos într-un asemenea mediu? Sunt oare compatibile modernitatea și credința creștină?

---

[1] Ioan Paul al II-lea, *Discursul din data de 2 iunie 1980 de la sediul Unesco din Paris, Documentation Catholique*, LXX – VII, 1980, p. 605.

«Întrebările dumneavoastră sunt legitime. Ele-şi găsesc răspunsul în lumina raporturile dintre culturi şi religii de-a lungul istoriei, şi a legăturii originare şi fundamentale a Evangheliei cu culturile, ieri şi astăzi. În sfârşit, privirea asupra lumii culturii ne va permite să deschidem piste de reflecţie pentru o întâlnire reînnoită a credinţei şi a culturilor la cotitura celui de-al treilea mileniu. Este misiunea pe care a încredinţat-o papa Ioan Paul al II-lea Consiliului Pontifical pentru Cultură pe care el însuşi l-a creat şi cu care funcţie m-a însărcinat încă de la începutul pontificatului său: «credinţa în Hristos dă culturilor o dimensiune nouă, aceea a speranţei în Împărăţia lui Dumnezeu. Creştinii au vocaţia de a înscrie în miezul culturii această speranţă a unui pământ nou şi a unui cer nou. Departe de a-i ameninţa ori de a-i sărăci, dimpotrivă, Evanghelia le aduce o sporire a bucuriei şi a frumuseţii, a libertăţii şi a sensului, a adevărului şi a bunătăţii».

CAPITOLUL I

Culturi, religii şi credinţă de-a lungul istoriei

1 – UNIVERSALITATEA FAPTULUI RELIGIOS

-Ne confruntăm cu sfârşitul unanimităţii culturale şi naşterea pluralismului, semnifică ele oare faptul că societatea de mâine ar putea supravieţui fără o referinţă religioasă colectivă?

«Nu, nu cred. Dintr-un simplu motiv: omul rămâne în mod intrinsec religios, «Homo religiosus». Ca să zic aşa odată cu Paul Ricoeur, el îşi pune mereu întrebări asupra «sensului sensului». Omenirea se deosebeşte de regnul animal şi vegetal prin această facultate extraordinară şi unică numită conştiinţa. Aceasta îl face capabil să reflecteze asupra destinului său, asupra sensului vieţii şi al morţii. Omul se deosebeşte prin capacitatea lui de a-şi înţelege existenţa şi de a-şi reprezenta ceea ce este dincolo. În privinţa aceasta, arheologia preistorică ne lasă nişte indicii imposibil de ignorat. Primele monumente funerare, acele morminte votive cum le numesc preistoricii, constituie probele materiale ale vechimii acestei preocupări religioase. La fel, riturile funerare dau mărturie despre o dorinţă şi o căutare a supravieţuirii după moarte. Strămoşii noştri din paleolitic, grupaţi în comunităţi mici, nu au ignorat niciodată dimensiunea religioasă a existenţei. Dimpotrivă! Fiecare cultură ce se năştea îşi lua ca punct de sprijin o viziune colectivă şi

reglatoare a divinului şi a omului. Integrarea persoanelor într-un grup social, încă din zorii umanităţii, a depins de factorul spiritual.

Mai mult chiar: nu a existat niciodată în istorie o singură civilizaţie[1] care să nu se raporteze în mod autentic la religios şi la sacru. Contrar a ceea ce sociologii pozitivişti şi marxişti au afirmat, religia nu este un anume moment al istoriei. Ea este o componentă esenţială a naturii omului, o exigenţă fundamentală, o dimensiune constitutivă a fiinţei sale. Dacă străbatem timpul şi continentele, observăm universalitatea faptului religios de mai bine de 100.000 de ani. Din perioada paleolitică, cu riturile ei funerare, de la culturile amerindiene cu templele sale sacre şi cu sacrificiile sale de oameni, de la continentul indian cu panteonul complex al hinduismului, din China imperială şi buddhistă până în Japonia shintoistă, din Golful persan până în zona sahariană cu prezenţa Islamului, lumea nu încetează şi nu a încetat niciodată să întrebe cerurile.»

-Acest aspect universal al căutării religioase se însoţeşte cu o mare diversitate de practici. Modalităţile culturale ale religiei sunt foarte variate. Fiecărei culturi îi revine o expresie a sacrului proprie. Cultura şi religia au rămas legate până în secolul XX. Ce părere aveţi de aceasta?

«De fapt, aceşti doi poli existenţiali rămân indisociabili, dar problema este să le înţelegem motivul. Deseori noi avem o versiune trunchiată, reductivistă, a culturii. Dacă practicarea unor activităţi care ne fac plăcere, precum sportul sau călătoriile, este lăudabilă, ea nu constituie în sine o cultură veritabilă. Aceasta din urmă este mai mult decât o distracţie sau o formă de participare socială alături de altele. Ea constituie rădăcina expresiei inimii omului.

[1] Pentru o istorie a cuvântului «civilizaţie» a se consulta F. Braudel, *Gramatica civilizaţiilor*, Paris, Arthaud-Flammarion, 1987, pp. 33-68.

Prin ea, omul îşi afirmă umanitatea. Nu ne trăim cu adevărat viaţa de oameni decât prin cultură. Îmi place să spun că, de fapt, cultura, de-a lungul multiplelor sale expresii concrete este cea prin care omul devine mai om în calitatea lui de persoană a unei comunităţi. Ea face posibil şi uneşte avântul personal şi colectiv. Ea răspunde aşteptări pitite în inima omului: cine suntem? încotro ne îndreptăm? ce trebuie să facem? Întrebarea metafizică latentă nu lipseşte niciodată din gândirea şi din creaţia artistică. Aşa cum o sublinia în 1982 Ioan Paul al II-lea, cultura este «o modalitate de a exprima dimensiunea transcendentă a vieţii omeneşti»[1]. Tot astfel şi noi suntem îndreptăţiţi să spunem că miezul oricărei culturi este făcut din apropierea de misterele existenţei, ale morţii, şi, nu în ultimul rând, «a celui mai mare dintre mistere, misterul lui Dumnezeu»[1]. La conciliul Vatican II, Biserica a insistat cu tărie asupra locului esenţial al culturii în viaţa oamenilor şi a societăţilor. Obiectul constituţiei pastorale *Gaudium et spes* cuprinde această formulă lămuritoare: «Omul nu poate fi cu adevărat om decât inserat într-o istorie care este cea a raporturilor sale cu natura şi cu semenii»[2].

-La începutul secolului XIX, Madame de Staël formulase în scrierile sale ideea că realizările cele mai de seamă ale omului, acesta le datorează sentimentului dureros de incomplet al destinului său. Iar poetul Senancour adăuga această frază luminoasă, în stil pascalian: «Între ceea ce sunt şi ceea ce am nevoie să fiu se află infinitul».

---

[1] Ioan Paul al II-lea, *Scrisoare autografă* de instituire a Consiliului Pontifical pentru Cultură, 20 mai 1982, *Documentation catholique*, 1982, pp. 604-606.

[1] *Ibid.* pp. 604-605.

[2] *Gaudium et spes*, nr. 53, paragraful 1.

«Omul care s-a întors de la Dumnezeu, abandonându-se în voia sa proprie, nu poate fi decât nefericit. Însă, Biserica îi poate aduce seva mereu nouă a Evangheliei, creatoare de cultură, sursă de umanitate cât şi promisiune a veşniciei».

2 – ANTROPOLOGIE ŞI CULTURĂ

-Putem noi oare să spunem că o cultură autentică nu s-ar putea întemeia decât pe căutarea binelui persoanei? Apără Biserica o concepție antropologică a culturii?

«Fundamentul culturii este persoana umană şi, aş adăuga eu, ea singură: cultura în slujba omului, a avântului său, a fericirii sale, a sănătății sale spirituale şi materiale. Departe de a se opune una alteia, natura şi cultura sunt egale, cea de-a doua fiind în slujba primeia. Universalitatea naturii umane se citeşte de-a lungul fiecărei culturi în parte. Conciliul Vatican II a promovat această concepție antropologică a culturii. Cum ar putea să fie altfel? Biserica, ce continuă ministerul lui Isus Hristos, este înainte de toate în slujba oamenilor, aşa cum a fost şi Domnul. Este vorba despre un serviciu făcut persoanei mele în întregul ei, trup şi suflet, căci mântuirea adusă de Hristos, Cel care a devenit om prin Maria, priveşte toate dimensiunile vieții noastre. Nimic din ceea ce este omenesc nu-i lasă indiferenți pe creştini. Cultura întreagă beneficiază de mântuirea oferită de către Dumnezeu. Biserica nu învață altceva: capacitatea omului de a-şi dezvolta şi perfecționa variantele sufletului şi ale trupului este considerată ca un bine cultural dorit de Dumnezeu, ca mijloc natural oferit harului sfințeniei.

Creştinismul aduce în lume o viziune antropologică a culturii, adică o cultură întemeiată pe adevărul şi pe binele

moral al umanității. Persoana este însuşi fundamentul culturii în unitatea sa substanțială. Unul din principiile discernerii valorilor aceluiaşi univers cultural stă în facultatea acestor principii de a realiza şi de a exprima unitatea omului, în integralitatea persoanei sale, care să cuprindă spiritualitate şi corporalitate. Efortul omului de a-şi ameliora condițiile de viață, de a-şi proteja şi înfrumuseța spațiul înconjurător, de a studia mecanismul funcționării legilor universului şi ale materiei cu scopul de a determina progresul ştiinței şi al medicinei, răspunde pe deplin planului lui Dumnezeu».

3 – MISTERUL PERSOANEI ÎN SÂNUL SOCIETĂȚII

-Abuzăm de dihotomia natură / cultură, înnăscut / dobândit, trup / suflet. Revelația biblică stipulează unitatea fundamentală a persoanei umane, create de către Dumnezeu după Chipul său. Trebuie oare să prezentăm în continuare dualismul cultură religioasă / cultură materială?

«Cum să nu amintim, într-o perspectivă creştină a culturii, de unitatea persoanei umane[1], indisociabil trup şi suflet, materie şi formă. Hristos, prin Întruparea sa, prin naştere sa în trupul Mariei, a asumat totalitatea naturii noastre, adică facultățile noastre intelectuale şi corporale. Persoana constituie o unitate indestructibilă. Fiecare cultură se vede astfel propunându-şi credința în Hristos, nu doar într-una din părți, ci în integralitatea lui. Omul în întregime este creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu: inteligență, afectivitate, memorie. Îi revine

[1] *Gn.*1..

doar sarcina de a-L întrupa în stăpânirea pasiunilor sale precum şi în raporturile sale cu propriul trup. Evanghelizarea culturii înseamnă restituirea omului în deplinătatea lui de creatură a lui Dumnezeu. Adică superioritatea omului, a naturii sale dorite şi iubite de către Dumnezeu, în raport cu fiecare cultură în parte, istorică, succesivă. Ca să reiau titlul unei lucrări a lui Jean-Baptiste Duroselle: «*Orice imperiu va pieri*», [voi spune că] şi natura umană, prin fundamentul ei datorat actului creator al lui Dumnezeu, este imuabilă. Papa Ioan Paul al II-lea a exprimat într-o manieră deosebită această transcendenţă a naturii omului asupra particularismelor culturale în scrisoarea enciclică *Veritatis splendor*[1]».

-Secolul XX a dat naştere unor ideologii ce proslăvesc supremaţia societăţii asupra persoanei. Este de ajuns să ne gândim la modalităţile de propagandă orchestrate de nazism şi comunism pentru a ne da seama până la ce punct a fost fiinţa umană victimă a fenomenelor de masă, transferată la un rang subaltern, atunci când nu era eliminată, faţă de un colectiv anonim şi deconstructivist. În faţa relelor acestui secol de fier şi de sânge, este oare cazul pentru Biserică să reabiliteze persoana cunoscând faptul că modernitatea noastră corespunde triumfului individualismului?

«A reduce persoana umană la noţiunea de individ înseamnă a o pune într-o situaţie primejdioasă. A vorbi despre pastorala culturii nu înseamnă deloc a defini omul ca un ego, un «eu» ce ar fi independent în opţiunile sale de viaţă şi de acţiune până la iresponsabilitate, sinele erijat în judecătorul suprem, normă infailibilă în materie de judecată etică. Această concepţie nu se potriveşte defel cu

[1] Ioan Paul al II-lea, Scrisoarea enciclică *Veritatis splendor*, 6 august 1993, nr. 53.

credința creștină. Mulți bărbați și femei suferă de această abandonare în seama subiectivismului. Sunt izolați în ei înșiși, căutând un sens al vieții lor fără însă a ajunge să se emancipeze de o cultură creatoare de idoli ce înghite valorile și transcendentul în perisabil. Un filosof a vorbit despre era vidului. Este cea a neantului. Modele vestimentare și intelectuale se succed într-un ritm nebunesc. Viteza, ridicată la rangul de valoare morală, provoacă o eroziune a proiectelor de lungă durată, o renunțare la angajamentele durabile, un recul al memoriei sinonim cu uitarea moștenirilor. Devenim amnezici, prinși într-un vârtej al consumului scăpat de sub control, în slujba nu a omului, ci doar a profitului economic. Ca să zicem așa odată cu Paul Ricoeur, secolul XX a dezvoltat hipertrofia mijloacelor tehnologice și științifice, dar a provocat atrofia scopurilor. Însă, memoria este speranța viitorului. Pierderea progresivă a unei transcendențe autentice de câteva decenii încoace constituie, după părerea mea, o pierdere a identității persoanei umane. Formarea integrală a omului, care trece prin alfabetizare, dobândirea unei culturi valorizante, conformă proiectului de iubire dorit de către Dumnezeu, se află pusă sub semnul întrebării. Cultura vagului și a zappingului ne invadează ecranele și sufletele, propagând valori aflate în opoziție directă cu cele din Fericiri: Fericiți cei bogați, fericiți consumatorii, fericiți senzualii... Trebuie să vorbim despre o pierdere a sensului, despre o bruiere a conștiințelor. În acest secol, ființa umană a fost batjocorită în demnitatea sa de regimuri politice a căror ținută morală se ocupa cu exaltarea voinței de putere și cu negarea existenței Dumnezeului Bibliei. Astăzi, Occidentul, ațipit într-o letargie spirituală profundă, reduce persoana la rangul de agent economic, a cărui unică prerogativă constă în înavuțirea personală. Ființa trece pe plan secund. Și Dumnezeu la fel.

Comunitățile umane nu pot să-şi asume riscul naturii şi a locului omului, nici a misterului persoanei în fiecare societate, nu mai mult decât în cazul pluralismului culturii, dublat de pluralismul conştiinţelor. Nu este de ajuns să posezi pentru a fi mai mult. Dacă Evanghelia propune evanghelizarea culturilor, această evanghelizare vizează avântul total al omului. Ioan Paul al II-lea l-a exprimat deseori în aceşti termeni: «*Omul este calea cea dintâi şi fundamentală a Bisericii*». Aş zice chiar că sanctificarea omului trece prin cultură. În acest mileniu nou, Biserica are o conştiinţă înnoită a dimensiunii culturale a mântuirii oferite de Dumnezeu omenirii. Una din marile sarcini ce se cere îndeplinită va fi aceea de a introduce credinţa în Isus Hristos în miezul realităților omeneşti şi culturale. Nu este un program uşor. Dar credincioşii sunt nişte pânditori de speranţă. Secolul XVIII a prezis prăbuşirea Bisericii şi dispariţia credinţei. Secolul XIX a disertat asupra apropiatului sfârşit al religiei creştine, considerată ca depăşită din punct de vedere istoric. Secolul XX a anunţat moartea lui Dumnezeu, fie prin discursuri ideologice, fie prin implacabila şi diabolica nimicire a milioane dintre fraţii noştri. Unii au pomenit despre o «*ieşire socială*» a religiei[1] iar alţii despre o «*anumită dezinstituționalizare a creştinismului*»[2]. În ce mă priveşte, sunt sigur de aceasta, fericirea fiecărui om trece prin calitatea spirituală şi morală a angajamentelor sale, dar şi prin cea a orientărilor societăţii în care este introdus. În ceea ce priveşte lumea occidentală, suntem moştenitorii unei istorii milenare, iar nu produsul unei societăţi întoarse spre hedonism, anemiată de pierderea sensului lui Dumnezeu. Suntem

---

[1] M. Gachet, *Dezamăgirea lumii*, Paris, Gallimard. 1986; citat de către Y. Lambert, *Religie şi modernitate. O definiţie plurală pentru o realitate în mişcare, Caiete franceze*, nr. 273, octombrie-decembrie 1995, p.1.

[2] Y. Lambert, *ibid.*, p. 2.

marcați în profunzime de înrădăcinarea culturală a Revelației iudeo-creştine, ciocnirea violentă dintre creştinismul ebraic, gândirea greacă şi organizarea romană. Evanghelizarea este întâlnirea dintre două culturi, dintre două lumi. Prin această confruntare, şi mulțumită lui Dumnezeu, acțiunea sa îşi va aduce rodul harurilor asupra comportamentelor colective ca şi asupra conştiinței personale a fiecărei ființe».

CAPITOLUL II

Evanghelie şi culturi

1 – SOLUL FERTIL AL BIBLIEI ŞI CULTURA EI SPECIFICĂ

Avem impresia că, într-un fel, credința creştină este percepută ca o religie printre altele, cu propriile sale rituri, instituții şi poziții doctrinale. Dar, originalitatea şi universalitatea mesajului evanghelic sunt golite de conținutul lor, îndepărtate de ele însele. Aşadar, în profunzimea nevoii noastre de sens survine o întrebare: este oare credința în Hristos o simplă expresie istorică a religiosului?

«Credința părinților noştri este adeseori prost tratată deoarece este prost interpretată, sau insuficient înțeleasă. Această credință – care este înainte de toate încredere absolută în iubirea față de Dumnezeu cel revelat în Hristos Isus – se reduce la o practică religioasă, la un ansamblu de ceremonii al căror înțeles se pierde în negura vremurilor, mai rău chiar, la o serie de precepte, adică la o ideologie rigidă. Nimic din toate acestea. Ea este, înainte de toate, acceptare a tandreței infinite a lui Dumnezeu față de persoana noastră. În limba latină *religare* înseamnă *a lega strâns*, a comunica cu puterile de dincolo. În acest sens, expresiile sacrului în cursul istoriei se constituie în religii, de la practicile animiste ale Africii negre sau ale Oceaniei, până la exercițiile divinatorii ale păgânismului greco-latin. Conceptul de religie, l-am înțeles mai bine pe când îmi

pregăteam *Dicționarul Religiilor*[1], este de ordin analogic și neunivoc. El exprimă multiplicitatea modurilor pe care le au societățile de a intra în contact cu lumea sacrului. Religiile constituie niște realități eterogene și nenumărate. Să luăm de exemplu rugăciunea, care este comună unui mare număr de forme religioase. Putem noi oare compara rugăciunea vechii religii a romanilor cu aceea a creștinilor? Laudele evreilor aduse Creatorului universului cu formulele incantatorii ale spiritualităților orientale?

Religiile sunt nenumărate. Revelația iudeo-creștină constituie un fapt unic în istoria omenirii. Dumnezeu se revelează El însuși oamenilor, cel dintâi, în mod liber, fără constrângere și fără obligație și, pentru a spune lucrurilor pe nume, unui anumit popor, Israel, cu care, dintr-o pură iubire, hotărăște să facă o alianță, adică un contract pe viață. Dumnezeu a ales o anume cultură pentru a se dărui lumii din iubire pentru frații noștri întru umanitate. Mesajul Revelației «*se prezintă mereu înveșmântat într-o manta culturală de care nu poate fi despărțit*»[1]. Biblia, Cuvântul lui Dumnezeu transmis oamenilor prin profeți de-a lungul istoriei, este arhetipul acestei întâlniri, al acestei uniuni misterioase, între cuvântul său și o formă de cultură specifică. Cultura biblică este cea a poporului ales de către Dumnezeu în care Acesta s-a manifestat, iar apoi s-a revelat pe deplin în Isus din Nazareth, născut dintr-o femeie, Maria, Mama oamenilor și Mama credincioșilor. Ne apropiem aici de misterul Revelației. Este frapant să observăm faptul că mesajul lui Dumnezeu a fost oferit nu unor societăți omenești de prestigiu pe plan cultural și politic, precum Egiptul faraonilor, ci unui popor mic pradă hărțuielilor, prea puțin strălucitor în raport cu politica

---

[1] Cardinal Poupard (sub conducerea lui), *Dicționar al Religiilor*, Paris, P.U.F., reeditat 1993, 2 volume.

[1] Consiliul Pontifical pentru Cultură, *Pentru o pastorală a culturii*, 23 mai 1999, nr. 3.

prestigiului purtată de glorioşii săi vecini. Mântuirea este în mod prioritar oferită celor mici şi sărmani. Pentru a relua expresia lui Jacques Maritain, «*misterul lui Israel*»[2], misterul Transcendentului, se exprimă într-o cultură anume, adică într-o limbă proprie, într-o viziune originală a lumii, într-un sistem politic şi social unic, cu artele şi tehnicile sale specifice. Dumnezeu se revelă în mai multe rânduri menţionate de tradiţia biblică.

Creştinismul nu reprezintă o rupere de iudaism, ci în raport cu credinţa, o continuitate şi o desăvârşire. Isus din Nazareth – Crezul nostru o afirmă cu claritate – a trăit în secolul I, în ţinutul Palestinei şi a fost răstignit sub Ponţiu Pilat, într-un moment foarte exact al istoriei noastre şi într-un anume context cultural. Întruparea lui Dumnezeu în Isus Hristos este de asemenea o «*întrupare culturală*»[1] în acelaşi timp cu cea trupească. Fiul lui Dumnezeu venit în această lume prin intermediul Spiritului Sfânt în Maria, şi-a vizitat poporul[2]. Nu a rămas departe de oameni, nici de preocupările lor. Nu şi-a trăit însărcinarea într-un dincolo de cultură, ci, dimpotrivă, a asumat realităţile existenţei noastre omeneşti, a împărtăşit concepţiile lumii şi idealurile religioase ale timpului său. S-a exprimat într-o limbă semitică, arameana, care vehiculează o anumită idee a sacrului şi a relaţiilor omului cu Dumnezeu şi cu aproapele său. A trebuit să facă faţă opoziţiilor fariseilor, zeloţilor şi romanilor. A intrat în dialog cu responsabilii spirituali ai epocii sale încrucişându-şi spadele. A revelat universalitatea lui Dumnezeu, infinit, veşnic şi atotputernic, în particularismul unei culturi istorice.

---

[2] Cf. J. Maritain, *Misterul lui Israel*, Paris, Desclée de Brouwer, reeditare 1990.

[1] Ioan Paul al II-lea, *Discursul de la Universitatea din Coimbra*, 15 mai 1982, în *Ioan Paul al II-lea universitarilor şi lumii ştiinţifice*, Paris, Téqui, 1984, p. 116.

[2] *Ioan* 1, 14.

Hristos a venit să-şi asume umanitatea omului, afară de păcat. Spunând Dumnezeu şi mântuire pregătită tuturor, Isus s-a exprimat prin cuvinte, prin imagini, minunatele parabole, prin concepte proprii culturii palestiniene din secolul I. Nimic din ceea ce aparţinea culturii timpului său, legile sale, codurile sale de comportament individual sau colectiv, resorturile sale psihologice, imaginarul său, nimic nu i-a rămas indiferent. Mesajul de iubire al Evangheliei s-a introdus mai întâi într-o cultură proprie. În acest sens, normal că a existat o inculturaţie, a faptului creştin».

2 – PARTICULARITATE A ÎNTRUPĂRII LUI HRISTOS ŞI UNIVERSALITATE A MESAJULUI

–Această abordare mi se pare revelatoare în privinţa universalităţii credinţei creştine. Dacă Isus Hristos, pentru a se face înţeles, s-a folosit de figuri retorice şi de un vocabular familiar celor din jurul său, cuvântul lui exprimă şi înfăptuieşte promisiunea făcută de Tatăl către poporul lui Israel.
Datorită mesajului său ancorat într-o tradiţie culturală specifică, oamenii primesc deplina revelaţie a iubirii nemărginite a lui Dumnezeu. Sunteţi de părere că este exact?

«Da, aveţi dreptat să formulaţi lucrurile în acest fel. Există un particularism al Întrupării lui Dumnezeu, dar şi o universalitate a Mesajului său. Creştinismul este Hristos. A crede nu înseamnă a urma un corpus ideologic, a proclama un program politic sau a face filosofie despre tendinţele vremii. A crede înseamnă a-l urma pe Isus din

Nazareth, a-i adopta cât mai bine posibil dispozițiile interioare, a aduce lumii, altora și nouă înșine o privire care să fie cât mai apropiată de a lui. Creștinismul nu este o idee, oricât de frumoasă ar fi ea, ci un praxis și o mistică. Noi ne apropiem de Dumnezeu prin umanitatea lui Isus, tânăr iudeu practicant, profund înrădăcinat în cultura secolului I, și în același timp Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

Hristos este astfel pentru credincioșii săi Cuvântul lui Dumnezeu făcut carne. Este Cuvântul veșnic venit în umanitatea noastră, Logos ce transcende durata timpului și culturile. Evanghelia este un fapt unic și particular în spațiu și în timp, dar prin natura Celui care îi este autor, ea transcende toate particularismele istoriei. Evanghelia nu este niciodată reductibilă la o formă culturală particulară. Isus Hristos întâlnește umanitatea omului în sânul fiecărei culturi. Și totuși, el nu a acceptat fără discernământ toate tradițiile religioase și culturale din epoca sa. Nu s-a lăsat închis în categoriile gândirii proprii culturii omenești cu care intra în dialog. S-a deschis la tot ceea ce era pozitiv pentru om și a respins restul. Faimosul discurs cu privire la respectarea în întregime a sabbatului este în acest sens una din cele mai bune dovezi[1]. Hristos convertește culturile.

-Eminență, un singur punct mi se pare important în cadrul acestei dezbateri: cum să înțelegem această universalitate a mesajului creștin față de înfățișarea actuală a lumii, din care o mare parte încă mai refuză să primească Evanghelia?

«Este sigur că raționăm de prea multe ori în vederea unui randament, al unei reușite vizibile, pentru a avea un anumit număr de seminariști și de vocații religioase.

[1] *Mt* 12,. 9-14; *Mc* 3, 1-6; *Lc* 6, 6-11.

Evident, aceasta are o mare importanță. Dar infinitul lui Dumnezeu este dincolo de previziunile noastre, de dorințele noastre reductiviste şi de proiectele noastre pe termen scurt. După părerea mea, aceasta constituie o speranță imensă. Dumnezeu, prin Isus Hristos, a vorbit şi le vorbeşte oamenilor, iar nu unor entități abstracte rupte de orice tărâm cultural. El invită ființele făcute din carne şi sânge să se întoarcă spre El. Nu face niciodată abstracție de realitățile culturale, familiale, sociologice ale comunităților omeneşti. Mesajul Evangheliei este capabil să intre în contact cu întreaga umanitate, cu toate formele sociale, cu toate regimurile politice şi cu toate curentele intelectuale, economice şi artistice. Prin Întruparea sa, iar apoi prin Patima sa, Isus Hristos s-a făcut solidar cu fiecare formă de cultură. Inculturația Evangheliei, noțiune centrală asupra căreia vom reveni, face posibilă întâlnirea lui Hristos cu celelalte culturi omeneşti. În acest sens, fiecare inculturație are în mod necesar o importanță ecclesială».

3 – DIMENSIUNEA CULTURALĂ A CREDINȚEI

-Dacă mesajul creştin priveşte toate familiile de oameni, există o dimensiune culturală a credinței. Dar, putem noi oare să pretindem că într-un fel cultura creştină va fi desăvârşirea celorlalte culturi? Un fel de apogeu?

«Hristos este fundamentul mântuirii, alpha şi omega credinței noastre. El este sursa unei noi culturi, pe care pe bună dreptate o putem desemna cu expresia de cultură creştină. Ce este ea? Dacă recitim Evangheliile, ne vom da seama că Isus nu caută o răsturnare a organizării cetății oamenilor. Proiectul său este altul: el doreşte convertirea inimilor. Această *metanoia*, veritabilă invitație de a ne

întoarce la Dumnezeu şi de a face dovada fidelităţii noastre faţă de el, nu este nici un program electoral, nici o teorie elaborată pornind de la cugetările filosofilor din Antichitate asupra lumii divine. Ea este darul lui Dumnezeu făcut omului în infinita sa Libertate. Este rodul dialogului istoric între «Eu-ul» Veşniciei şi «Tu-ul» omului. La drept vorbind, nu este vorba numai despre o bună primire a valorilor. Înţelepciunile omeneşti ni le transmit adesea. Este vorba despre a trăi urmându-l pe Isus din Nazareth, care s-a făcut om pentru ca omul să devină la rându-i copil al lui Dumnezeu. Astfel, ceea ce numim în general valori creştine nu este efectul unei gândiri, nici al unei etici particulare. Este expresia directă a Inimii lui Dumnezeu, care este Iubire aşa cum ne-o spune sfântul Ioan. Aceste valori sunt cele ale Fericirilor[1]. Nici nu s-ar pune problema să avem altele pentru credinţa noastră. Dar, Fericirile sunt propuse tuturor şi fiecărei societăţi. Ele semnifică sfinţenia lui Dumnezeu, dincolo de orice restricţie umană. În acest sens, creştinismul nu este reductibil la nici un fel de formă religioasă printre altele. Departe de a fi conservator, el se arată creator de cultură. Aşa cum o afirmau deja creştinii primelor secole, el este «Calea» prin care lumea şi culturile îl întâlnesc pe Dumnezeu. Credinţa în Isus Hristos nu este garanţia unei reuşite sociale, a unui progres material, şi încă mai puţin cea a dominaţiei unui grup de oameni asupra altora; ea este darul prin care fiecare om poate, prin intermediul acceptării dorinţei lui Dumnezeu asupra lui să resimtă prezenţa Celui care a venit să umple inima noastră şi să ne însoţească până şi în suferinţă şi moarte.»

-Mulţi cunosc Fericirile. Dar, în ochii multor contemporani, acest mesaj, oricât de frumos ar fi el, pare

[1] *Mt.* 5. 3-12; *Lc.* 6, 20-26.

edulcorat, fără o priză veritabilă asupra realităților existenței. Cum ați explica dumneavoastră un asemenea decalaj?

«Papa Paul VI a spus-o iată deja de câteva secole: «*ruptura dintre Evanghelie şi cultură este fără îndoială drama epocii noastre*»[2]. Şi eu la rându-mi, reiau această formulă. O consider foarte justă. Într-o epocă – a noastră – în care unii au putut afirma că nici un cetățean nu mai poate tolera să fie «*condus de celălalt*», pentru că se zice că am fi devenit «*din punct de vedere metafizic democrați*»[3], pare dificil să concepi înțelesul Fericirilor, şi mai ales să le trăieşti. Condiționarea ambientului şi valorile la modă constituie o permanentă contestare a lor pe care le caricaturizează prezentându-le ca o constrângere moralizatoare, în timp ce ele sunt tocmai contrariul: un mesaj de iubire, de libertate şi de pace. Antropologia creştină ne prezintă o mare idee despre om, creat după chipul lui Dumnezeu, ca o ființă liberă şi responsabilă. Fericirile – mai este oare nevoie s-o zic, de vreme ce etimologia însăşi o exprimă – sunt vectori ai fericirii, indicându-i omului calea spre atingerea deplinătății sale de copil al lui Dumnezeu. Ele aduc răspuns întrebării ce se zbate în noi cu privire la sensul destinului propriu, întrebare la fel de veche precum omenirea şi care, contrar afirmațiilor pozitiviste ale secolului XIX, nu încetează să macine conştiințele, în ciuda însemnatei pierderi a sensului misterului, ce caracterizează postmodernitatea noastră. La urma urmelor, misterul omului nu-şi află un răspuns general şi coerent decât în profunzimile misterului lui Hristos. Existența creştină, viață de har în condiția noastră umană, nu s-ar putea exprima în afara culturilor. O

---

[2] Paul VI, Exhortația apostolică *Evangelii Nuntiandi*, nr. 20.

[3] M. Gachet, *Religia în democrație, Parcurs al laicității*, Paris, Gallimard, 1988, p. 8.

persoană ruptă de legăturile ei culturale, de rădăcinile care i-au permis să crească în rândul umanității, este în pericol, iar mai devreme ori mai târziu riscă să se replieze în sine însăşi şi să renunțe la valorile dominante ale adevărului său ca ființă. Evanghelia, Vestea cea Bună pentru toate culturile, inclusiv cele ale lumii contemporane, are vocația de a o deschide spre Promisiunea lui Dumnezeu revelat în Hristos. Dar totuşi, ce observăm noi? A doua jumătate a secolului XX a propagat o indiferență crescândă în ceea ce priveşte spiritualul. Mai ales anii cuprinşi între 1963 şi 1975 au dat o grea lovitură credinței şi expresiilor sale culturale tradiționale[1]. Mitul progresului care i-a hrănit cu iluzii pe cei «Treizeci de Glorioşi», prelungit prin idolatria procentului în creştere şi vulgarizat prin afacerism şi o mare bufonerie, a destabilizat conştiințele, întunecat mințile şi slăbit speranțele celor mai lipsiți. În culturile dominante ale acestei lumi ce trece, omul precar, despre care vorbea André Malraux, pare uneori a-i lua locul lui *homo erectus*. Sloganurile publicitare lovesc în chipul omului care este reflexul inversat şi spart al umanității dorite de către Dumnezeu. Trebuie să fii puternic, frumos, rapid, rentabil, operațional, tânăr, bogat şi, pe cât posibil, în formă bună. Vai de cei excluşi, de săraci, de persoanele în vârstă, de şomeri, de străini. Perfecționismul tehnologic şi constrângerea reuşitei cu orice preț sunt de prea multe ori la putere. «*Tirania plăcerii*»[1] coboară iubirea la rangul de simplu contact epidermic aducător de senzații fizice ce trebuie fără încetare şi cu orice preț reînnoite. În acelaşi timp preocupările noastre mediatizate constituie o industrie mercantilă în care foot şi showbiz au devenit aliați de netăgăduit.

---

[1] Cf. E. Poulat, *Era postcreştină*, Paris, Flammarion, 1994; de acelaşi autor *Încotro se îndreaptă creştinismul*? Paris, Plon-Mame, 1996, pp. 29-82.

[1] Cf. J. Cl. Guillebaud, *Tirania plăcerii*, Paris Le Seuil, 1998.

Să nu luăm aceste împopoțonări drept cultură față de care nu sunt decât o exagerare. Nu există cultură decât a omului și pentru om. Astăzi, când marii maeștrii ai scepticismului, precum Nietzsche, Freud și Marx sunt morți sau pe cale de a deveni, iar ateismul militant s-a transformat în indiferență, din nou se ridică din profunzimile culturii noastre întrebarea: «Ce este omul?». Această întrebare ce se zbate în noi este o chemare sfâșietoare. Dacă certitudinile de ieri au făcut loc îndoielii corozive, acum, pentru creștini, este ora de a-și împărtăși credința ca un mesaj de viitor și de a propune un nou umanism creștin pentru cel de-al treilea mileniu. Termenul de umanism a fost prea compromis. A trezi la viață un nou umanism înseamnă mai întâi a regăsi, în rădăcinile sale, antropologia teologică ce-l definește pe om în natura lui profundă dincolo de contingențele culturale. Pe scurt, înseamnă a-i propune Evanghelia într-un limbaj contemporan cu scopul de a deschide inima omului dinaintea speranței credinței. Acest ideal de neînlocuit al umanismului a fost prea compromis sub formele unui umanism ateu, științific, existențialist[2], marxist, cu prețul gulagului. Acest abuz criminal al limbajului nu putea provoca decât respingerea și acest lucru făcut odată cu structuralismul. Câte abuzuri, deposedări, torturi au reușit regimurile totalitare să camufleze sub acest cuvânt: umanism. Așa cum scria cardinalul Henri de Lubac: «*Umanismul exclusiv este un umanism inuman*»[3]. Omul fără Dumnezeu poartă în sine o umanitate rănită. Datorită relativizării absolutului, lumea contemporană sfârșește prin a absolutiza relativul. Îndoiala carteziană – *cogito*

---

[2] Cf. J. P. Sartre, *Existențialismul este un umanism*, Paris, Gallimard, 1946.

[3] Cardinalul H. de Lubac, *Drama umanismului ateu*, Paris, Spes, 1944, p. 12 și reeditarea editurii du Cerf, 1999; citat de către Paul VI în Enciclica *Populorum progressio*, 1967.

ergo sum – a lăsat loc unei îndoieli neraționale și nerațonate. Îndoială asupra adevărului, îndoială asupra libertății. De prea multe ori smulși din solul fertil și hrănitor al culturii lor tradiționale, numeroși oameni suferă de o veritabilă pierdere de identitate. Individualismul narcisist ascunde adevăratul chip al omului. Așa cum o vestește în felul său propriu Gilles Lipovetski, cultul exarcebat al Sinelui condiționează existența contemporană: dar este un Sine «*care plutește fără fixare ori un punct de reper, o disponibilitate pură*»[1]. În schimb, Fericirile sunt purtătoarele unei identități puternice, paradoxale. Ele iau exact sensul invers al modelelor vehiculate de puternicele mijloace de comunicație, aceste formidabile instrumente la dispoziția noastră. Ține de noi să le utilizăm pentru a propune o manieră de a trăi și de a gândi în mod radical diferit față de idolii timpului nostru: Fericirile, dar al iubirii oferit libertății noastre pentru a ne conduce la bucuria adevărată».

-Mai mulți observatori autorizați s-au întrebat cu privire la norma morală în societățile de astăzi. Dar, după părerea dumneavoastră, această derivă etică nu este ea oare consecința imediată a respingerii credinței?

«Ba da, în mare parte. Căci, dacă prin sine însăși credința creștină nu este o etică, ea este totuși purtătoarea unui anumit număr de valori morale transcendente indispensabile culturilor omenești care-și trag originile de la Dumnezeu. Așa cum afirma Ioan Paul al II-lea, îmi aduc aminte, pe data de 2 iunie la sediul Unesco: «*dimensiunea deplină și fundamentală a culturii este sfânta moralitate, cultura morală*». În această privință, Fericirile sunt o sursă incomparabilă de morală. Ele luminează drumul propus

[1] G. Lipovetski, *Era vidului*, Paris, Gallimard, 1983, p. 63.

fiecărei ființe umane pentru a-și găsi fericirea încă de aici dar și după moarte. Fericirile constituie într-adevăr o contra-cultură, ce depășește cadrele înguste ale categoriilor noastre de reflexie și de acțiune. Întrupate în Isus Hristos, ele exprimă Ființa însăși a lui Dumnezeu, care este iubire și dar. Este una din sarcinile decisive pentru credincioși de a prezenta creștinismul, nu ca pe un ideal admirabil dar inaccesibil, nu ca pe un substitut iluzoriu al fericirii pământești, nu ca pe o colecție de legi arbitrare, ci într-adevăr ca pe o irumpere a Dumnezeului iubirii în istoria omenirii și a fiecărei persoane. Prezentarea culturală a Fericirilor n-ar trebui să mai aibă de suferit din cauza falselor noastre perspective. Departe de a fi lăsate pe seama sfârșitului vremurilor, sau rezervate sfinților și sfintelor recunoscuți oficial de către Biserică, Fericirile se trăiesc aici și acum, *hic et nunc*, în miezul vieților noastre. Credința este speranța în acțiune, hrănită de către Isus Hristos, în care s-a deschis lumii Inima lui Dumnezeu».

-Istoricul Henri-Irénée Marrou a evocat realitățile lumii contemporane vorbind despre «Babelul ideologic». Noi știm că acest edificiu biblic este reprezentarea ostentativă a trufiei omenești care încearcă, în zadar, să se lipsească de Dumnezeu. Vi se pare decisivă regăsirea rădăcinilor noastre spirituale la acest început de mileniu?

«Mai mult ca niciodată. Diverse semne arată faptul că multe persoane încearcă îndrepte o privire tot mai pozitivă asupra moștenirii culturale și religioase a trecutului. E un aspect foarte promițător. O mare speranță se înalță la orizontul acestui timp. Să ne fie limpede că nu este deloc vorba să exaltăm fără temei, să idolatrizăm epocile îndepărtate ale unui trecut iluzoriu. Este vorba despre o mai bună înțelegere a locului de unde venim pentru a ști încotro ne îndreptăm. Amnezia culturală îl alienează pe

om deoarece îl lipseşte de rădăcinile sale. Sintagma: «*din trecut, să facem tabula rasa*», a fost visul aducător de moarte al marxismului ateu. Există o datorie față de memorie fără de care viitorul ar rămâne incert. Fără o percepție clară şi pozitivă a rădăcinilor noastre comune, țesutul social riscă să se destrame până la urmă. Începând cu sfântul Augustin, filosofia creştină şi-a pus insistent întrebarea asupra conceptului de timp. Este chiar un punct determinant al viziunii noastre despre lume. Timpul creştinilor este orientat după o axă. El are o direcție, un început şi un sfârşit. În termeni biblici, el acoperă istoria mântuirii, această istorie în care Dumnezeu nu încetează să ne dea un semn, începând cu Creația, poetic descrisă în cartea *Facerii,* până la a doua apariție a lui Isus Hristos pe pământ. Întruparea lui Hristos marchează irumperea eternității lui Dumnezeu în temporalitatea omului. Prin urmare, eu personal consider memoria drept o sursă inepuizabilă pentru imaginar şi fericirea omului. Acum când religiile orientale captivează Occidentul, cum să nu facem invitația de a regăsi odată cu Revelația iudeo-creştină o viziune a derulării temporale pe care eu o voi califica drept eliberatoare. Antichitatea păgână, la fel ca hinduismul şi buddhismul exprimă istoria lumii sub forma unui timp ciclic, reluat la infinit, fără început şi fără sfârşit. Prins în interiorul ciclurilor temporale, faimosul *samsâra* al popoarelor din Asia, persoanele pot spera să iasă din el cu prețul unei lupte dârze contra pasiunilor proprii şi contra realităților acestei lumi percepute ca pure iluzii. Dimpotrivă, creştinii nu consideră iluzorii realitățile de aici, şi, mai ales, legăturile sociale grație cărora persoana îşi află modul de dezvoltare. Omul este de asemenea o ființă socială. Aici este vorba despre o *exigență a naturii sale*, prin care-şi dezvoltă potențialitățile, darurile, şi-şi răspunde vocației de a accepta harul lui Dumnezeu în iubire şi adevăr. Departe de

a se îndepărta de lucrurile temporale, creştinul lucrează în vederea promovării binelui comun şi participă la realităţile vieţii colective, ale comunităţii de oameni căreia îi aparţine. Cultura nu este o ocupaţie rezervată unor intelectuali norocoşi. Ea este patrimoniul comun, pe care trebuie să-l fructificăm pentru binele tuturor şi al fiecăruia în parte. Acest patrimoniu nu este de ordin genetic, este un tezaur istoric şi, ca atare, memoria unei moşteniri multiseculare. Cum s-a exprimat A. Peelman, cultura posedă o «*puternică încărcătură civilizatoare*»[1]. Ea este ansamblul unei concepţii despre lume şi existenţă împărtăşită social de către membrii unei comunităţi omeneşti determinate într-un anumit moment al istoriei. Omul nu se poate realiza pe deplin decât prin intermediul grupului social căruia îi aparţine şi în slujba căruia îşi pune la contribuţie darurile şi talentele personale. Aşa cum scria cardinalul Garrone, fiinţa umană răspunde vocaţiei sale divine atunci când umanizează natura[2], potrivit misiunii încredinţate lui de către Creator. Fericirile sunt harta fiecărei culturi autentic creştine. În această privinţă, este semnificativ să remarcăm faptul că altădată termenul de cultură era rezervat pentru momentul când se vorbea despre omul cultivat, care înainte de toate era un absolvent al unor studii umaniste, cel care-şi făcuse «humaniora». Astăzi, termenul de cultură a ajuns să desemneze modurile de expresie şi categoriile gândirii într-un mediu social precis. Pe scurt, cultura este cea în care şi prin care omul ia parte în felul său propriu la binele comun şi la vocaţia spirituală a familiei umane.

Această dimensiune socială a culturii nu este niciodată alienare, ci, dimpotrivă, eliberare interioară. Fără

---

[1] A. Peelman, *Cultivarea. Biserica şi culturile*, Paris, Desclée-Novalis, 1989.

[2] Cardinal G.M. Garrone, în *Educaţie, cultură, evanghelizare*, Roma, 1986, pp. 45-53.

orientare, nici o societate nu supraviețuiește prea mult timp. Fiecare persoană în singularitatea ei nu ar putea evolua în afara unui cadru integrator constituit din valori recunoscute. Într-o epocă în care am trecut de la permanența culturală la instabilitatea ideologică, de la absolut la relativ, de la imuabil la provizoriu, cultura se descompune sub presiunile contrastante ale pseudo-valorilor menite unei dispariții imediate. Fără un punct de sprijin cât de cât ferm, omul nu poate construi și întreprinde nimic durabil. Idealul evanghelic, dimpotrivă, îl împinge înainte, în speranța unui «*început din început, către începuturi fără sfârșit*», sprijinit așadar pe stânca numită Hristos, așa cum o sublinia minunat sfântul Grigore de Nyssa[1].

[1] Cf. Hans von Balthasar, *Prezență și gândire. Eseu asupra filosofiei religioase a lui Grigore de Nyssa*, Paris, Beauchesne, 1942.

CAPITOLUL III

Biserica şi culturile

1 – A CIVILIZA SAU A EVANGHELIZA? FUNDAMENTELE CULTIVĂRII [INCULTURAȚIEI]

-Cu acest capitol, vom aborda, Eminență, un punct vital pe care-l vom consacra raporturilor dintre Biserică şi culturi. O primă întrebare îmi vine imediat în minte. De ce s-a interesat mereu Biserica de culturi? A crede ar însemna oare să participi la o formă de cultură religioasă?

«Chestionarul dumneavoastră reprezintă o veritabilă miză în contextul actual. Mai mult chiar, el se face ecoul unei alte întrebări pe care aş formula-o în felul următor: are oare Biserica drept sarcină să civilizeze ori să evanghelizeze? Biserica, popor al lui Dumnezeu, a primit o misiune de la Hristos să trăiască şi să propună lumii aceeaşi credință, ce nu s-ar putea schimba în mod intrinsec, dar ale cărei întrupări istorice sunt supuse unor evoluții. Credința creştină este prin esența ei universală – de fapt acesta este sensul cuvântului catolic – Vestea cea Bună a lui Dumnezeu pentru toate culturile. Biserica vesteşte mesajul evanghelic în mijlocul a tot felul de culturii. Această proclamare înseamnă evanghelizarea culturilor. Cine spune cultură, spune în acelaşi timp şi omenirea în întregul ei: mentalități, comportamente individuale şi colective, credințe, expresii artistice, viață politică etc. În misiunea sa evanghelizatoare primită de la

Hristos, Biserica se ataşează de ideea de a converti, de a-i deschide mesajului său imensele domenii de activitare ale omului. Nici o sferă nu-i este străină. Încă o dată, aici, referința absolută este persoana lui Isus, care a trăit aidoma contemporanilor săi pentru a-i sfinți. Nimic din ceea ce este omenesc nu-i scapă. Domnul este întotdeauna solidar cu istoria noastră. Urmându-l, Biserica are drept datorie exorcizarea contra-valorilor şi, cu ajutorul Spiritului Sfânt, separarea grăuntelui de neghină în culturile omeneşti. În acest sens putem noi vorbi despre «evanghelizarea inculturată».

Este vorba despre a-i deschide lui Hristos «*imensele domenii ale culturii*»[1]. Altfel spus, Biserica este îndreptățită să întâlnească culturile din ziua de astăzi, să intre în dialog cu ele, ca un câmp privilegiat al activității sale pastorale. Evanghelizarea presupune mereu o inculturație a Evangheliei».

-Dar, şi mai precis, ce înțelegeți dumneavoastră prin termenul de inculturație?

Este vorba despre a insera mesajul etern al credinței în Isus Hristos în modalitățile istorice, şi, deci, schimbătoare, ale culturilor. Este efortul ce renaşte şi se reînnoieşte fără încetare de a traduce limba lui Dumnezeu în limba oamenilor. Îmi place în mod special să spun că trebuie să devenim bilingvi, pentru a fi capabili să anunțăm vestea cea bună a Evangheliei în termeni care să fie acceptați de către contemporanii noştri. Scopul fiecărei pastorale este acela de a dilata inima omului şi culturile către suflul iubirii lui Hristos. Pastorala culturii înseamnă redescoperire a noutății creştinismului şi a cuvântului lui Dumnezeu, creatorul tuturor culturilor, prin faptul că este

[1] Ioan Paul al II-lea, *Homélie de la messe d'intronisation du 22 octobre 1978, Documentation Catholique*, 1978, nr. 5, p. 916

izvor ce țâșnește din iubirea fără de care persoanele și societățile nu ar putea supraviețui. Lumea din ziua de astăzi constituie pentru credincioși o provocare, dar cât de pasionantă! Trebuie să dezvoltăm pastorala culturii pornind de la mijloacele tehnice deosebite pe care mintea umană a ajuns să le inventeze: comunicări internaționale, presă, informatică, etc. Nu servește la nimic să tot repetăm că traversăm un moment dificil pentru creștinism, dacă, pe de altă parte, refuzăm să ne înhămăm la această sarcină. La fel, este inutil să «dregem» canalizări, dacă nu încercăm să regăsim în aparentul deșert al credinței, izvorul de apă vie care este Hristos. Noutatea mesajului creștin este cea care va reda speranța lumii noastre dezabuzate. Hristos s-a făcut unul dintre noi pentru ca noi să devenim copii ai lui Dumnezeu. A venit într-o anumită cultură ca să cheme toate culturile omenești să devină evanghelice. Aici este sensul pastoralei culturii».

-A redescoperi mântuirea adusă de Isus Hristos este, și sunt de acord cu aceasta, sarcina prioritară pentru societățile noastre secularizate în perioada acestei cotituri a mileniului. Și totuși, nu puțini sunt cei ce par a reduce creștinismul la o acțiune socială, la o frumoasă dar incompletă întreprindere caritativă. Rupându-se de sursa spirituală, viața religioasă este câteodată redusă la dimensiunea ei orizontală. Ce părere aveți dumneavoastră despre aceasta?

«Operele de caritate sunt cele mai bune lucruri. Dar un umanism altruist decreștinat nu va înlocui niciodată darul Dumnezeului Iubirii manifestat pe deplin în persoana lui Hristos. Tendința de a reduce credința la un ansamblu de acțiuni caritative se revarsă în ceea ce Pierre-Henri Simion numea un «*creștinism decafeinizat*», golit de substanță sa vitală. În timpul marginalizării credinței, în mod

paradoxal, dimensiunea ei caritabilă nu încetează să fie lăudată, până la a fi confundată cu alte întreprinderi umanitare, care, bineînțeles, posedă, şi ele la rându-le, înscrisurile lor de noblețe şi utilitatea lor socială. Şi totuşi, nimic nu este nediferențiat în acest domeniu. Observăm pe ecranele noastre de televiziune manifestările cele mai vizibile ale unei acțiuni caritabile organizate cu ajutorul unor mijloace financiare şi tehnice importante. Aceasta este ceva nobil şi merită stima şi contribuția noastră. Aceste acțiuni constituie un semn de speranță şi furnizează proba de netăgăduit a faptului că bună voința oamenilor poate transforma lumea. Dar, mijloacele media, din motive diferite, au tendința să aplatizeze realitățile reducându-le la numitorul lor comun. Nu le puteți cere să vă arate în permanență rădăcina caritații, care este credința în Hristos.

Viața spirituală se sprijină pe o anumită idee a omului, idee minunată şi unică: ființa umană este copilul lui Dumnezeu şi fratele lui Isus, care din iubire față de noi a murit pe cruce. Prin Patima şi Învierea sa, Domnul a făcut cunoscut adevărul ultim al omului. Adică faptul că, mulțumită Lui, moartea a fost învinsă, viața cea veşnică ne este promisă iar noi suntem iubiți de către Dumnezeu, cu o iubire fără limită. «*Ecce homo*» exclama Pilat: iată omul; omul cel nou, vindecat de lipsurile sale de iubire de către un Dumnezeu care nu încetează să se dăruiască liber şi să ajungă până la a ne întâlni în umanitatea noastră instabilă.

Trebuie să adăugăm că prea plinul de informații mediatice atrage după sine două inconveniente: mai întâi, el ne umbreşte sensul critic prin faptul că deversează o enormă cantitate de date pe care mintea noastră nu le poate tria, asimila şi chiar discerne. Acum câțiva ani, sociologii americani au stabilit că locuitorul unui oraş mare din Statele Unite sau din Europa occidentală percepe în fiecare zi peste 700.000 de semne diferite! A doua dificultate: supradoza de informații ne determină să uniformizăm

mesajele primite. Toate ca una, şi una ca toate! Încă o dată, recădem în denivelare culturală. Spectatorul îngropat sub acest torent de imagini şi de sunete sucombează datorită loviturilor năucitoare ale valorilor «cultural corecte». În cel mai rău caz, aşa cum o spune şi sloganul, este ceva «văzut la televizor» şi, prin urmare, oferă garanţia adevărului şi a binelui. La limită, crezul mediatic transformă conţinutul culturii reuşitei în cuvânt evanghelic. Eu sunt dintr-aceia care consideră că o creştere a ignoranţei religioase atrage după sine, dacă nu ne păzim, invazia discursurilor de tip gata-gândit. Cotitura celui de-al treilea mileniu este în mod hotărât un moment excepţional care ne provoacă la o creativitate nouă în mijlocul culturii mediatice. «*Cum să nu fim prezenţi şi să nu utilizăm reţelele informatice ale căror ecrane ne împânzesc deja căminele, pentru a înscrie în ele valorile mesajului evanghelic?*»[1].

-Unii au pomenit incertitudinea, adică frica ce o producea în ei intrarea în secolul XX. Alţii rămân pesimişti în ceea ce priveşte însuşi viitorul religie creştine. Pesimism şi tristeţe nu au făcut niciodată casă bună cu Evanghelia! Cum înţelegeţi dumneavoastră această viziune pesimistă a viitorului?

«De fapt, tristeţea nu vine de la Dumnezeu: credinţa mută munţii din loc. Şi este foarte adevărat. Viaţa credincioşilor este plasată sub semnul bucuriei, bucurie ce nu trebuie niciodată confundată cu a fericire efemeră sau o exaltare trecătoare. Este vorba despre bucuria de a se şti iubit de către Dumnezeu pentru toată veşnicia. Întreaga existenţă, până în actele cele mai umile este transformată în aceasta. Dacă traversăm o perioadă nouă în istoria

[1] *Pour une pastorale de la culture*, *op. cit.*, nr. 9.

omenirii, aceasta nu este totuşi o eră de catastrofă. Historicii ne vorbesc despre terorile psihologice pe care apropierea anului 1000 le-a stârnit în populaţiile de atunci. Creştinismul a cunoscut şi altele mai rele. Barca lui Petru a supravieţuit unor tulburări mult mai neliniştitoare. Departe de a se scufunda, ea a devenit astăzi o imensă corabie ce poartă mai bine de un miliard de oameni, iar la început nu avea decât doisprezece pasageri!

Bineînţeles, astăzi, credinţa după modelul bunurilor de consum etalate în supermarcheturile noastre, ia loc de acum înainte alături de o mulţime de alte discursuri şi alte propuneri. Să repetăm: libertatea religioasă, dreptul la cuvânt şi democraţia nu sunt deloc nişte simple acceptări ale valorilor dominante, ci rodul unui dialog sincer şi al unei colaborări binevoitoare între diferitele expresii ale culturilor. O toleranţă de faţadă nu facilitează veritabila înflorire. De la acest tip de toleranţă, soră geamănă cu indiferenţa, trebuie să trecem la un respect reciproc, întemeiat pe redescoperirea veştii celei bune a lui Dumnezeu şi pe transcendenţa mesajului său».

2 – ANTICHITATEA GRECO-LATINĂ

-Eminenţă, dacă ne întoarcem în timp până la începutul erei creştine, vedem că Biserica, încă din primele secole, s-a străduit să deschidă un spaţiu de dialog, în adevăr şi iubire, cu ceea ce ar fi potrivit să desemnăm sub numele de cultură profană. Ca istoric, sunt frapat de această deschidere spre realităţile timpului, oricare ar fi, pe de altă parte, locul şi momentul. În câteva cuvinte, puteţi evoca dialogul dintre credincioşi şi acest fantastic creuzet cultural care a fost Antichitatea greco-latină?

«Aveți dreptate. Mi se pare judicios să pornim cu începutul. Biserica – luată în sensul de adunare a discipolilor lui Isus din Nazareth – nu a încetat niciodată să manifeste un interes capital pentru culturile omenești și pentru treburile cetății. Așa cum am pomenit, Hristos a asumat realitățile culturale ale mediului și epocii sale. După exemplul său, primii apostoli au continuat să intre în contact cu persoanele timpului lor. Aceasta nu a avut loc fără oarecare neplăceri. Departe de a le fi lipsit! Să luăm cazul sfântului Pavel, evanghelizatorul culturilor păgâne, care a fost foarte repede nevoit să se lovească de ideile, concepțiile și legile ce conduceau societățile în mijlocul cărora el își mărturisea credința. În Scrisoarea întâi către Corinteni, Pavel vorbește despre marea dificultate de care se lovește în activitatea lui misionară, și anume, depărtare culturală dintre mesajul evanghelic pe care dorește să-l planteze într-o cultură diferită de a lui și propriile valori ale acestei societăți, străină de concepțiile biblice. Pavel înțelege să asigure trecerea de la cultura iudeo-palestiniană la cea a universului elenistic[1]. Sarcina era foarte grea. Gândirea greacă nu înțelege să rețină din Evanghelie decât ceea ce concepea că ar fi fondat pe rațiune, iar restul era respins, și înainte de toate miezul credinței creștine, Învierea lui Hristos și «*nebunia Crucii*». Sfântul Pavel, conștient de această dificultate, ajunge să propună acceptarea discursurilor culturale străine de Revelația biblică, dar cu discernământ. Apostolul Neamurilor percepea acest dialog ca începutul unei rupturi spirituale și culturale, o destrămare interioară, punct de pornire pentru o adevărată inculturație a Evangheliei. El s-a confruntat astfel cu un risc major, acela de a nu Evangheliza decât în mod superficial. Efectiv, persistența curentelor gnostice ale secolului II o dovedește cu prisosință: în interiorul

[1] Pentru acest subiect a se vedea operele cardinalului J. Daniélou.

regiunilor prea puțin sau prea rapid convertite la creștinism, păgânismul antic supraviețuise și putea să-și facă din nou apariția sub diferite forme. Găsim în acest sens numeroase exemple de-a lungul secolelor, atât în Occidentul latin, cât și în restul lumii. Astăzi, în societățile noastre postmoderne, reînvie treptat o gnoză insidioasă. În același timp, continentul african își păstrează tradițiile animiste sub o cultură creștină autentică.

Felul de a proceda al lui Pavel este lămuritor pentru noi cei de acum. Să luăm un exemplu de discuție între apostol și oamenii timpului său: etica sexuală. Practica dominantă a lumii elenistice în acest domeniu conjuga laxismul permisiv[2] cu disprețul față trup. Pavel ajunge să-și înscrie concepția morală originală în raport cu aceste două curente opuse. Pentru creștini, afirmă el, se impune o condamnare fără menajamente a dezordinilor sexuale, nu în virtutea unui apriorism moral sau filosofic, ci pe fundamentul lui Hristos. În același timp, Pavel va reabilita căsătoria, desconsiderată ca stare de viață în lumea greacă, dar favorabilă, într-o optică creștină, realizării unei vieți inspirate de modelul relațiilor dintre Hristos și Biserică[1].

Mai mult chiar, misterul Patimii Domnului scapă categoriilor culturale ale Antichității greco-latine. Scandal și nebunie, în același timp, Crucea lui Isus este piatra de încercare de care se lovesc odată cu cultura antică și autoritățile religioase din Ierusalim. Căci răstignirea se întâlnește direct cu mesianismul palestinian la fel de bine ca și cu religiozitatea păgânismului. Asemenea lui Petru, Pavel s-a lovit de acest zid de netrecut din punct de vedere omenesc. Ceea ce i-a revoltat pe interlocutorii săi din Areopag, nu a fost faptul de a fi anunțat că Dumnezeu este iubire, sau că prin Isus Hristos s-a manifestat Alianța definitivă cu Dumnezeu; ci faptul de a fi mărturisit în

[2] II *Cor*, 5, 1-13; 6, 12-19.
[1] II *Cor*, 5; *Epistola* 5, 31-33.

public un Mesia răstignit! Nu ne aflăm noi oare, în zilele noastre, din acelaşi motiv în faţa unui refuz identic din partea culturii dominante? Într-o manieră asemănătoare celor din Antichitate, un mare număr dintre fraţii noştri nu reuşesc să se deschidă dinaintea mesajului de mântuire a lui Hristos, deoarece acesta din urmă conţine o percepţie a existenţei şi a valorilor derutantă pentru universul nostru cultural. Mereu nou, mereu de actualitate, Cuvântul lui Dumnezeu îl plasează pe om dinaintea unei dezbateri dătătoare de libertate cu Hristos, Adevărul cel veşnic ce a luat chip de om. «*Cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi*»[2]. Cum va şti Biserica celui de-al treilea mileniu să propună această noutate radicală culturilor aflate în căutarea sensului? Exemplul sfântului Pavel la areopagul din Athena ne aduce aminte că încercarea era deja dificilă chiar şi acum două mii de ani. Cu harul lui Dumnezeu, ea a reuşit totuşi şi a transformat în mod durabil culturile în calea cărora a ieşit».

-Creştinismul a trebuit – fapt de netăgăduit – să se înfrunte cu numeroase teorii filosofice, precum şi cu un număr impresionant de regimuri politice. Ar fi obositor să trasăm în detaliu «areopagurile» culturale cu care a intrat Biserica în dialog de-a lungul istoriei. A existat o întâlnire între credinţa în Hristos şi neoplatonismul grec, juridismul roman, feudalitatea medievală, monarhia administrativă a epocii clasice, revoluţia franceză, liberalismul burghez din secolul XIX, moralismul jansenist, fără a mai pune la socoteală dialogul interreligios cu iudaismul şi islamul. Eminenţă, după părerea dumneavoastră există o epocă istorică asemănătoare cu a noastră din punct de vedere al culturii religioase?

---

[2] II *Cor*, 5, 17.

«Pentru mine, lumea secolelor IV şi V prezintă nişte analogii frapante cu perioada contemporană. Această apropiere a fost sugerată la vremea ei de către preafericitul Frédéric Ozanam. Sunt de părere că o veritabilă înrudire spirituală uneşte aceste două momente cheie ale istoriei omeneşti. Lumea Antichităţii târzii, cea a apariţiei Evului Mediu, a cunoscut o adevărată revoluţie culturală. Prăbuşirea Imperiului roman a atras cu sine o mutaţie determinantă pentru viitorul Occidentului. În mijlocul unor nenumărate propuneri religioase şi intelectuale – e de ajuns să ne gândim la diferitele mişcări gnostice, la înmulţirea ereziilor cristologice şi la loviturile date de tot felul de invadatori ce s-au abătut în valuri succesive asupra Europei –, credinţa în Hristos l-a făcut să meargă mai departe. Dar nu a fost o victorie ideologică, nici militară. Mesajul Evangheliei a pătruns din interior cultura greco-romană, convertindu-i valorile, convingerile intelectuale şi comportamentele politice, prin instaurarea de noi raporturi între oameni şi Dumnezeu, precum şi între oamenii înşişi. Şi totuşi, a supravieţuit o religiozitate sincretistă. Acest sincretism, în fobia lui de nivelare şi de adunare indistinctă poartă cu sine vestigiile disparate ale unei mentalităţi antice, fie ascunsă, fie camuflată sub un strat evanghelic. Epoca noastră cunoaşte o înviere a acestui sincretism religios care dizolvă credinţa creştină într-o magmă informă de propuneri pseudo-mistice. Oswald Spengler, iar apoi Henri-Irénée Marrou au popularizat această expresie a noii religiozităţi.

Imperiul roman, ce se afla pe sfârşite, a fost marcat de reîntoarcerea ofensivă a unui sacru difuz, dezordonat, destructurat. Scepticismul raţionalist moştenit de la gândirea greacă a făcut încetul cu încetul loc unei atmosfere de misticism, de credulitate în materie de credinţă, cu intruziuni ale unor practici legate de ocultism,

de magie, de astrologie, toate lucrurile respinse de Revelația biblică deoarece neagă libertatea omului. Păgânismul, pentru care New Age este una din expresiile contemporane, a prins totodată putere odată cu reapariția unei religiozități orientate spre zeificarea elementelor naturii și a spațiului, pe care eu le desemnez cu numele de «*cultură a izvoarelor și a pădurilor*»[1]. Cum să nu stabilim o comparație cu epoca noastră, atunci când observăm admirația exagerată provocată de reîntoarcerea la natură, și popularitatea unui anumit tip de discurs inspirat din teme împrumutate din ecologie, și ale cărui metode de funcționare și parametrii de reflexie amintesc fără îndoială de o religiozitate clar păgână?

Însă, așa cum sublinia într-o manieră atât de justă Ozanam, «*Biserica nu încetează să treacă la barbari*». Ea se adaptează și inventează fără încetare noi posibilități de dialog în interiorul câmpurilor culturale noi. Credincioșii au știut să facă față acestei reveniri în forță a religiozității neo-păgâne. Biserica a ajuns să pună în locul a ceea ce grecii numeau *paideía*, adică educația în sensul nobil al termenului așa cum o concepea cultura lor, persoana și mesajul lui Isus Hristos. Începând cu sfârșitul secolului IV al erei noastre, credința în Hristos este cea care constituie miezul culturii vechiului Imperiu roman. Hristos, Logosul, Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup, a devenit matrice culturală. Părinții Bisericii au știut să mărturisească credință/**a** cu un asemenea geniu intelectual încât contemporanii lor au fost seduși de importanța culturală a creștinismului. Operele patristice au putut da satisfacție aspirațiilor celor mai elevate ale filosofiei grecești cu privire la om și la educația lui. Grigore de Nyssa, de exemplu, a știut să dezvolte tema asistenței divine pe care gânditorii Antichității căutaseră s-o trateze încă de la

[1] Cardinal Poupard, *Creștinismul în zorii celui de-al treilea mileniu*, Paris, Plon-Mame, 1999, p. 80.

Platon. Pentru Părinții latini, și în special pentru sfântul Augustin, religia creștină nu este o nouă formă de spiritualitate, ci expresia însăși a Înțelepciunii lui Dumnezeu. Ea este filosofia supremă. După modelul ascezei intelectuale revendicate de *paideía* greacă, viața creștinului, a adevăratului înțelept, constă în contemplarea lui Dumnezeu și-i deschide calea spre unirea cu El. *Scrisoarea către Diognet*, din secolul IV, arată că, de fapt, creștinii acestei perioade nu se deosebeau de ceilalți prin nici un fel de semne particulare. Purtau aceleași veșminte precum concetățenii lor, se supuneau acelorași legi, vorbeau aceeași limbă. Aceasta le-a permis să convertească treptat cultura dominantă adăugindu-i cortegiul de noutăți propriu creștinismului: respectul persoanei umane, protejarea celor mai slabi, considerația socială pentru cei săraci etc. Anunțul kerygmei a fost dintotdeauna măsura de drojdie din aluatul cultural al lumii. Iar astăzi este așa mai mult ca niciodată.

Trebuie să măsurăm până la ce punct credința creștină a fost în aceste timpuri atât de valorizantă pentru lumea culturii. Să ne gândim numai la ce au realizat prin munca lor specială călugării din Occident. Moștenitori ai monahismului oriental cultivat pe pământ latin, mai ales de către sfântul Ioan Cassian, fiii sfântului Benedict au reușit să păstreze și să pună în valoare, într-o manieră inegalată, patrimoniul științific și literar lăsat nouă de Antichitatea greco-latină. Ei au fost depozitarii unei științe/i uriașe. În mănăstirile medievale, credința umaniza cultura iar rațiunea se afla în slujba unei viziuni generale și constructive a omului. Monahismul creștin, în iubire și speranță, a contribuit cu putere la transformarea

---

• kerygma – în lb. greacă, proclamarea cu voce tare a unui adevăr; anunțul Veștii celei Bune. *n.t.*

individului în persoană şi a societăţii europene în comunitate spirituală.

3 – CULTURA MEDIEVALĂ

-Este adevărat că benedictinilor le-a fost tare dragă ideea de a asocia în viaţa lor retrasă rugăciunea şi munca, care astfel devine acţiune culturală, de la fasonarea peisajului prin mari lucrări de defrişare până la inventarea erudiţiei moderne, cu alaiul său de exigenţe, cu Mauriştii şi Don Jean Mabillon Dar, dacă ne oprim pentru o clipă la epoca medievală, constatăm incredibila forfotă produsă de mărturiile de credinţă în domeniul cultural. Raoul Glaber amintea faptul că spre anul 1000, Occidentul se înveşmântase cu o manta albă de biserici. Eminenţă, credeţi dumneavoastră că Occidentul medieval a fost un exemplu unic de colaborare fructuoasă între credinţă şi cultură?

«În mod sigur. Evul Mediu oferă o puternică mărturie despre grandoarea mesajului creştin. Credinţa edifică culturile, dând omului şi societăţilor o sporire a sensului şi frumuseţii. Aşa a fost cu adevărat cazul între secolele X şi XIII, moment ce a marcat pentru totdeauna istoria occidentală prin bogăţia producţiilor sale intelectuale, religioase şi estetice. Arta medievală arată cât de tributar este culturii creştine simţul frumosului. În aceste clipe de descompunere a simţului estetic şi de încercări de expresii artistice, ar trebui mai întâi să ne punem întrebări cu

---

• Benedictini din congregaţia Saint-Maur, creată la Paris în 1618, *n.t.*

• Jean Mabillon (1632-1707), istoric francez. Călugăr benedictin, fondatorul diplomaticii latine şi editor de documente istorice eclesiastice (Dicţionar enciclopedic, Ed. Cartier, Chişinău, 2004, p.1366) *n.t.*

privire la finalitatea creației artistice. Aceasta este înainte de toate mărturia unei căutări spirituale. Chiar și creatorii aparent cei mai impermeabili față de credință, precum Picasso, Bacon și atâția alții, au pictat reprezentări ale Patimii lui Hristos! Aventură înainte de toate interioară, arta traduce o căutare a sensului. Ca să reiau cuvintele lui Gabriel Marcel, ea depășește verbul *sum* [*sunt* n.t.] pentru a tinde spre *sursum* [*susur* n.t.]. În felul său, ea descoperă prin intermediul semnelor, simbolurilor și a expresiilor picturale frumusețea luminii inefabile a Creatorului tuturor lucrurilor. Arta medievală, de o imensă bogăție spirituală, exprimă prin multiplele ei realizări, prodigioasa diversitate a sfințeniei în unitatea catolicității. Să nu uităm: toate aceste minunății artistice au fost concepute într-o optică a credinței. Sau mai bine spus, ele radiază din misterul euharistic, din acel *verum Corpus, natum de Maria Virgine* [*adevărat trup, născut din Fecioara Maria* n.t.]. Îmi aduc aminte de un gând fulgerător al lui André Malraux, pe care Edmond Michelet, el însuși un fost ministru al culturii din guvernul generalului de Gaulle, mi-l redase: «*Euharistia, dacă credeți în ea cu adevărat, acest Dumnezeu ce se sacrifică pentru noi, și a cărui moarte ne-a făcut să trăim...*». De la micile biserici din epoca romanică, ce împodobesc cu frumusețea lor precisă spațiul francez, până la catedralele gotice, aceste rugăciuni în piatră, corăbii mistice pe care s-au îmbarcat atâția bărbați și atâtea femei de mai bine de opt sute de ani, frumusețea medievală fascinează și atrage cu o aură de mister reînnoită fără încetare. Așa cum o spune vechiul adagiu, suntem niște pitici puși pe umerii unor uriași iar modernitatea noastră nu poate fi înțeleasă fără a nu scruta în depărtare moștenirea îndelungatului Ev Mediu. Să nu le fie cu supărare detractorilor trecutului socotit depășit, dar noi rămânem totuși datori celor ce ne-au precedat. Și cum să nu fim cuprinși de admirație dinaintea mănunchiului de

frumusețe a artelor acelui timp. Ernest Panovsky comparase mai demult stilul gotic şi teologia scolastică, aceste două forme expresive izvorâte din inima omului medieval pentru a afirma şi a vesti taina lui Dumnezeu. Fiecare catedrală este o povară culturală, un receptacul construit de mâini omeneşti pornind de la lumina Celui PreaÎnalt, primită prin revelație, întâmpinată cu inima şi înțeleasă cu intelectul. Această osmoză trăită între cultură şi credință a gravat pe frontoanele catedralelor povestea imaginată de istorie a mântuirii persoanei umane. Această construcție de piatră este un sipet al iubirii şi speranței de Dumnezeu. Sfântul Toma de Aquino, autor al celebrei *Summa Theologiae* ce a marcat reîntâlnirea dintre credința revelată şi gândirea lui Aristotel şi cu rațiunea discursivă, a spus esențialul în câteva cuvinte: omul a dobândit prin Hristos «*o demnitate ca să zic aşa infinită*». Deplinătatea frumuseții artei medievale semnifică infinitul darului lui Dumnezeu făcut umanității noastre. Cultura Evului Mediu ar fi de neînțeles fără referirea la religios. Mai mult chiar, orice tradiție culturală europeană ar rămâne obscură fără o cheie de lectură mai întâi spirituală.

Aminteam de arta construirii de catedrale. Ce să spunem însă despre pictură, sculptură, literatură, muzică de-a lungul secolelor? De la cântul gregorian la polifonia cerească a şcolii de la Nôtre Dame, de la piesele sacre ale lui Josquin Des Prés la opera lui Palestrina, de la *Vesperele Fecioarei* de Claudio Monteverdi la cantatele lui Bach, de la oratoriile Renaşterii la muzica sacră bizantină, de la Marc-Antoine Charpentier la Olivier Messian, de la Beethoven la Janacek, de la grația pură a muzicii lui Mozart la puternica reculegere a *Recviem*-ului lui Gabriel Fauré, ce ar fi istoria creației muzicale fără contribuția creştinismului? La fel în domeniul pictural. De la duioşia îngerească a lui Fra Angelico, recent beatificat de către Ioan Paul al II-lea, la forța stupefiantă a lui

Michelangelo, de la evocarea atotputerniciei harului în viața noastră de zi cu zi, a lui Caravaggio, la contururile evocatoare și colorate ale lui Gaugin, cum să facem recenzia atâtor bogății de expresie picturală creștină? Cât privește domeniul literelor, ne-ar trebui cărți întregi pentru a-l străbate[1]. De la Dante la Shakespeare, de la Goethe la Châteaubriand, de la Hugo la Péguy, de la Bernanos la Mauriac! Exemplele sunt atâtea încât le-am putea multiplica. A amputa cultura de dimensiunea ei religioasă înseamnă a-l reduce pe om mutilându-i memoria, care este sursă de imaginație creatoare, atât pentru persoane, cât și pentru popoare. Intelectualul european, orbit de marxism în momentul ieșirii din bezna nazistă, este un orfan ideologic ce are o nevoie vitală de regăsire a identității sale culturale. Adică, necesitatea de a restabili legăturile cu finalitățile activității culturale în zorii celui de-al treilea mileniu. Cultura este mai întâi expresia în istorie a căutării spirituale a unui popor. O anumită sărăcie artistică dovedește în manieră proprie existența unei anemii a spiritului. Infantilizarea inimilor și trupurilor vehiculată de o porțiune a culturii mediatice îngroapă libertatea spirituală dată gratuit fiecărui om care acceptă, după modelul lui Hristos, izvorul ce țâșnește din perpetua noutate: a-ți pune viața sub privirea lui Dumnezeu. În *Jurnalul* său, adesea uitat, François Mauriac își nota pe bună dreptate: «*Nimic nu are mai mare importanță decât să pui pe seama vechilor doctrine ca greșeală, ceea ce Claudel numește eterna copilărie a lui Dumnezeu*».

[1] Jean Duchesne s-a legat recent de această sarcină cu bunăvoință în monumentala lui *Histoire chrétienne de la littérature*, Paris, Flammarion, 1996.

4 – RENAŞTEREA

-Renaşterea a fost o epocă de bulversări în toate domeniile, atât ştiinţific, cât şi artistic şi politic. După gândirea medievală, care vorbera mai întâi de Dumnezeu, iar apoi de om, cultura occidentală, începând cu ceea de-a doua jumătate a secolului XV a inversat raportul: mai întâi omul, şi apoi Dumnezeu. Persoana a devenit astfel, potrivit unei idei a lui Picco de la Mirandola, un univers pentru sine însăşi. Şi, de fapt, ea a început să constituie centrul întrebărilor metafizice şi miezul investigaţiilor ştiinţifice. Mai mult chiar, destrămarea eclesială provocată de Reforma protestantă, inventarea tiparului şi răspândirea pe scară largă a cărţii, descoperirea instrumentelor ştiinţifice ce au fost tot atâtea «multiplicatoare de sensuri» despre care vorbeşte istoricul Pierre Chaunu, ansamblul acestor factori a contribuit la bulversarea creştinismului european. Şi totuşi, credinţa creştină a supravieţuit acestor încercări uriaşe. Umanismul Renaşterii nu a însemnat niciodată un refuz categoric al mesajului evanghelic. Explorarea ştiinţifică a universului nu a intrat în conflict cu datele Revelaţiei biblice, iar procesul lui Galileo Galilei, despre care vom mai vorbi, a avut drept motivaţie altceva decât un aşa-zis şoc între Biserica romană şi ştiinţa modernă. Trebuie să aşteptăm secolul XX pentru a observa naşterea şi dezvoltarea unui curent de gândire hiper-raţionalistă, scientistă şi antireligioasă. Până atunci cultura occidentală nu cunoscuse nici ateismul militant, nici indiferenţa. Renaşterea a fost înainte de toate o formidabilă aventură de restabilire a legăturii Evangheliei pure, eliberate de zgura ei istorică, cu idealul purităţii credinţei şi cu un vis cultural, acela al Antichităţii greceşti şi romane. Dincolo de acest şoc mental şi epistemologic al secolului XV, a existat o persistenţă a creştinismului

grație unui consens social rămas viu, și aceasta în ciuda numeroaselor destrămări cunoscute de istorici. Subscrieți la această scurtă analiză?

«În mare, da. Barca lui Petru a rezistat la numeroase furtuni și a ocolit nenumărate recifuri mulțumită lui Dumnezeu precum și unui teren cultural propice exprimării infinitei valori a omului, conjugării demnității persoanei sale cu măreția Creatorului. Cu alte cuvinte, credincioșii au rămas ancorați în fondul cultural creștin. Sau, dacă preferați o altă imagine, pentru a nu fi duși de vânturi puternice și amenințați la cea mai mică rafală, trebuie să avem picioarele bine înfipte în pământ! Același lucru este valabil în relațiile dintre credință și cultură. În perioada de trecere de la epoca medievală la Renaștere și apoi la modernitate, discursurile asupra vieții, omului și universului, întreținute de cercetări științifice și de întrebări metafizice nu aveau drept scop să arate *cauza* lucrurilor, ci *modul* lor. Civilizația epocii moderne nu a uitat niciodată că Biblia, ca să reiau cuvintele cardinalului Baronius, nu ne învață modul cum funcționează cerul, ci modul cum se ajunge la Cer. În această epocă ideea unui antagonism între credință și știință nu avea nici un fel de sens. Amândouă erau o căutare a adevărului, însă în registre diferite. Antropocentrismul dezabuzat al culturii contemporane era de negândit pe atunci. Omul ocupa în univers locul pe care Dumnezeu i-l rezervase din iubire: primul în ordinea Creației! Pe scară umană, această antropologie este valorizantă și sursă de liniștire. Pluralismul din zilele noastre și subiectivismul alipit lui se însoțesc printr-o destindere a legăturii sociale, familiale și comunitare. Pe termen lung, dispare treptat ideea de vocație și aceea a sensului omului, odată cu abandonul căutării lui Dumnezeu.

În domeniul politic şi instituţional, Evul Mediu şi Renaşterea, ca de altfel şi perioada clasică au ştiut să incarneze, fiecare epocă în felul ei, valorile şi idealurile creştine. Unul ca sfântul Ludovic rămâne în această privinţă un ideal incomparabil. Ducând o viaţă personală de-a dreptul animată de credinţă, uneori apropiată de monahismul benedictin şi de spiritualitatea Ordinelor cerşetoare, şi o viaţă publică ale cărei acte au fost tot atâtea expresii ale căutării dreptăţii, păcii şi caritătii, acest rege al Franţei rămâne unul dintre simbolurile artei de a guverna după Evanghelie şi învăţătura Bisericii. Bineînţeles, drept urmare, sfântul Ludovic nu a cunoscut decât imitatori pioşi! Departe de a fi fost puţini! Din credinţa în Isus Hristos au luat naştere în Occident casele de găzduire ale lui Dumnezeu, devenite spitale – această caritate instituţională faţă de cei mai săraci – sistem educativ, asistenţă socială pentru cei mai lipsiţi. Preocupările spirituale au determinat ca în miezul conflictelor să ia naştere armistiţiul lui Dumnezeu, îngrijirea răniţilor şi tratamentele umane pentru prizonieri. Din cultura evanghelică s-au ivit valorile respectului reciproc, ale fraternităţii, dialogului şi iertării. Renaşterea n-a fost o cădere, ci o etapă nouă în istoria culturii creştine a Europei. În ciuda nopţii sfântului Bartolomeu, în ciuda exceselor comise uneori în numele Evangheliei şi a persistenţei practicilor individuale şi colective nedemne de mesajul fericirilor, cultura creştină s-a pus în slujba vocaţiei plenare a omului. Această epocă dă mărturie în mod incontestabil despre angajamentul creştin».

5 – EPOCA LUMINILOR

-Secolul XVIII şi, îndeosebi, gândirea franceză din această epocă a dat credinţei catolice nişte lovituri grele.

Ideea potrivit căreia Revelația și adevărul omului n-ar fi indisociabile, a apărut sub pana enciclopediștilor. Pentru prima oară în istoria intelectuală a Occidentului a fost revendicată separarea totală între cetatea lui Dumnezeu și cetatea oamenilor. Mai mult chiar, a lui Dumnezeu de Isus Hristos, asimilat uneori cu marele ceasornicar al universului. Din gândirea epocii Luminilor au luat naștere deismul și teismul care nu încetează să reapară sub un aspect ori altul, în sânul societăților noastre. Ce privire aveți dumneavoastră asupra secolului XVIII?

«Ați vorbit mai întâi despre adevăr. Aș dori în acest sens să-l citez pe sfântul Francisc de Sales cu stilul său incomparabil: «*Un adevăr care nu este iubitor provine dintr-o iubire care nu este veritabilă*».

Adevărul și iubirea sunt inseparabile. Astfel, dacă binevoiți, haideți să ne întoarcem asupra consecințelor contemporane ale prăbușirii în Occident a sensului adevărului. Propriu-zis, secolul XVIII, secolul lui Ludovic al XV-lea, a fost cel care a delimitat clar pentru prima oară dubla legătură ontologică dintre adevăr și conștiința individuală pe de o parte, și dintre adevărul credinței și categoriile etice pe de altă parte. Putem reciti istoria, dar nu o putem travesti.

Tocmai geniul creștinismul a fost cel care a inventat ideea de persoană. Un consens pseudo-istoric, ce se manifestă viguros în zilele noastre, ar dori să demonstreze faptul că drepturile persoanei umane au fost rodul gândirii contemporane, ca și cum *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului* ar fi fost singura sursă de inspirație a Cartei *Drepturilor omului* promulgată de O.N.U. în 1948. Această genealogie intelectuală nu dă nici o socoteală emergenței conceptului de persoană în Occidentul latin pornind de la Evanghelie. Sociologul Louis Dumont, specialist în India, a propus cu privire la acest punct o

explicație pertinentă[1]. Potrivit lui, sfântul Augustin a fost primul gânditor care a luat apărarea drepturilor persoanei în fața presiunilor societății păgâne din perioada Antichității târzii, holistă în fundamentele și organizarea sa. Ca urmare a prădării Romei de către vizigoți pe data de 24 august 410, numeroase femei căsătorite, violate de invadatori au fost împinse să se sinucidă, conform regulii morale pe atunci în vigoare. În fața acestui eveniment, episcopul de Hippo Rhegius s-a ridicat cu tărie, criticând aspru duritatea inumană și contrară legilor lui Dumnezeu a acestor procedee. Această atitudine era de o mare noutate: pentru prima oară, ființa umană, în calitatea ei de subiect individual, era în măsură să-și revendice niște drepturi personale. Dar, mi se va spune, cu cetățeanul unei cetăți grecești ce facem? Acesta posedă drepturi și îndatoriri, dar numai în calitatea lui de cetățean, de membru privilegiat în interiorul unui grup social. Regăsim același fenomen în alte forme de civilizație: sistemul castelor în India, organizarea tribală în Africa centrală și Oceania, până la cultura noastră mercantilă a postmodernității, care face din apartenența la circuitele de producere și de distribuire a bunurilor materiale, un factor de integrare socială. Dacă individualismul, ridicat la rangul de lege supremă este o invenție contemporană, emergența ideii de persoană este legată de răspândirea idealurilor creștine. «*Receptarea mesajului lui Hristos provoacă astfel o cultură ale cărei două componente fundamentale sunt, într-un cuvânt cu totul nou, persoana și iubirea*»[1].

-Dacă tot veni vorba, contrar numeroaselor idei primite, trebuie să reamintim faptul că gândire augustiniană, la fel

---

[1] Cf. L. Dumont, *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Paris, Le Seuil, 1983, colecția «Spirit».

[1] Cf. *Pour une pastorale de la culture*, *op. cit.* nr. 3.

ca cea a Părinților Bisericii, nu a fost o condamnare a trupului și a contactelor amoroase. Prea multă lume încă mai are tendința de a o gândi fără discernământ. Opinia e folosită pe post de analiză: prejudecățile sunt ridicate la rangul de cod deontologic și devine dificil să se facă lumină asupra realităților istorice. Această travestire a memoriei își găsește teren de opțiune în poziția teologică a sfântului Augustin asupra problemei păcatului originar, căreia o anumită presă, colorată de un anticlericalism virulent, nu încetează periodic să-i redeschidă dosarul. Ce părere aveți dumneavoastră despre aceasta?

«Sunt de acord asupra acestui punct. A citi învățătura Bisericii și scrierile patristice numai cu ochii mass mediei contemporane comportă un risc. Dar și mijloacele de comunicație actuale pot foarte bine să servească la o răspândire a tradiției creștine largă, serioasă și reflectată. Sunt convins că noile suporturi informaționale, internet, CD-Rom, etc., vor permite, într-un viitor apropiat, o mai bună înțelegere a operelor spirituale ale trecutului. Discernământul nu este o treabă ce ține de tehnologie, ci de sensul moral. Am amintit de dezvoltarea tipografiei în secolul XVI. Instrumentul informațional poate constitui un mijloc pedagogic extraordinar în materie de credință. Nu vedem oare deja Biblia disponibilă pe software? Informația, care este întotdeauna o apropiere de adevăr, va fi ceea ce vom face noi din ea. De aici responsabilitatea noastră...»

-Pentru a încerca să evaluăm mizele culturii contemporane trebuie, așadar, să urcăm în timp până în secolul XVIII, perioadă în cursul căreia s-au pus bazele, în Occidentul creștin, a ceea ce consider legitim să numesc secularizarea progresivă a culturii. Mai mulți istorici au vorbit despre o «decreștinare». Este vorba

despre o încetinire cuantificabilă a practicilor şi gesturilor tradiţionale ale poporului creştin, ca de exemplu frecventarea sacramentelor, precum şi despre o scădere sensibilă a numărului de vocaţii religioase. Cât priveşte rădăcinile ideologice ale secularizării moderne, mi-ar plăcea, Eminenţă, să ne oferiţi explicaţia dumneavoastră. Aveţi cumva sentimentul că, într-un fel, cultura europeană s-a rupt de propriile ei rădăcini? Filosofia epocii Luminilor a fost ea oare singura cauză a îndepărtării de credinţă în Biserică?

«Societatea europeană din secolul XVIII a cunoscut o bulversare mentală şi etică fără precedent pe care Paul Hazard a scos-o bine în evidenţă în frumoasa lui carte asupra *Crizei conştiinţei europene (1680-1715)*. Desigur că marea majoritate a europenilor din acel timp rămâne creştină, puternic ataşată de credinţă şi de practicile străvechi. Dar are loc şi o veritabilă ruptură în lumea elitelor. Până atunci, atacurile pe care credincioşii au trebuit să le îndure, rămâneau, ca să zic aşa, pe teren creştin, *terra cognita* [*pe un teren cunoscut*, n.t.]. François Rabelais, în secolul XVI, biciuieşte cu pana sa înmuiată în vitriol călugării desfrânaţi şi autorităţile catolice ale timpului său, care nu-i par a fi prea apropiate de Evanghelie. Dar el însuşi este un terţiar, membru al unui ordin călugăresc! Umanismul creştin al Renaşterii, începând cu Erasmus din Rotterdam, este construit pe dorinţa de progres a moravurilor şi a valorilor creştine. Este vorba despre tendinţa de perfecţionare spirituală printr-o imitare tot mai fidelă a lui Hristos. Această mişcare de amploare europeană s-a deschis larg curentelor de gândire profane şi cercetării ştiinţifice. Umanismul lui Guillaume Briçonnet şi Lefebvre d'Etaples a determinat ieşirea erudiţiei din copilărie. Aşa cum sublinia istoricul Lucien Febvre, ateismul este de neconceput în această

epocă[1]. În secolul următor, au apărut în mediile culturale tot felul de proteste, de critici uneori dure la adresa Bisericii. Este de ajuns să ne gândim la libertinajul erudit, precum şi la scepticismul filosofic al lui Pierre Bayle. Şi totuşi, Descartes nu şi-a negat niciodată apartenenţa la lumea creştină; Leibniz şi Isaac Newton la fel. Este vorba despre dialogul viu care exista atunci între cultură şi religie. O veritabilă unitate culturală permitea păstrarea unui consens.

Epoca Luminilor a stabilit un punct de ruptură dublu. În primul rând, ea a pregătit criza adevărului inerentă societăţilor noastre de astăzi. Filosofia lui Immanuel Kant, iar apoi idealismul german al ultimului secol şi fratele său vitreg, materialismul scientist de la începutul secolului XX sugerează faptul că omul nu este în măsură să cunoască, prin folosirea raţiunii, sensul ascuns, realitatea «în sine» – numenul – fenomenelor universului, deoarece semnificaţia ultimă a realităţilor se află situată dincolo de timp şi de spaţiu, aceste două categorii structurante ale inteligenţei. Omul nu poate emite pretenţii decât asupra cunoaşterii aspectului fenomenal al lumii. Adevărul realului îi va scăpa întotdeauna. Această abordare filosofică urma să privilegieze subiectivitatea. În sine, adevărul nu există; dar fiecare poate exprima o parte personală a lui. Cum să vorbeşte despre adevăr absolut? Nu există decât conştiinţe individuale. Prin urmare, faptul de a pretinde că misterele creştine exprimă adevărul revelat reprezintă o perspectivă imposibil de susţinut. Numai raţiunea este cea care operează în materie de adevăr, dar nu există decât adevăr constatabil ştiinţific şi religie în limitele raţiunii. Iar limitarea exercitării acesteia în domeniul vieţii private a cetăţenilor revine autorităţilor civile.

---

[1] Cf. L. Febvre, *Le Problème de l'incroyance au XVI-e siècle. La religion de Rabelais*, Paris, Albin Michel, reeditare 1968, colecţia «Evoluţia omenirii», pp. 419-429.

Acest raționalism hipercritic, asociat unui materialism difuz a repus în discuție profunda înrudire dintre căutarea adevărului prin observarea legilor naturale și interogația metafizică proprie speciei umane. Aruncarea unei priviri raționale asupra lumii devenea incompatibilă cu un demers al credinței. Pe de altă parte, în ochii unei părți a elitei intelectuale Evanghelia își pierdea savoarea filosofică. În final, religia și folosirea rațiunii deveneau inamice potrivit faimosului adagiu din epoca Luminilor: «*lumina rațiunii îndepărtează tenebrele credinței*». Drept reacție la expresiile deiste cu intenție teistă, credința în Hristos s-a refugiat într-un fideism călduț, matrice a tot soiul de subiectivisme. Este vorba despre importanța redescoperii faptului că inteligența a fost dăruită tuturor oamenilor de către Dumnezeu ca un instrument minunat de cunoaștere. Este o plăcere să recitești sub pana lui Ioan Paul al II-lea această declarație care deschide Scrisoarea enciclică *Fides et Ratio*: «*Credința și rațiunea sunt precum cele două aripi care permit spiritului uman să se ridice spre contemplarea adevărului*»[1]. Această conștientizare este de natură să depășească ruinătoarea ruptură dintre credință și rațiune precum și explozia culturii care este consecința ei nefastă.

Ceea ce desemnăm prin științe umane produce o cunoaștere, desigur, indispensabilă asupra vieții societăților și a celor care le alcătuiesc, dar o cunoaștere fragmentată ce nu epuizează niciodată căutarea spirituală a omenirii. Raționalismul disprețuiește misterul credinței, cu prețul unității persoanei umane, valoare transcendentă tuturor formelor de cunoaștere. Pentru creștini, misterul lui Dumnezeu, vestit de către profeți, revelat în Hristos și continuat de Biserică nu poate fi sesizat în totalitate, ca un obiect experimental, numai de rațiune, limitată în sine

[1] Ioan Paul al II-lea, Scrisoarea enciclică *Fides et Ratio* asupra raporturilor dintre credință și rațiune, 14 septembrie 1998, Preambul.

însăşi. Credinţa este înainte de toate supunere faţă de Adevărul lui Dumnezeu care este iubire. Biserica este depozitara unui mesaj de origine divină (2 Cor 4, 1 2), a acestui Cuvânt care este dar al adevărului ultim asupra omului, Cuvânt făcut trup în Isus din Nazareth. Pentru credincioşi, de mai bine de două mii de ani adevărul a luat înfăţişarea omului, a lui Hristos întrupat în umanitatea noastră şi înviat în Mărirea Tatălui de către Spiritul Sfânt. «*Eu sunt Calea, Adevărul şi Viaţa*» ne spune Domnul. Acest pasaj din Evanghelie exprimă şi condiţionează unitatea demersului dintre credinţă şi raţiune. Dumnezeu nu se contrazice. Iar inima omului nu este în conflict cu spiritul său. Căci credinţa sfinţeşte raţiunea. Eliberând-o din orgoliu, ea o face liberă să intre în proiectul lui Dumnezeu. Numeroşi gânditori, din toate epocile, inclusiv cea prezentă, au înţeles perfect aceasta, începând de la Părinţii Bisericii la Pascal, de la Kierkegaard la Maurice Blondel. La fel şi teologia, dacă rămâne fidelă depozitului de credinţă păstrată de Biserică, şi, deci, fidelă mărturiei apostolilor, reprezintă o privire de inteligenţă aruncată de om asupra conţinutului Revelaţiei. De-a lungul secolelor, teologia nu a încetat să gândească credinţa specializându-se. Concepută ca un serviciu eclesial al adevărului, ea nu a încetat să pătrundă culturile făcând misterele creştine să fie înţelese de urechile şi de inimile oamenilor. Ca să reiau o formulă a sfântului Petru, ea împacă universalitatea adevărului cu «*inevitabila condiţionare istorică şi culturală a formulelor ce o exprimă*»[1]. Inteligenţa lucrării teologice este anunţul Veştii celei Bune a lui Isus Hristos în culturi. Prin aceasta, Biserica exercită diaconia adevărului. Societăţile noastre post-moderne, marcate de scepticismul sistematic şi de subiectivismul epistemologic, combatante ale lucrurilor «în sine» şi campioane ale

[1] *Fides et Ratio*, nr. 95.

valorile «pentru mine», au greutăți în a-și reprezenta adevărul omului sub semnul unității. Cultura noastră valorizează fărâmițarea între o credință fără adevăr și un adevăr fără credință. Noua evanghelizare, pe care Ioan Paul al II-lea nu încetează s-o strige din toate puterile, trece prin refacerea omului și a imaginii sale. Scepticismul nostru constituie una din principalele moșteniri ale epocii Luminilor. Și totuși, percep o imensă speranță în faptul că omul contemporan își întreabă cultura din nou cu convingere asupra sensului metafizic al existenței. Nihilismul și materialismul n-ar fi fost, în cele din urmă, altceva decât o lungă paranteză în istoria creștinismului. Aceste două crize grave de creștere vor fi lăsat urme uneori crude. Dar, la cotitura noului mileniu, credința creștină redevine singurul răspuns coerent, satisfăcător, dat misterului omului, dezabuzat de ideologiile reductiviste ale ființei sale, dar mereu deschis duioasei chemării făcute de Dumnezeu».

6 – MODERNITATEA

-Lumea contemporană a gândit conceptul de evoluție și a elaborat marile teorii asupra devenirii omenirii și a naturii: transformism, darwinism, neo-darwinism etc. La fel, de mai bine de două sute de ani, Occidentul a reflectat îndelung asupra transformărilor societăților omenești. Sunteți cumva de părere că acest corpus filosofic a contribuit la clivajul dintre credință și rațiune?

«Începând cu secolul XVIII efectiv s-a produs o bulversare determinată de emergența raționalismului: de atunci încolo istoria omenirii nu mai este înfățișată ca o desfășurare a istoriei mântuirii în cursul căreia Dumnezeu nu încetează să intervină. Evoluția culturilor și a

societăților nu mai depinde de voința divină, ci de inițiativa oamenilor. Aceasta a fost secularizarea istoriei, devenită în sine un simplu obiect de investigație științifică, odată cu remarcabilele achiziții în domeniul cunoșterii trecutului, dar cunoscând o aplatizare a înțelegerii resorturilor adânci ale comportamentelor oamenilor. Concepția biblică a devenirii omului, de la Geneză la Apocalipsă s-a aflat astfel bulversată în mod inevitabil. Ideea însăși a istoriei mântuirii a fost tulburată pentru a lăsa loc unei aventuri sociale golite de importanță religioasă. Omul nu mai parcurgea aici jos pelerinajul său de la Creație până la Parusie. Pare-se că devenea liber de orice condiționare spirituală. Prin propria sa forță și rațiune prindea contur proiectul construirii unui viitor emancipat de faptul religios. De la mesianismele pământești la atentatele intolerabile asupra drepturilor omului nu a fost decât un pas. Trecutul era respins în calitatea lui de valoare în sine, și un viitor incert urma să-i ia locul în miezul culturii efemerului. Filosofia tabulei rasa contribuia la alungarea în uitare a înrădăcinării culturale a fiecărei persoane și a fiecărei societăți. În locul de cetățean, omul contemporan este asimilat de prea multe ori cu un consumator a cărui libertate interioară este împiedicată de practici economice, sub forma unui consens apatic, condus de valorile dominante ale unei colectivități pentru care singurul progres ar fi dependența de consumul în masă. Prometeu istovit, Sisif dezabuzat, Narcis înghițit, omul de astăzi nu încetează totuși să caute un sens adevărat pentru viața lui».

-De fapt, secolul XX a cultivat paradoxurile. Relativizarea adevărului pare-se că a mers mână în mână cu punerea în cauză a ideii unei libertăți care nu ar fi disponibilitate liberă a voinței și a trupului. Libertatea interioară a fost una din marile perdante de succes,

desigur trecătoare, în favoarea raționalismului nestăvilit. După părerea dumneavoastră, această criză majoră a adevărului, pe nedrept considerată, în opinia mea, ca o emancipare printr-un agnosticism moștenit din epoca Luminilor, poate fi ea stăvilită?

«Din fericire, da. În momentul acesta de cotitură al noului mileniu este ora pentru speranța întemeiată pe noutatea vie a Evangheliei. Cultura occidentală a traversat o zonă cu turbulențe puternice. Însă omul este întotdeauna identic cu ceea ce nu a încetat niciodată să fie și, de aceea, nu va înceta deloc să pună întrebări Cerului. Timpurile prezente redescoperă cu uimire profunzimea vieții spirituale și măreția universului a cărui frumusețe este ca semnătura Creatorului. Dar totuși, întrebarea dumneavoastră rămâne una dificilă și merită lămuriri ceva mai ample. Dați-mi voie să încep prin a reaminti câteva principii fundamentale. Fără un ideal și o referință constitutivă, fără o morală orientativă, libertatea ar fi o anarhie a dorințelor și o manifestare alienantă a lipsei de iubire, pe care teologia creștină o numește păcat. Adevărata libertate este libertatea pentru adevăr. Este vorba despre o libertate «pentru», iar nu despre o libertate «a lui». Omul a fost creat liber de către Dumnezeu, care este Libertatea absolută, dar al Acestuia în gratuitatea iubirii Sale. La fel ca și Creatorul său, ființa umană posedă în sine o valoare ce transcende toate culturile. Reprezentat în cadrul antropologiei creștine, el este propriul său scop, niciodată mijloc. Cultura noastră are tendința de a instrumentaliza persoana rupându-i unitatea: pe de o parte, trupul, obiect pentru celălalt, pe de altă parte, sufletul, subiect autonom. În credință, persoana umană este copilul lui Dumnezeu. Libertatea pe care Dumnezeu i-o dă nu este un mijloc de bucurie egoistă. Libertatea creștină își trage originea din contemplarea misterului lui Hristos. Adevărul

te face liber, ne reaminteşte apostolul Ioan. După exemplul lui Isus, total unit şi întors spre Tatăl, credinciosul, în libertatea lui reînnoită de tandreţea divină, se face disponibil pentru fericirea şi bucuria întemeiate pe certitudinea că suntem iubiţi de către Creator dintotdeauna. Libertatea spirituală este o busolă interioară, constitutivă pentru unitatea şi frumuseţea persoanei. Ea deschide calea către Cel care este viaţă şi adevăr, blocându-i eului nostru rănit de toate insuficienţele noastre de iubire drumul. Vindecată de către Hristos, care s-a dat pe sine în mod liber pentru a reface în conştiinţa noastră chipul lui Dumnezeu izgonit de prea-plinul prezumţiei de înfumurare, libertatea creştină manifestă în umanitatea noastră prezenţa tăcută a Spiritului Sfânt. Ea este dorinţă deplină de iubire în adevăr şi de adevăr în iubire faţă de alţii.

Secolul XX a popularizat denunţarea eticii religioase ca heteronomie ruinătoare a unei aşa-zise libertăţi individuale. Însă, în realitate este vorba despre o libertate trunchiată, golită de substanţa ei vitală. Pentru credinţa creştină, adevărata libertate îşi află sursa în Isus Hristos. Opoziţia dintre libertate personală şi credinţă reprezintă un punct de vedere ideologic. Harul nu este un concurent al libertăţii noastre. Dimpotrivă, el rămâne condiţia *sine qua non* a răspândirii acesteia. În clipa în care orientările noastre corespund sensului adevărului şi binelui, pus de către Dumnezeu în inima omului şi manifestat pe deplin în Evanghelie, atunci se ridică libertatea şi face fericirea accesibilă în condiţia noastră. Iar nu o satisfacţie egoistă şi neliniştită în faţa destinului, care ar ţine mai mult de o existenţă animală fără memorie decât de o viaţă primită de la Dumnezeu şi pusă sub Privirea lui. A face lumea de astăzi sensibilă la adevărul mesajului evanghelic este o mare sarcină. Culturile noastre sunt în aşteptarea unei bucurii şi a unei speranţe. Cuvintele pe care le speră lumea

rămân pentru totdeauna cele ale Fericirilor, aceste cuvinte omeneşti care rostesc iubirea infinită a lui Dumnezeu. În perioada aceasta de cotitură spre noul mileniu, omul ar dori, poate mai mult ca niciodată, să aibă certitudinea că este important în ochii lui Dumnezeu, şi că poate conta pe El. Nu pentru bunurile, darurile şi rangul său social, ci pentru simplul motiv de a fi o persoană al cărei preţ este nelimitat în ochii Domnului. Omul este liber, datorită faptului că poate înţelege, primi şi trăi poruncile iubirii lui Dumnezeu. Această Lege gravată în inima fiecăruia dintre noi, dată lui Moise pentru salvarea poporului său, şi-a găsit o înfăţişarea omenească prin Intruparea Cuvântului. «*Nu am venit să nimicesc, ci să împlinesc*», ne-a zis Isus. A crede nu constă în a respecta ori a urma cu scrupulozitate un cod moral. Înseamnă a-ţi deschide partea de umanitate mesajului lui Isus, Cuvânt făcut trup, Lege a iubirii şi a păcii. Dumnezeu este cu adevărat garantul libertăţii noastre autentice».

-Cultura noastră, prizonieră a relativismului etic, dezvoltă o noţiune inexactă a libertăţii, reducând-o, efectiv, la o simplă ascultare de pasiuni şi de pulsiuni. Este interesant de remarcat, aşa mi se pare mie, faptul că filosofia greacă avusese odinioară grija de a propune cu privire la această chestiune o linie de conduită integratoare pe plan social. Libertatea este atrofiată atunci când se reduce, asemenea unui corp imun, la o toleranţă vag recunoscută de discursul de tip «political correctness». Să fie, aşadar, vorba despre o pseudo-libertate? Sau de o libertate ruptă de temeliile ei spirituale şi culturale, impermeabilă la ideea de adevăr? În realitate, eu cred că am confundat, mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului XX, libertatea interioară cu permisivitatea consensuală fără rădăcină ontologică. În cea mai mare parte a ţărilor occidentale, legile îi

recunosc fiecăruia dreptul de a consuma, de a dobândi, de a-şi fructifica beneficiile, de a avea, de a face. Bineînţeles că nu trebuie să înnegrim tabloul. Garantarea drepturilor omului în statele de drept constituie un lucru minunat şi absolut fundamental pentru democraţie. Dar sunt convins că omul nu ar şti să năzuiască spre o dezvoltare autentică dacă nu găseşte nici un fel de răspuns serios la sensul existenţei sale. De ce să strângi, aşadar, bogăţii, reuşite tehnologice, descoperiri ştiinţifice extraordinare, dacă toate acestea nu sunt puse în serviciul persoanei? Pentru ce motiv să lucrezi atât de mult, iar câteodată din greu, dacă această activitate nu contribuie la dezvoltarea culturală şi spirituală a omului? Mai profund chiar: de ce să trăieşti cu atâtea dificultăţi pe care le presupune existenţa de zi cu zi? Şi cum să le traversezi fără a nu-ţi pune o întrebare metafizică? Aceste întrebări sunt cele ale oamenilor de ieri, de azi şi de mâine. Nici o îndoctrinare nu va ajunge să determine dispariţia lor din conştiinţa umană. Nici o satisfacţie materială, oricât de legitimă ar fi, nu va reuşi să compenseze sărăcia interioară. În fond şi la urma urmelor, mă gândesc odată cu filosoful Henri Bergson, la faptul că viaţa cea mai autentic liberă este cea a misticului. Acesta din urmă duce o existenţă, ca să reiau formularea Simonei Weil, detaşată nu de contingenţele materiale, aşa cum ar avea unii tendinţa să creadă, ci de povara naturii noastre şi deschisă harului. Nu o fugă în afara lumii, ci o ancorare solidă într-o credinţă trăită; nu o înfrigurată sau neliniştită căutare a facultăţilor supraomeneşti, ci o luptă împotriva orgoliului spiritual prin implicarea întregii vieţi; nu un farisianism de conivenţă, ci o viaţă transfigurată într-o privire a credinţei. Către această speranţă tind neîncetat Creştinii. Ne aflăm aici departe de un simplu consimţământ social,

care poartă mereu în sine urmele contingenței umane. Astfel, «ieşirea din religie»[1] *cum a numit-o Marcel Gauchet, este adevărat că nu reprezintă pur şi simplu abandonarea credincioşilor, ci mai degrabă abandonarea unei viziuni a lumii în care religiosul structura cultura profană. Istoria spiritualității creştine demonstrează până la ce punct au acordat întâietate misticii autentici persoanei lui Hristos. Această legătură supra-empirică a dominat întotdeauna ansamblul legăturilor lor, indiferent de domeniul de activitate. Această înrădăcinare în Evanghelie, departe de a fi o aservire, exprimă libertatea dobândită în credință şi contribuie astfel la sfințirea cadrelor temporale ale existenței. Eminență, sunteți de acord asupra acestui punct?*

«Da. Libertatea creştină este libertatea umană revelată şi mărită prin Prezența Celui care este Iubire. Adeziunea la Cuvântul lui Dumnezeu este, aşadar, un act plenar al libertății».

-Cultura contemporană a Occidentului privilegiază noțiunile de înțelepciune, de toleranță, de libertate, în vreme ce noțiunea de libertate nu pare a întruni toate sufragiile. Este oare normal să pretindem că ajungem la o anumită înțelepciune fără o sinceră căutare a adevărului?

«Nu, nu cred. Dumneavoastră pomeniți de ascultarea față de Înțelepciunea divină, această pedagogie lungă, revelată cu răbdare de-a lungul secolelor, de la Noe la Avraam, de la Iacob la Moise. Pentru Creştini, înțelepciunea poartă numele de Isus. A face din cuvintele şi atitudinile interioare ale lui Hristos ceva personal nu

[1] M. Gauchet, *La Religion dans démocratie*, *op. cit.*, p.7.

înseamnă a-ți înstrăina liberul arbitru, ci a-ți elibera conştiința. Actul credinței reprezintă o teonomie participată, în vreme ce libertatea se atrofiază atunci când este redusă la o toleranță de suprafață. Să tolerezi, desigur, dar în numele a ce? Cum pot eu oare să recunosc cu adevărat un frate în fiecare om dacă fac abstracție de partea lui de mister divin? Dacă noi, cu toții, nu suntem copiii aceluiaşi Tată, putem noi oare realmente să vorbim despre o familie umană? Toleranța la modă, care nu este de inspirație evanghelică, serveşte adesea la camuflarea indiferenței noastre față de ceilalți. Suntem de acord aproape cu orice, în afară de absolutul adevărului. Această formă de toleranță, neîntemeiată pe vreo concepție antropologică a omului, ci doar pe un principiu moralizator şi orizontal, este nepotrivită pentru cinstirea persoanei în dimensiunea ei deplină. Numai respectul reciproc este constituentul unui umanism veritabil. În această privință, sunt convins că reînnoirea umanismului şi eliberarea inimii vor proveni, în momentul de cotitură al celui de-al treilea mileniu, din situarea sursei lor în Evanghelie».

-Conceptul contemporan de toleranță nu se bazează pe respectul integral al umanității persoanei, ci mai degrabă pe convingerea că toate lucrurile au aceeaşi valoare, deoarece nimic nu este adevăr absolut. Dar dacă nimic nu este universal, atunci ideea că societățile sunt făcute de om se poate schimba iar uneori poate cădea în elucubrații aberante, aşa cum numai secolul XX a produs. În sfârşit, riscul major pentru om nu este oare faptul că acest consens ideologic ce serveşte drept normă ar putea, într-o zi sau alta, să se transforme în opresiune? Ceva «legal» este totuna cu ceva «moral»?

«Dintr-o perspectivă a credinței, vă răspund fără ocolișuri că nu. Un rău, legalizat ori nu, nu va fi niciodată un bine și vice-versa. Pentru a elibera omul din cele mai rele orientări față de sine însuși și față de semenii săi, etica trebuie să întreacă politicul și să-i ofere propria-i temelie care să-l justifice. Altminteri, riscăm să subordonăm persoana umană, ca scop în sine, unor mijloace culturale și, inexorabil, unor scopuri de dominare și aservire. Această planetă, din Rwanda până în Fosta Iugoslavie a adus prea multe mărturii înlăcrimate ale acestei divizări. Recunoașterea celuilalt în identitatea lui de copil al lui Dumnezeu trece prin acceptarea filiației mele divine. Dacă înăbuș adevărul omului, cum să practic iubirea față de el? Sfântul Francisc de Sales avea într-adevăr dreptate!»

-Această dezbatere asupra adevărului omului m-ar stârni să spun că raționalismul împins la extrema lui îl transformă, în suflete, pe Dumnezeul lui Avraam, lui Isaac și lui Iacob într-o divinitate impersonală, îndepărtată, căreia nu-i pasă de omenire și de devenirea acesteia. Dumnezeul lui Voltaire – acest ceasornicar extrem de priceput în construirea universului, dar foarte distant în iubirea pentru ființe – nu este Cel al Revelației biblice. Dumnezeul lui Isus Hristos, Creatorul vieții, nu din necesitate, ci din iubire, nu se aseamănă prin nimic cu fantasma rece și imanentă a Ființei cosmice încropită de insuficiența noastră în materie de cultură religioasă. Refuzul actului creator, al Cuvântului viu, îl izgonește pe Dumnezeul Creștinilor la capătul unui univers ininteligibil și închis misterului transcendenței. Care este punctul dumneavoastră de vedere asupra acestei chestiuni?

«Dumneavoastră abordați aici un punct determinant în lupta dintre credință și știință în cadrul culturii noastre la cotitura noului mileniu. Deseori noi îi amputăm

universului dimensiunea verticală. Şi coborâm creaţia la nivelul elementar de ansamblu de legi mecanice unde greutatea se afirmă în defavoarea harului. Haideţi să redeschidem Biblia. La psalmul 104, Dumnezeu desfăşoară «*cerurile ca un cort*». Începutul *Genezei*, acest poem de o frumuseţe incomparabilă, se deschide cu nişte cuvinte imposibil de omis: «*La început, Dumnezeu a făcut cerul şi pământul*»[1]. Creştinii mărturisesc că Dumnezeu este «*Făcătorul cerului şi al pământului*», al celor «*văzute şi nevăzute*». Creaţia *ex nihilo* a universului marchează începutul istoriei şi deschide primul act de iubire al lui Dumnezeu, care prin dăruirea de sine, face să iasă din neant viaţa şi materia. În credinţă, ne dăm seama că lumea noastră nu este rezultatul unei întâmplări şi al unei necesităţi aleatorii, ci rodul minunat al unei ordini concepute şi dorite de o inteligenţă superioară, o organizare ce scapă oricărui determinism sclerozant. În Veşnicia sa, Dumnezeu a creat tot ceea ce este în afara Lui. Este vorba aici despre un dar din iubire, am putea spune chiar despre cel mai frumos cadou: viaţa! Această creaţie nu are preţ, deoarece este opera personală a lui Dumnezeu unic şi întreit, Tatăl, Fiul şi Spiritul Sfânt. Ea ne face pe deplin părtaşi la Voinţa liberă a Domnului, care şi-a dorit să-l asocieze pe om cu propria lui Existenţă. Creaţia este primul cuvânt al Legământului făcut cu omenirea[2]. Creată din înţelepciune, lumea nu este abandonată sieşi, ruptă de viaţa divină. Creaţia nu este nici o acţiune limitată în timp. Creatorul dăruieşte fiinţa, mişcarea şi viaţa. El menţine, clipă de clipă, în fiinţă creatura şi creatul. Astfel poate omul să recunoască cu adevărat dependenţa lui de fiu faţă de Atotputernicul. Nimeni nu este un orfan abandonat într-un univers condus de capriciul întâmplării. Lumea este rânduită de către

[1] *Gen.* 1, 1.
[2] *Gen*, 15, 5.

Dumnezeu prin iubirea pentru propria-i Creație, frumoasă, organizată pentru Slava lui cea mare şi aflată în stadiul de parcurgere a căii spre perfecțiunea ultimă. Aşa cum o afirmă apostolul Pavel: «*celor care îl iubesc pe Dumnezeu, toate li se lucrează spre bine*» (*Rom.* 8,28). Iar sfânta Caterina de Sienna spunea: «*Totul provine din iubire, totul este orânduit spre mântuirea omului, Dumnezeu nu face altceva decât în acest sens*» (*Dialoguri*, 4, 138). Aceste scurte reflecții mă determină să adaug că, drept consecință, cultura noastră orfană de Dumnezeu creator este ispitită să inventeze după propria măsură nişte concepții eronate despre univers.

Dintre acestea deosebesc cel puțin cinci: materialismul, care ne vine direct din gândirea epocii Luminilor, respinge orice origine transcendentă a vieții şi vede în materie pur şi simplu rodul unei întâmplări care există dintotdeauna. Remarcați faptul că această primă abordare este în plin recul în lumina cuceririlor ştiințifice actuale. Cea de-a doua ispită este cea a deismului: un Dumnezeu Artizan, ceasornicar şi arhitect, care ar fi renunțat la obiectul imaginației sale, odată îndeplinită munca de construire. Această viziune este opusă Dumnezeului lui Isus Hristos, care este o Persoană. A treia piatră de încercare: dualismul sau maniheismul, în care două principii egalitare, Binele şi Răul, s-ar deda unui război fără sfârşit pe scena lumii. Unii creştini au cedat acestei ispite în cursul istoriei, iar epoca noastră, din lipsă de o cultură spirituală solidă, cunoaşte o resurgență a acestui fenomen foarte vechi. Ca de obicei, nu este vorba deloc despre o noutate, în ciuda părerii multora! Ne aflăm în prezența unei opinii pluriseculare care a fost îmbrăcată într-un veştmânt lingvistic atrăgător pentru contemporanii noştri. Dar fondul rămâne identic. Cea de-a patra ispită, care are căutare mai ales în zilele noastre: este cea a gnozei. Consecințele ei pot fi neplăcute, deoarece această viziune care denaturează teologia

Creației consideră materia ca ceva rău în esența ei și, ca atare, trebuie respinsă. Odată cu ea sunt condamnate dintr-o dată și schimburile amoroase, trupul, căsătoria etc. Istoria a arătat pericolele inerente acestui tip de discurs, de la negarea drepturilor fundamentale ale femeilor în catarism, la delirurile apocaliptice ale iluminaților lui Münster în Germania secolului XVI. Și în sfârșit, cea de-a cincea viziune comportă o confuzie între Creator și creat. Este vorba despre panteism, avatar al păgânismului, care în zilele noastre cunoaște o revenire în forță, cu New Age și numeroasele lui variante. În această viziune, totul este Dumnezeu, Creatorul și natura nefiind decât una. Secolul nostru al XVIII-lea nu a scăpat de această idee, cu gândirea lui Jean-Jacques Rousseau. Lumea contemporană, avidă de noutate, aflată în căutarea unor rezultate doveditoare și imediate, scoate la lumina zilei argumentații străvechi în contradicție evidentă cu conținutul credinței creștine.

O altă dificultate este cea a raporturilor dintre credință și filosofia istoriei. Divorțul dintre viziunea creștină a istoriei mântuirii și o istorie concepută în afara oricărei transcendențe, și deci, profană, secularizată, este total. Istoricismul, această modalitate de a-ți dori să explici totul doar prin acțiunea oamenilor sau a grupurilor sociale, ține mai mult de utopie decât de un discurs rațional. De altfel, pentru istorici este foarte dificil să determine cu exactitate care este partea precisă de responsabilitate a unei persoane anume ori a unei colectivități de interese în nașterea și evoluția unui eveniment. Există însă o anumită dialectică între persoana umană și societate.»

-Ideologiile devenirii istorice a societăților – hegelianism, positivism comtian, marxism... – au prins contur, cel puțin în ceea ce privește esența conținutului lor, începând cu epoca Luminilor, iar mai apoi și-au găsit un

punct de ancorare în cultura industrială a secolului XIX. Ce spun filosofii francezi despre perioada pre-revoluționară? În mare parte două lucruri: mulțumită rațiunii sale, omul este prin sine însuși perfectibil. Inteligența este garanția progresului. Înțelegeți prin aceasta o stare mai bună, cuceririle tehnologice, capitalizarea. Celebrul dicton «îmbogățiți-vă» al lui Guizot a reprezentat una din aplicațiile politice ale acestei poziții intelectuale. Epoca Luminilor, prin faptul că a exaltat rolul rațiunii discursive, concepută ca motorul evoluției lumii, a reluat la rându-i vectorialitatea timpului creștin, dar golind-o de orice transcendență și, prin aceasta, de orice sens veritabil. Acesta este mitul progresului în toată splendoarea lui. Și totuși, câte abuzuri nu s-au comis în numele acestui principiu, câte contractări de datori peste datorii din partea țărilor pe cale de dezvoltare spre mizeria materială și psihologică a celor excluși din circuitul economic. Urmând cărarea trasată de ideologia progresului, omul a trecut de la deziluzii strigătoare la decepții multiplicate. Iar astăzi, cel care ar putea continua să afirme că omenirea progresează moral, în fața atâtor crime comise împotriva ei, tocmai în numele progresului, este cât se poate de rău! Noi, ceilalți, oamenii contemporani, «ocnașii modernității»[1], *am uitat că rațiunea, acest minunat instrument creat de către Dumnezeu, se poate transforma în idol și mijloc de opresiune dacă nu mai este îndreptată spre căutarea binelui moral și a adevărului. «Știința fără conștiință nu este decât o ruină a sufletului» ne-o spusese deja umanismul creștin al Renașterii. Progresul cunoașterii și utilizarea inteligenței se află în serviciul persoanei umane, concepută ca ființă creată după imaginea lui Dumnezeu. Altfel, în caz contrar, apar inevitabil derapaje. Prin*

[1] L. Planeuf, *Faire face à la crise spirituelle*, Montréal, Fides, 1995.

aceasta, mesajul creştin, care întemeiază culturile pe o viziune transcendentă a naturii umane, este garantul respectului şi al libertăţii. Acumularea de cunoştinţe nu este un sinonim pentru progresul etic. Secolul XX a cunoscut regimuri politice care au pus ştiinţa în serviciul războiului şi a voinţei de putere. În misterul pascal, credincioşii au primit darul adevărului ultim asupra omului, întrupat în Isus din Nazareth. Fiinţa umană este făcută pentru Dumnezeu şi pentru eternitatea lui. Destinul uman constă în a deveni fericit din punct de vedere divin, permiţând să pătrundă în existenţă persoana şi Cuvântul lui Hristos. Căci Dumnezeu se manifestă în interiorul relaţiilor pe care le întreţin oamenii unii cu alţii. Eminenţă, câteodată reluaţi întrebarea lui André Malraux: «La ce bun să mergi pe lună, dacă o faci doar pentru a te sinucide acolo?». Puteţi să veniţi cu lămuririle dumneavoastră asupra legăturii determinante dintre credinţă, raţiune şi progres moral?

«Formula lui Malraux este percutantă. Da, credinţa creştină consideră drept fundamental binele relaţiilor omeneşti. Transceandenţa lui Dumnezeu şi imanenţa iubirii sunt inseparabile. Pentru prima oară într-o tradiţie religioasă, adevărul relaţiilor omului cu Dumnezeu trece prin calitatea legăturilor acestuia cu semenii săi. Verticalitatea rugăciunii şi orizontalitatea iubirii îşi răspund una alteia. Progresul adevărat este cel spre care omenirea poate tinde în fiecare zi. Prin credinţa în Hristos, ne dăm seama de faptul că marşul înainte al omenirii nu ar putea să nu treacă prin căutarea binelui şi a adevărului. Orice progresiune etică merge în sensul sanctificării relaţiilor umane.»

7- TREI EXPRESII ALE MITULUI PROGRESULUI

-Pentru a exprima această idee, îmi place să folosesc, în ceea ce mă priveşte, formula rugăciunii euharistice care spune că pe cruce, braţele întinse ale lui Isus au trasat între cer şi pământ semnul indestructibil al Legământului cu Dumnezeu... Pentru a o termina cu expresiile ideologice ale mitului progresului, mi-ar plăcea să adaug faptul că, în realitate, nu există nici o viziune a istoriei care să fie total debarasată de religios. Trebuie să-i sucim gâtul acestei legende despre secularizarea definitivă a devenirii. Dacă luăm drept câmp de observaţie cele trei mari discursuri moderne asupra evoluţiei omului – şi anume, pozitivismul lui Auguste Comte, marxismul şi naţional-socialismul – ne dăm seama că, departe de a constitui nişte corpuri străine de percepţia religioasă a timpului, aceste teorii vehiculează un mesianism terestru, radical opus datelor Revelaţiei iudeo-creştine. Subscrieţi la această poziţie?

«Da. La limită, poziţiile utopice ale lui Condorcet ne-ar predispune la zâmbete faţă de ceea ce a produs secolul XX în materie de atentat la drepturile persoanei. Secolul XIX, marcat de revoluţia industrială, crezuse că răspunde angoasei legitime a celor excluşi ca urmare a creşterii prin redescoperirea aşa-zisului sens politic şi social al istoriei. Pozitivismul lui Comte a servit drept bază unei viziuni optimiste a evoluţiei omenirii. De la veacurile întunecate, societăţile urmau să treacă la epoca luminii, a ştiinţei şi a raţionalismului. Ieşirea din ţara sclaviei, din mâinile prigonitorului religios, părea a aduce fericire, sănătate şi prosperitate. Iar omenirea părea a accede la un plan de realitate superior. Proiectată pe o fază ascendentă a devenirii sale, ea ar fi urmat să renunţe la vechii idoli

religioşi şi la interogaţia metafizică, pentru a fi pe deplin ea însăşi. Pozitiviştii, moştenitori pe linie directă ai gândirii secolului XVIII, au interpretat lumea şi evoluţia ei cu ajutorul unei grile de lectură religioasă. Pentru ei, la fel ca pentru creştini, istoria posedă o direcţie precisă. Oamenii au un scop. Durata este vectorul de evoluţie. Dar această traiectorie este descrisă în cadrul unei teorii ce a alungat Revelaţia biblică pe tărâmul amintirilor. Totodată, pozitivismul face tăcere asupra esenţialului, după expresia lui Jean Guitton: adică asupra faptului că omul a fost creat de către Dumnezeu pentru ca să poată trăi din Viaţa lui tocmai în respectul faţă de conştiinţe şi în deplina conformitate a acestora cu planul de iubire şi de dreptate al Creatorului. Dialogul neîntrerupt dintre Dumnezeu şi această lume, în cadrul Legământului, urma să dispară şi să lase locul monologului omului repliat pe scepticismul său angoasant. După modelul său, marxismul s-a considerat ca fiind răspunsul potrivit faţă de proasta stare a societăţilor moderne. Însă, de data aceasta, importanţa filosofică urma să meargă ceva mai departe. Pe de o parte, Karl Marx şi emulii săi pretinseră că teoriile lor erau întemeiate pe adevărul ştiinţific; şi că, pe de altă parte, omul trebuia să-şi construiască viitorul colectiv numai prin forţa propriilor braţe. Eliberarea omului ar fi urmat să se susţină pe emanciparea de trecutul său cultural. Acest marş înainte trebuia să ia înfăţişarea unei revoluţii sociale, a unui mesianism terestru, a unei promisiuni de a aduce paradisul pe acest pământ fără ajutorul lui Dumnezeu. Dar cine vrea să facă un înger ajunge să facă o fiară, spunea Pascal. Încercările de instaurare a unui paradis aici jos fără Dumnezeu se termină în majoritatea timpului prin construirea unui infern împotriva omului. Anumiţi specialişti au exprimat această ideologie prin termenul de

«*Biblism comunist*»[1]. Aşa cum a subliniat Alain Besançon, regimul marxist leninist nu a încetat să facă referire «*la un trecut mitic pe care se modelează un viitor imaginar*»[2]. La rândul său, Raymond Aron înţelesese foarte bine faptul că ideea lui Marx epuiza ideologia utopistă a progresului elaborată de epoca Luminilor, dezvoltată de romantism şi amplificată de pozitivism. Revoluţia marxistă este pusă, aşadar, în slujba unei veritabile escatologii, a scopurilor ultime. Partidul, întrupare istorică a poporului în sfârşit emancipat, va fi totul în toţi! În aşteptarea acestor festivităţi, trebuie să ne întoarcem la realitate: ideologia marxistă a cauzat eliminarea fizică a zeci de milioane de fiinţe umane în mai puţin de un secol!

După modelul utopiei comuniste, nazismul împrumută elemente religioase pentru a-şi fixa analizele, travestindu-le şi inversându-le total sensul şi importanţa. Veritabilă maimuţăreală a credinţei, această ideologie a morţii şi a distrugerii se prezintă dintr-odată drept o cucerire a omului de către om, o luptă politică şi culturală ce i-ar permite să ajungă la capătul creării noului cetăţean, uşurat de povara defectelor vechii omenirii, într-un cuvânt, o luptă fără cruţare între tenebre şi lumină! Acest război ar însemna o întoarcere la valorile considerate ca autentice şi împrumutate dintr-un trecut imaginar, în timpul căruia lumea n-ar fi fost încă orbită de poporul evreu şi de Revelaţia biblică: cultul forţei fizice, a stăpânului, a vigorii rasei albe etc. Această luptă ar face posibilă trecerea de la specia umană, iar prin aceasta înţelegeţi rasa numită «ariană», la un stadiu superior. Pentru a conduce la această misiune providenţială, Führer-ul, ghid carismatic, demiurg omniscient, va pune în aplicare o politică sistematică de «purificare» ce trebuia să ducă la mântuirea acestei lumi.

---

[1] A. Besançon, *Le Malheur du siècle. Sur le communisme, le nazisme et l'unicitéde la Shoah,* Paris, Fayard, 1998, p. 108 sqq.
[2] *Ibid.*, p. 79.

Căci, în cazul comunismului ateu ori a nazismului rasist, este întotdeauna vorba despre «salvarea» omenirii. Pentru naziști, era vorba să se debaraseze în primul rând de evrei, pentru simplul fapt că s-au născut ca atare – acesta este genocidul – și, pe termen scurt, de orice urmă de cultură biblică. Pentru regimul comunist, revoluția orchestrată de partidul salvator al universului trebuia să permită nașterea cetățeanului perfect, «*homo sovieticus*» al lui Zinoviev, caricatură diabolică a noului om divinizat în Hristos despre care pomenește sfântul Pavel. Amintim aici de cazuri extreme. Dar este mai potrivit să insistăm pe conivența profundă dintre aceste discursuri și mitul progresului continuu realizat fără ajutorul lui Dumnezeu; și să respingem, printr-un demers al credinței, pericolul abisal pe care-l reprezintă ideea potrivit căreia omul nu ar fi perfectibil decât numai prin sine însuși, fără recursul harului. Întreagă Biblia ne învață: transformarea morală a omenirii nu poate avea loc decât cu ajutorul lui Dumnezeu. O voință politică ce exclude deschiderea istoriei spre transcendență este o utopie prometeică. Naziștii se considerau drept poporul ales într-o manieră providențială. Această inversare a valorilor și a realităților își găsește punctul final în totala *perversa imitatio* a istoriei sfinte transmise prin intermediul tradiției biblice. Timpul nostru vede renăscând ideologii neopăgâne. Eu văd în aceasta un pericol real pentru om și pentru democrație, după aceste îngrozitoare exemple de derapaj moral pe scară mondială. Pentru cultura creștină, regăsirea legăturii intrinseci dintre drepturile omului, demnitatea persoanei și Revelația biblică este o adevărată provocare.

Anumite semne ne îndreptățesc să spunem că o astfel de redescoperire nu este doar o intenție pioasă: numărul crescând de combatanți benevoli pentru cauza drepturilor omului, pentru ameliorarea condițiilor de viață a celor săraci, pentru promovarea celor mai lipsiți, pentru

păstrarea şi extinderea unei pături sociale minime etc. Paralel, moartea ideologiilor aducătoare de moarte deschide o cale de acces mai liberă mesajului de iubire şi de viaţă al lui Hristos. Exemplul fostei Uniuni Sovietice este grăitor. Cine ar fi spus că într-o zi, acest Stat tentacular şi totalitar, veritabilă caracatiţă ameninţătoare, se va disloca într-un timp atât de scurt şi fără vărsare de sânge, după dărâmarea zidului Berlinului, această marcă monumentală a disprețului şi a urii? Ce se va alege mâine de Asia, acolo unde mai mult de un miliard de oameni sunt constrânşi în zilele noastre să mai suporte încă un regim ateu inuman, ce persecută religia şi care calcă în picioare drepturile omului. Unele dintre aceste popoare descoperă cu uimire în Evanghelie faptul că posedă drepturi şi că, de fapt, condiţia lor dificilă nu este o fatalitate. Creştinismul înseamnă deschidere către speranţa de mâine. Iar ziua de mâine nu poate fi construită fără speranţa că Dumnezeu ne însoţeşte încă de astăzi.»

8 – PENTRU O REABILITARE A RAŢIUNII

-În acest magazin ideologic de vechituri, inform şi tragic, pe care tocmai l-am descris, se pare că raţiunea umană a fost definitiv îndepărtată. Este uimitor să constatăm faptul că unele filosofii cu pretenţii ştiinţifice aboslute au fost acelea care au îndepărtat orice referinţă la o inteligenţă luminată, pentru a face loc iraţionalului celui mai patologic! Actualmente, raţiunea este înfăţişată sub două unghiuri diferite: pe de o parte este idolatrizată; pe de altă parte, ridiculizată. Inteligenţa este destrămată între un scientism zgomotos şi o admiraţie exagerată pentru ocultism, între visul stârnit de progresul mitic şi fuga de real în imaginarul spiritismului. Or, noi avem tendinţa de a uita că încă de la începutul secolului XIII cel puţin, Biserica propune o

concepție despre om în care sunt reconciliate credința și rațiunea. Eminență, mi-ar plăcea să abordați chestiunea tomismului. În contextul actual mai apare oare această concepție ca fiind iluminantă?

«Sfântul Toma de Aquino, Doctor Angelicus, rămâne într-adevăr unul din cei mai mari gânditori ai credinței. Biserica a recunoscut importanța imensă a operei sale, a concepțiilor sale teologice. Și așa este; scrierile sale pot ajuta cultura noastră contemporană să priceapă mai bine măsura minunii darului pe care Dumnezeu ni l-a făcut dându-ne uzul rațiunii. Pentru sfântul Toma, luminile credinței și cele ale intelectului, cum spune Ioan Paul al II-lea, vin de la Dumnezeu[1]. Deci, ele nu ar avea cum să se contrazică. El a scris această frază sublimă: «*Orice adevăr rostit indiferent de către cine vine de la Spiritul Sfânt*»[2]. Ce lecție frumoasă de deschidere a spiritului, de înțelegere, de respect pentru persoane! Gândirea lui subliniază cu tărie în același timp dimensiunea supranaturală a credinței biblice și «*valoarea raționalității*». Deoarece adevărul rămâne unul singur și universal, rațiunea deschisă harului se află în serviciul omului în căutarea lui Dumnezeu a acestuia. Din acest motiv există două înțelepciuni: prima rămâne de ordin filosofic, uman; a doua este teologică, întemeiată pe Revelație. Aceasta din urmă este un dar al Spiritului Sfânt pe care omul trebuie să-l dobândească cu umilință. Sfântul Toma a lămurit, de asemenea, autonomia lumii profane în raport cu religiosul. Aceste două domenii, chiar dacă sunt distincte, nu trebuie să devină inamice! Această legitimare a sferei profane a permit dezvoltarea în Occident a științelor, care sunt tot atâtea căutări ale adevărului după propria lor metodă.

Și totuși, autonomia valorilor temporale nu înseamnă și independența lor în raport cu credința; iar cea a rațiunii nu înseamnă că ea este principiu normativ în materie de etică

[1] *Fides et ratio*, nr. 43.

[2] *Summa theologiae*, I-II, q. 109, art. 1, ad. 1.

fără recursul la har. Istoria teologiei ne învață că în Occident au avut loc numeroase dezbateri pe tema locului rațiunii și al voinței în economia mântuirii, de la pelagianism la jansenism, de la augustinism la quietism. Ultimul aspect pe care aș dori să-l amintesc cu privire la opera «apostolului adevărului» este capacitatea lui de dialog cu celelalte culturi, de la gândirea ebraică sau musulmană, până la filosofia greacă, în mod profund și cu respect. În felul său, el a știut să prezinte dimensiunea spirituală a culturilor omenești. Cu geniul său speculativ și spiritul său de dreptate, a fost slujitorul Evangheliei, nu prin acceptarea unei toleranțe vagi, ci printr-o sinceră deschidere față de Dumnezeu și om. Etienne Gilson a descris în mod admirabil efortul lui de gândire în niște termeni care, cred eu, subliniază remarcabil densitatea intelectuală excepțională a tomismului: «*Filosofia lui este atât de bogată în frumusețe pe cât de încărcată de gândire îi este poezia*»; sau: «*Poate că, niciodată ca acum, rațiunea cea mai exigentă răspunde chemării unei inimi atât de generoase*». Toma a dorit să vorbească despre Dumnezeu și credință în limbajul inteligenței. Omului nu încetează să-i reamintească: «*faptul că trebuie să urmeze aici pe pământ căile neluminate și lipsite de orizont ale exilului*», dar și că în această vale a plângerii, Dumnezeu «*nu a încetat niciodată să-i îndrume pașii spre culmile de unde se lasă descoperite din îndepărtata ceață hotarele Țării făgăduite*»[1].

9- DOUĂ ÎNTÂLNIRI RATATE

1 – Culturile amerindiene

- Cred că este important să ne întoarcem puțin înapoi mai înainte pentru a aborda cele două eșecuri ale

[1] E. Gilson, *Le Thomisme*, Paris, Vrin, 1942, p. 501.

inculturației Evangheliei în epoca modernă: întâlnirile ratate cu culturile amerindiană și chineză. Eminență, puteți să amintiți în câteva cuvinte întâlnirea dintre spaniolii cuceritori și culturile autohtone din America latină și centrală, în cadrul Conquistei din secolul XVI?

«Conquista spaniolă a teritoriilor Americii latine, între sfârșitul secolului XV și mijlocul secolului XVI, s-a soldat, de fapt, cu eșecul întâlnirii culturilor aflate față-n față: cea a spaniolilor și cele ale popoarelor amerindiene. Fără putință de îndoială, motivul îl găsim în căutarea unor obiective pur mercantile, a profitului cu orice preț, ispita metalelor prețioase, fără nici o prețuire față de persoana indienilor, iată ceea ce, de partea colonilor iberici, a provocat eșecul acestei aventuri care ar fi putut duce la deschiderea unui dialog intercultural exemplar și hrănitor. În acele fapte, agravate de o catastrofă demografică fără precedent în sânul populațiilor autohtone, creștinii au protestat față de nerespectarea drepturilor fundamentale ale indienilor. De la Bernardino de Sahagrun la celebrul Bartolomé de Las Casas, mai mulți decât ne putem uneori închipui au fost mărturisitorii Evangheliei, preocupați de binele comun, de respectarea conștiinței și a drepturilor sociale ale persoanei. Cucerirea spaniolă ridică într-adevăr problema raporturilor dintre misiune, evanghelizare și inculturație. Misionarii franciscani și, mai târziu, iezuiții au încercat o prezentare a tainelor credinței adaptată culturilor indigene. Au văzut lumina zilei numeroase traduceri ale Bibliei. Aceşti misionari europeni au învățat limbile și dialectele locale. Dar acțiunea de inculturație a Evangheliei nu a prea mers mai departe. Dacă misionarii au reușit să degajeze bazele intelectuale ale inculturației, au eșuat în schimb în proiectul lor de evanghelizare rapidă a ținuturilor Lumii noi. Primele hirotonisiri ale unor indieni nu au avut loc decât mai târziu, mult după ce

conchistadorii au început exploatarea economică a continentului latino-american. Descoperirea, ca urmare a călătoriilor lui Christofor Columb, a unor popoare necunoscute şi non-creştine, îngrozise numeroase spirite occidentale. Oare ce putea să însemne întâlnirea cu aceşti oameni care nu cunoşteau Evanghelia? Unii chiar s-au întrebat dacă aceştia aparţineau într-adevăr genului uman. Biserica, prin misionarii săi, a impus culturii acelui timp să admită faptul că indienii erau oameni ca toţi oamenii şi că, în această calitate, meritau respect şi bunăvoinţă. La capătul conchistei spaniole, Biserica secolului al XVI-lea a redescoperit sensul misiunii care este totuşi legată de inculturaţia Evangheliei. Să ne gândim la duritatea moravurilor şi la violenţa codurilor sociale ale incaşilor sau ale aztecilor, ca să nu le pomenim decât pe cele mai celebre. Faţă de unele practici, primii misionari trebuie să fi fost profund descumpăniţi. Aceştia au fost veritabilii părinţi fondatori ai unei antropologii de teren, continuată mai târziu de misionarii din Africa şi de pe continentul asiatic, structurată în discurs ştiinţific de exploratorii secolului XIX. Să notăm, în fine, că motivul înfrângerii politice şi militare a popoarelor amerindiene de către colonii spanioli este în mare măsură de ordin cultural şi religios. *„Viziunea învinşilor"*[1] se întemeia pe identificarea soldaţilor iberici cu nişte divinităţi ancestrale ce trebuiau să apară, urmând tradiţia, din direcţia din care au sosit galioanele spaniole. Folosirea calului-animal, perceput ca entitate mitologică, şi a puştii, de asemenea necunoscută şi terifiantă, a sfârşit prin a-i convinge pe indieni că se desfăşura un eveniment de o importanţă deosebită. Or, misionarii creştini nu au înţeles întreaga importanţă a acestei percepţii a evenimentelor. Ei nu au avut mijloacele şi nici, unii dintre ei, voinţa de a pătrunde

[1] Cf. N. Wachtel, *La Vision des vaincus*, Paris, Gallimard, 1974.

aceste forme culturale. Să zicem că le-a fost greu să distingă conținutul credinței din învelișul ei cultural.»

– Ce imagine a avut despre aceste chestiuni un credincios de anvergura lui Las Casas?

«Bartolomé de Las Casas ocupă un loc privilegiat în ciocnirea acestor culturi pe pământurile latino-americane. El a priceput perfect că nu se pot extirpa idolii cu un dos de mână. Printr-o atitudine de inepuizabilă caritate față de populațiile locale, el înțelegea de asemenea că sclavia, pe calea sistemului economic al *encomienda*, nu putea să ia sfârșit decât odată cu inculturația autentică a Evangheliei și conversiunea culturilor antagoniste. Într-un fel, creștinismul latino-american s-a răspândit pe măsură ce noi teritorii erau supuse administrației castiliene. Dar el a coabitat cu practicile religioase ancestrale. În zilele noastre, găsesc că este minunat să-l văd pe Sfântul-Părinte, cu ocazia călătoriilor sale pastorale în America latină, cum ia apărarea populațiilor indiene și cum afirmă în mod răspicat dreptul la conștiință.»

2 – China

– Cazul Chinei este la fel de instructiv, prin faptul că hrănește reflecția despre sensul și modalitățile unei adevărate inculturații a credinței. Istoricii au vorbit despre „vrajba riturilor". Mai mulți călători, începând cu Marco Polo, au subliniat în ce măsură lumea chineză rămânea greu accesibilă, atât fizic cât și mental, Occidentului creștin. După părerea dumneavoastră, o inculturație a Evangheliei ar fi fost oare posibilă în această parte a lumii?

«Şi aici este vorba despre o întâlnire ratată, dar nu de o situaţie definitiv blocată. Sfântul Pavel aminteşte că înfăţişarea acestei lumi e trecătoare. Regimurile politice se schimbă şi, odată cu ele, mentalităţile şi ideile. Nimic nu ne dă siguranţa că în următorii ani China se va deschide Bunăvestirii lui Isus Hristos; dar nimic nu atestă contrariul! Această ţară, mare cât un continent, nu-i un arhipelag izolat. Chinezii, cu tradiţiile lor străvechi, cu concepţiile lor despre viaţă şi univers, participă la construirea culturilor de mâine. Schimburile internaţionale fac paşi mari. Descoperirea şi inculturaţia credinţei creştine sunt totuşi lucrări de mare amploare.

Să examinăm felul în care s-a desfăşurat prima tentativă de misionarism în China. Începând cu anul 1565, iezuiţii au o reşedinţă în Macao. Valignano, inspector al Companiei lui Isus, trimite în 1578 doi Părinţi misionari către ţinuturile încă necunoscute din interiorul Chinei: Mateo Ricci şi Ruggieri. Primul ajunge la Pekin în 1601. A reuşit să traverseze zone neprimitoare, în sânul cărora faptul creştin era total necunoscut. Pentru a reuşi, a folosit o stratagemă originală, care aminteşte deghizarea Părintelui de Foucauld în rabin în cursul primei sale expediţii în Sahara: s-a dat drept călugăr budist, luând numele chinez de Li Mae-Teou. Dar nu s-a mărginit la o observaţie de suprafaţă. S-a îmbibat de cultura religioasă chineză, îndeosebi de confucianism, pe care l-a înţeles în esenţa sa, şi cu care a încercat să dialogheze. Ricci a realizat rapid un veritabil apostolat cultural. S-a consacrat acţiunii de a face cunoscute ştiinţele occidentale şi a reuşit, la rândul lui, să înveţe chineza. A scris în această limbă o carte care prezenta, sub un titlu semnificativ, credinţa catolică: *Expunere adevărată despre doctrina cerului!* Firește, nu era vorba de a fonda sau de a confunda creştinismul şi religia tradiţională chineză într-un sincretism steril. Şi-a pus diverse întrebări, de o evidentă

modernitate. De pildă, oare creştinii trebuiau să tolereze cultul strămoşilor? Trebuia folosită limba latină ca limbă liturgică? O preoţime chineză ar putea oare să vadă lumina zilei? În 1615, papa Paul al V-lea a autorizat traducerea Bibliei în limba chineză. Iezuitul german Adam Schall a continuat activitatea pastorală a lui Ricci; lingvist şi astronom reputat, el a fost însărcinat de curtea imperială să reformeze calendarul chinezesc. La sfârşitul secolului al XVII-lea, creştinismul în China trezea speranţe întemeiate. Iezuiţii francezi ajunşi la curtea împăratului în 1688 au participat la schimburi ştiinţifice cu savanţii locului. Occidentul creştin discuta în acea vreme cu entuziasm despre viitorul implantării spirituale în China, entuziasm al cărui ecou l-a constituit glasul filosofului Leibniz, care scria în 1697: „*Cuget că această misiune este cea mai mare întreprindere a timpului nostru, atât pentru gloria lui Dumnezeu cât şi pentru binele general al oamenilor*".»

– *Atunci cum vă explicaţi eşecul inculturaţiei Evangheliei în China?*

«Efectiv, această încercare de inculturaţie s-a oprit brusc. Celebra „vrajbă a riturilor" a pus capăt expansiunii creştinismului în această parte a lumii. Pe fondul disputei dintre iezuiţi şi celelalte ordine religioase reprezentate în China, misionarii nu au reuşit să se înţeleagă asupra metodelor pastorale propriu-zise. Oare liturghia trebuia adaptată la realităţile locale? Cum să proclami taina lui Hristos? Începând cu anul 1693, Monseniorul Maigrot, vicar apostolic, a interzis folosirea limbii chineze pentru a vorbi despre Dumnezeu, precum şi practicile confucianismului pentru cei botezaţi. În 1704, Sfântul-Oficiu, prin glasul papei Clement al XI-lea, a reluat aceste poziţii. În 1715, Suveranul Pontif a condamnat riturile chinezilor şi ale malabarilor din India. Secolul al XVIII-lea va urma aceeaşi cale, de vreme ce

în 1742 şi 1744 încă, o nouă şi ultimă condamnare a înlăturat orice speranță de reluare a dialogului[1].»

– *Pe fond, credeți că putem compara în mod obiectiv această perioadă a istoriei Bisericii cu situația actuală?*

«Epoca noastră ar trebui să mediteze asupra acestei aventuri spirituale şi umane a misionarilor iezuiți. Acest exemplu o arată: inculturația credinței trece mai întâi prin respectul față de ceilalți şi dorința de a propune fraților noştri întru umanitate speranța, bucuria şi pacea care sunt dăruite de Dumnezeu în Isus-Hristos.»

– *Ar fi drept să spunem câteva cuvinte despre succesele obținute de misionari în inculturația din Paraguai?*

«Vă referiți la celebrele „reducții" ale iezuiților aplicate, în Paraguai, în teritoriile indienilor guarani. Este vorba despre o reuşită limitată în timp şi spațiu, ideea de „reducție" îşi avea originea în pozițiile lui Las Casas privind finalitatea evanghelizării Lumii noi. În opinia lui, acțiunea pastorală în această parte a lumii era antinomică în raport cu colonizarea, aceasta din urmă antrenând o degradare a condițiilor de viață ale indienilor. Pentru a remedia acest lucru, Las Casas consideră că trebuie separați spaniolii de populațiile indigene şi să se interzică celor dintâi să pătrundă pe teritoriile rezervate celor din urmă. Numai misionarii ar avea dreptul să coabiteze alături de indieni. Iezuiții au experimentat acest sistem în secolul XVII. Acesta constituie un frumos exemplu de evanghelizare a culturilor şi de credință creştină într-un climat senin.»

---

[1] R. Grousset, *Histoire de la Chine*, Paris, Payot, 1994, reed., p. 270.

CAPITOLUL IV

Schimbarea produsă de Vatican II

1 – Prima abordare

– Conciliul Vatican II a fost un eveniment fără precedent în viața Bisericii din acel timp. Dorit şi deschis de Ioan al XXIII-lea, apoi continuat şi dus la bun sfârşit de succesorul său, Paul al VI-lea, pe care l-ați cunoscut foarte bine, Eminență, acest conciliu a trezit o mare speranță în lumea catolică şi chiar în afara ei. Biserica urma, aşa cum se spunea, să se deschidă către lume. Şi, în primul rând, către culturile contemporane. Desigur, acest fapt nu constituia o revoluție în sine ci rodul unei lungi moşteniri istorice. Aş dori, dacă sunteți de acord, să ne deslușiți în câteva cuvinte sensul şi importanța reflexiei conciliare asupra raporturilor dintre Biserică şi culturile acestui timp.

« Acesta este chiar titlul Constituției *Gaudium et spes*: Biserica în lumea acestui timp. Evocând condiția umană în lumea de azi, Vatican II a abordat câteva probleme mai urgente: demnitatea căsătoriei şi a familiei, propăşirea culturii, viața economică şi socială, semnificația activității politice, salvgardarea păcii şi construirea comunității națiunilor. Capitolul consacrat culturii e de o mare noutate. Problematica acestuia este aceea a credinței în Isus Hristos ca înflorire plenară a omului în mediul său de viață. În această perspectivă, cultura, departe de a fi o activitate de prisos, sau rezervată

unei elite, îmbracă o accepțiune antropologică, integratoare pentru omul aflat în căutare de înțelesuri. Cu ajutorul neîntrerupt al harului divin, Biserica lucrează la transformarea acestei lumi după noua umanitate revelată în Isus din Nazaret. Evanghelizarea culturilor în profunzime, aceasta nu-i o simplă tentativă de contribuție la civilizarea societăților non creștine. A evangheliza nu este a civiliza, ci a propune inimii omului tot ce-i permite, în condițiile materiale și psihologice ale existenței sale, să se întoarcă în mod liber către Cel ce nu încetează, cu infinita sa răbdare, să ne aștepte. Ceea ce reaminteşte conciliul cu prioritate se rezumă în aceste câteva cuvinte care, eu cred, exprimă cu energie natura legăturii dintre credința Bisericii și culturile lumii: fiecare, în libertatea sa interioară, modelează, nu neapărat datul revelat, ci modul specific de a-l trăi. Altfel spus, libertatea copiilor lui Dumnezeu izvorăşte din respectarea conştientă a formei pe care Biserica o dă conținutului credinței, care, aşa cum spunea Bossuet, nu este alta decât „*Isus Hristos urmat, răspândit și comunicat în timp și spațiu*". Dogmele, garante ale adevărurilor credinței trăite în libertate și iubire, permit întâlnirea fecundă dintre Hristos și culturi. Una din imensele cuceriri ale gândirii conciliare constă în faptul că, departe de a propune lumii imaginea unei păzitoare înfrigurate a unei doctrine fără doar și poate marcată de timp, Biserica, într-o mişcare de redescoperire a esenței sale, spune umanității că ea nu are decât un țel, de neconceput prin mijloace umane dar făcut posibil grație lui Dumnezeu, acela al întâlnirii, prin ea, dintre persoana Mântuitorului și om. În cele din urmă, conciliul a redefinit sensul evanghelizării care este misiune inculturatoare. Este vorba de a pune bazele civilizației iubirii. Iată marea provocare creştină la schimbarea de mileniu. Este o invitație concretă de a trăi Bucuriile cereşti, opunând rezistență „*structurilor păcatului*", după expresia lui Ioan

Paul al II-lea. A îmbrăţişa Bucuriile cereşti, după chipul Mariei, de la Bunavestire la Calvar, înseamnă a pune în lucrare, prin rugăciune şi prin faptă, dimensiunea socială a iubirii creştine. Înseamnă a încerca să redai primul loc fiinţei umane, al cărei mister existenţial nu se luminează pe deplin decât întru Isus Hristos.

Constituţia pastorală privind Biserica în lumea acestui timp, *Gaudium et spes*, pune în relief, în expozeul său preliminar, zdruncinarea umană în interiorul unor cadre colective care sunt de acum înainte ale noastre: schimbări politice, economice şi, bineînţeles, culturale. Sfinţii Părinţi constată o căutare mistuitoare de a trăi mai bine, dar şi a unor *„aspiraţii universale"*[2]. Devenind conştienţi de o *„mutaţie profundă"*[3] a lumii, aceştia nu rămân totuşi la o constatare sociologică. Ei merg mai departe. Miza determinantă a misiunii Bisericii merge cu mult dincolo de o întărire a instituţiei eclesiale. Este vorba de a deschide inima omului şi culturile către harul divin; de a face în aşa fel încât umanitatea să-l găsească pe Hristos, unic şi definitiv răspuns la întrebarea metafizică pe care aceasta nu încetează să şi-o pună pe tot parcursul expresiilor culturale succesive în istorie: Ce este omul? Suferinţa are un sens? Există viaţă după moarte? De ce există răul?[4] Cultura creştină bimilenară, de la poezie la teatru, de la roman la pictură, constituie tot atâtea încercări de interpretare a condiţiei umane. Ea este o ilustrare vie a mizeriei şi a grandorii omului.»

2 – Înnoirea. Biserica la întâlnirea cu lumea

– Am avut şansa de a putea frecventa textele conciliare în decursul ultimilor ani. Lectura textului

[2] *Gaudium et spes*, nr.9
[3] *Ibid.*, nr.6.
[4] *Ibid.*, nr.10.

Gaudium et spes *arată că Biserica înțelege să-l propună pe Hristos răstignit și înviat ca normă și model ale omului nou, drag sfântului Pavel. Înnoirea adusă de conciliu poate fi prin urmare înțeleasă în sensul unei deschideri către lume. Dar, Eminență, această idee de întâlnire și de dialog nu presupune oare un risc pentru Biserică? Acela de a vedea cum puțin câte puțin se dizolvă conținutul Revelației, fie într-un discurs tipic fideist, fie într-o abordare prea socială a creștinismului? Oare nu există un risc real de a elimina până la urmă chiar misterul lui Dumnezeu?*

« Întrebările dumneavoastră ridică o mulțime de probleme. Da, așa cred, pentru creștini există un pericol de pierdere a identității, sau, cel puțin, acela de a se mulțumi cu o credință edulcorată. Evanghelizare și inculturare, acestea sunt fiicele unei spiritualități echilibrate și ale unei înrădăcinări culturale profunde. Fără aceste două condiții, dialogul riscă să se termine brusc. Cu cât un copac își are rădăcinile mai adânc înfipte în pământ, cu atât va avea șansa să se înalțe către cer. Cred că acest lucru este valabil atât pentru persoanele umane cât și pentru grupurile sociale. Departe de a fi o repliere identitară, credința este deschidere constructivă către celălalt. Ea e creatoare de viitor. În vreme ce teoriile privind „moartea lui Dumnezeu" elaborează fantasme despre moartea omului, credința creștină deschide calea recunoașterii drepturilor fiecărei persoane, aducând la cunoștința inimii și a rațiunii partea divină constitutivă a naturii umane proprie fiecărei ființe umane. Paul al VI-lea, în discursul său rostit la închiderea conciliului Vatican II, la 7 decembrie 1965, a pronunțat această frază luminoasă: „*Vechea poveste a samariteanului a fost modelul spiritualității Conciliului*". Biserica, mergând pe urmele lui Hristos și a apostolilor, caută să intre într-un dialog autentic cu multiplele fațete

ale realității umane. Ea recunoaşte dreptul tuturor la cultură[1]. Declarația *Dignitas humanae* aşează libertatea religioasă în centrul preocupărilor pastorale ale Bisericii. Ființa umană nu este un mizerabil pachet de carne şi oase, ci un copil al lui Dumnezeu, creat după Chipul şi Asemănarea sa. Oricare ar fi opiniile sale, valorile sale, faptele sale, el are dreptul la respect şi la iertare. O credință trăită în adevăr este o chemare de a renunța la orice fel de totalitarisme pe care lumea noastră nu încetează să le genereze. Bunavestire a lui Isus Hristos este sanctificare a raporturilor umane şi instituționale.»

– Dacă-mi permiteți o expresie tare, aş zice că nu te faci proxenet pentru a evangheliza „mediul"! O credință care nu a căzut în capcana fideismului sau în aceea a unui raționalism hipercritic nu va putea admite ca valori în sine fapte, luări de poziție contrare Evangheliei. Căutarea dialogului nu se poate face, după părerea mea, decât în limpezime şi discernământ. Altfel, ne cufundăm în sincretism sau într-o gnoză îmbrăcată într-o mască lingvistică care ne gâdilă urechile într-un mod plăcut. Conciliul Vatican II nu a practicat niciodată ceea ce eu aş numi metaforic „o politică a cameleonului" – care constă în a subscrie sistematic la opinia celuilalt uitând propriile valori, cu pretextul falacios că totul are un preț. Dimpotrivă, Părinții conciliari repetă că Biserica are responsabilitatea de a acționa în sectoarele cele mai dificile de acces pentru credință, ceea ce eu numesc cu expresia „puncte de vârf ale reflecției": filosofia, educația, politica şi ştiințele exacte. Ce spuneți despre aceasta, Eminență?

[1] *Gaudium et spes*, nr. 10.

«Această întâlnire, neîncetat reînnoită, a mesajului mântuirii din Evanghelie cu pluralitatea culturilor, trece nu doar printr-o deschidere reală către celălalt, către felul său de avedea şi de a trăi, dar mai întâi printr-o cunoaştere aprofundată şi o preocupare constantă faţă de propriile tradiţii spirituale. Dalai-Lama, cam surprins în faţa entuziasmului pe care-l manifestă acum Occidentul pentru înţelepciunea orientală, nu spune altceva. Dacă vrem să mergem către ceilalţi, să ştim măcar cine suntem şi cine înţelegem să rămânem! Fără această bază elementară, riscăm enorm să pierdem sensul misiunii Bisericii: Hristosul Isus. De asemenea, pentru ca această misiune de dialog dorită de Părinţii conciliari să poată să-şi atingă scopul, rămâne necesar faptul ca laicii ca şi membrii clerului să accepte să se formeze, pentru a interioriza în profunzime mesajul lui Hristos şi în acelaşi timp pentru a rămâne treji la realităţile lumii contemporane.»

– *Un fel de formaţie continuă pentru credincioşi?*

«Un dialog sincer pretinde un minim de capacităţi şi de centre comune de interes. Doar cu acest preţ Biserica poate să-şi exercite acţiunea în mediile în care se elaborează marile axe ale gândirii celui de-al treilea mileniu. Doar prin acest mijloc ea va străluci cu o splendoare culturală viguroasă în această lume aflată în căutare de frumuseţe, de unitate, de adevăr şi de iubire.»

– *Mi se pare că orice creştin e obligat să fie sensibilizat la marile mize ale lumii de azi. Fie şi numai prin solidaritate cu ea. Ne simţim adeseori tentaţi să ne legăm viaţa spirituală de domeniul privat, tăind în acelaşi timp legătura dintre credinţă şi cultură, morală şi viaţă. Am devenit pe moment nişte ignoranţi în ce ne priveşte. O amnezie a simţului îl stânjeneşte prea adeseori pe om în*

relațiile sale cu celălalt și cu sine. Dimpotrivă, viața în credință, care constă în primul rând în desprinderea de sine pentru a se întoarce către Hristos și către semenii săi, deschide un formidabil spațiu de dialog, de schimb, de comunicare pe scara unor întregi societăți. La ora solidarității internaționale, a prieteniei între popoare, cred că această problemă a deschiderii față de celălalt reprezintă o miză majoră pentru creștinii celui de-al XXI-lea secol. Împărtășiți această opinie?

«Global, da. Societățile noastre hiper-tehnice fabrică o mulțime de idoli. Devine dificil să te reperezi în această multitudine tumultuoasă de propuneri și de orientări culturale. Așa încât omul rămâne mereu în căutarea a ceva solid pe care să-și poată întemeia viața. Întâlnirea cu celălalt, într-o privire de credință și o perspectivă de iubire, poate să devină aventura unei vieți, precum bătălia pentru ameliorarea unor condiții materiale ale aproapelui, sau, de asemenea, lupta pentru respectarea drepturilor persoanei.»

– Printre idolii pe care-i evocați, cred că viteza își are locul ei. Ea a devenit criteriu de selecție și de calitate. Trebuie să trăiești din plin, iar unii adaugă: să mori tânăr! De la o concepție religioasă care considera unitatea și veșnicia ca două fundamente culturale, unele culturi ale morții, fiice ale secolului XX, au ca principală normă etică de a nu recunoaște niciuna. Am trăit, de câteva decenii, într-un anumit fel, cuvântul profetic al lui Dostoievski: „Dacă Dumnezeu nu există, totul este permis". Cum percepeți acest relativism moral și, prin urmare, spiritual?"

«E adevărat că acesta există și că noi trebuie să fim conștienți de acest fapt pentru ca să nu ne lăsăm înghițiți

de el. Cu toate acestea, un lucru trebuie să ne umple de speranță. Laicii, din ce în ce mai numeroşi, cer să primească o formație în teologie, adecvată funcției pe care o îndeplinesc în Biserică şi posibilităților lor personale. În întreaga lume, numeroase dioceze propun cicluri de învățământ: studii biblice, patristică, teologie dogmatică, morală etc. Aceasta constituie un semn care dovedeşte înnoirea constantă a credinței în zorii celui de-al treilea mileniu. Problema formării, larg abordată în conciliul Vatican II, mi se pare hotărâtoare pentru viitor.»

– Mă întreb adeseori cât timp un credincios sincer, dar care n-ar avea posibilitatea de a primi cea mai mică învățătură religioasă, ar putea să-şi protejeze credința împotriva diverselor contradicții culturale ale lumii de azi! Mă tem ca, fără ajutorul extraordinar al lui Dumnezeu, să nu se ajungă tocmai la ascunderea promptă a adevărului. O căutare a lui Dumnezeu fără înțelegerea conținutului Revelației vi se pare de conceput pe viitor?

«Foarte dificil. Capacitatea de înțelegere a credinței este o cale privilegiată pentru a duce o viață spirituală bogată şi solidă. Textele de la Vatican II o afirmă în mod limpede. După ce au definit raporturile Bisericii cu lumea, Sfinții Părinți au insistat asupra naturii legăturilor dintre misiunea Bisericii şi mediile culturale contemporane. Nu atât poziția Autorității morale catolice față de culturile actuale cât modalitățile de schimburi dintre credincioşi şi actori culturali non credincioşi sunt cele care pun probleme. Cu alte cuvinte, Biserica trebuie să înlesnească o prezență pastorală în mediile de cultură, cu respectarea laicității.

Biserica – *Mater et Magistra* – propovăduieşte ceea ce i-a fost revelat: iubirea de Dumnezeu, exprimată în Alianța cu poporul lui Israel, prin vocea patriarhilor şi a

profeților și întrupată în Isus din Nazaret. Revelația iudeo-creștină și tradiția biblică sunt inseparabile de condițiile culturale în care ele se întrupează de-a lungul istoriei. Pentru creștinism, aprofundarea credinței nu constă doar dintr-o ucenicie intelectuală într-o mare religie. Învățătura Bisericii este o întâlnire cu persoana lui Hristos, nu un cuvânt scris și mut, ci, conform expresiei sfântului Bernard, „*Cuvânt întrupat și viu*"[1].»

3 – Un dialog de calitate

– *Dialogul, confruntarea și respectul reciproc necesită o prezență iubitoare, înțelegătoare față de celălalt, prezență pe care lumea noastră grăbită nu o acordă întotdeauna celor care au mai multă nevoie. Considerați că evanghelizarea culturilor permite până la urmă stabilirea în mai mare măsură a unor întâlniri fondate pe caritate?*

«Așa cum există o scurt-circuitare mediatică a unor texte emise de Sfântul Scaun, sunt convins că valorile la modă au tendința de a escamota dimensiunea verticală a credinței creștine. Doar un dialog deschis și sincer între Biserică și culturi poate să restituie deplina demnitate a omului. Fără verticalitate, fără speranța în Dumnezeu și bucuria Transcendenței sale, orizontul vieții este rapid închis! Sunt profund convins de faptul că evanghelizarea culturilor, care trece în mod necesar prin inculturația Evangheliei, este una dintre condițiile supreme ale fericirii și ale bucuriei. Nu este vorba de a regăsi timpul pierdut al lui Marcel Proust; dimpotrivă, se cuvine să fie construite bazele culturale și spirituale care vor susține viitorul

[1] Sfântul Bernard, *Homilia super missus est, P. L.*. 183, 920 D

omului. Am spus aceasta adeseori. Fără memorie, nu-i viitor. Politica bazată pe *tabula rasa* nu duce la nimic, decât la uitarea celuilalt şi la disprețul față de sine. În mod fundamental, eu concep noua evanghelizare a culturilor ca pe o datorie exprimată de conciliul Vatican II. La urma urmei, de ce nu, o revenire la cântar? După ravagiile cauzate de nihilismul ateu şi gnozele de tot felul, cultura occidentală resimte o mare sete spirituală. Oamenii aspiră să-l întâlnească pe Dumnezeu în adevăr, şi în primul rând în umanitatea semenilor lor. Cum să iei în considerare civilizația iubirii fără să faci referire la creştinism? A evangheliza culturile înseamnă a da un sens civilizațiilor şi existenței umane. Papa Ioan Paul al II-lea o exprima în modul său propriu în 1980, în discursul rostit la Unesco: „*Creştinismul este creator de cultură în însuşi fundamentul său*". Conciliul Vatican II, adaug eu, a pus în valoare aspectul capital al articulației dintre credința creştină şi cultură. Constituția *Gaudium et spes*, după ce a semnalat bulversarea acestei lumi, subliniază în ce măsură înflorirea persoanei trece prin redescoperirea „*armoniei dintre cultură şi creştinism*"[1]. Luând act de intrarea umanității într-o „*nouă vârstă a istoriei*"[2], precum şi de naşterea la termen a „*unui nou umanism*"[3], sfinții Părinți au pus în lumină dificultățile iscate de întâlnirea dintre credință şi culturile contemporane. Textul are în vedere patru probleme decisive: pericolul unui dezechilibru între identitatea culturală a fiecărui popor şi uniformizarea crescândă a modurilor de existență; confruntarea între fărâmițarea discursurilor ştiințifice, ca o consecință a foarte înaltei specializări a ştiințelor şi căutarea adevărului în unitate; posibilitatea de a transmite cunoştințele tuturor oamenilor; respectarea legitimei autonomii a culturii

[1] *Gaudium et spes*, nr. 62.
[2] *Ibid.*, nr. 54.
[3] *Ibid.*, nr. 55.

profane şi evanghelizarea culturală. Dar documentul recunoaşte de asemenea valorile pozitive ale lumii de azi: solidaritate internaţională, dezvoltare a ştiinţelor – care-l angajează pe om pe calea căutării respectuoase a adevărului –, conştientizare a savanţilor în faţa minunilor universului etc. Toate aceste elemente permit umanităţii să colaboreze cu proiectul lui Dumnezeu în creaţia pe care el i-a încredinţat-o. Mai mult, solidaritatea, caritatea şi căutarea adevărului fac posibilă deschiderea societăţilor în faţa celor mai înalte valori, convertind inima omului la supunerea faţă de porunca de a iubi pe Hristos. Îmi place să citez acest pasaj din constituţie: „*Credincioşii să trăiască prin urmare într-o foarte strânsă uniune cu ceilalţi oameni ai timpului lor şi să se străduiască să înţeleagă în profunzime modul lor de a gândi şi de a simţi, aşa cum este acesta exprimat prin cultură. Să îmbine cunoaşterea ştiinţelor şi a teoriilor noi, ca şi a celor mai recente descoperiri, cu moravurile şi învăţătura doctrinei creştine...*“[1]. Îi invit pe toţi credincioşii, dar în aceeaşi măsură pe bărbaţii şi femeile de bună credinţă, să mediteze la aceste cuvinte de deschidere în momentul în care intrăm cu toţii în mileniul trei.»

4 – Artă şi muzică sacră

– Deseori evocaţi ştiinţele exacte. Dar conciliul a discutat îndelung şi despre arte. Ce spun Sfinţii Părinţi despre acest subiect?

«Da, arta a fost în egală măsură abordată de Părinţii conciliari. Muzica sacră îndeosebi, care în relaţia sa cu liturghia Bisericii, proclamă gloria lui Dumnezeu şi

[1] *Ibid.*, nr. 62.

contribuie la sanctificarea poporului Său. Arta sacră exprimă cu ajutorul unor semne materiale ceva din frumusețea și iubirea lui Dumnezeu. Ea se află în serviciul gloriei Sale, ajutând sufletul omenesc să se întoarcă spre El în preaslăvire și rugăciune. Artistul care acceptă să-și pună talentul în slujba credinței, împlinește o autentică demnitate. El contribuie la a face vizibile realitățile invizibile, la a semnifica și simboliza Împărăția Cerurilor. Trebuie să vorbim despre importanța pe care Biserica a acordat-o întotdeauna artiștilor. Arta adevărată e o chemare la misterul lui Dumnezeu; și omul creator, o „*voce a speranței universale în mântuire*"[2], cum scria recent Ioan Paul al II-lea. Pictorul Marc Chagall compara Biblia cu un „*imens atlas iconografic*" din care cultura și arta nu au încetat niciodată să se adape. Biblia este sursă eternă de inspirație. De la istorisirea Facerii până la Ieșirea poporului evreu, de la figura lui Avraam până la poezia psalmistului, de la Bunavestire făcută Mariei până la Apocalipsă, de la Răstignirea lui Isus până la Rusalii, Scripturile constituie un rezervor inepuizabil de teme artistice. De pildă, cum să nu admiți că pictura religioasă a contribuit puternic la înțelegerea de către om a misterelor divine? De la vitraliile catedralelor gotice – aceste catehisme de lumină – la arta miniaturii din cărțile sacre, de la Giotto la Rafael, de la Rembrandt la Rouault, cum să nu vezi aportul fundamental al acestei creații artistice, nutrită din credință, la cultura universală?»

– Aceste reflecții îmi amintesc de o afirmație care mi-a fost transmisă acum câteva luni de unul dintre studenții mei seminariști, care și-a consacrat memoriul de sfârșit de an temei raporturilor dintre muzica religioasă și demnitatea sacerdotală, pornind de la operele lui

---

[2] Ioan-Paul al II-lea, *Epistolă către artiști*, 4 aprilie 1999, nr. 10.

Francisco Guerrero şi Tomas Luis de Victoria. Acest tânăr spunea, în esenţă: „Astăzi muzica şi-a pierdut aproape în întregime dimensiunea sa spirituală. Puţini sunt aceia care vorbesc despre funcţia evanghelizatoare a muzicii". Aş vrea să reacţionaţi la aceste cuvinte, Eminenţă.

«Ele sunt semnul unei adevărate conştientizări a finalităţii religioase a artelor, dincolo doar de plăcerea estetică.»

– Cred de asemenea că anumite forme spirituale în creştinism au permis emergenţa şi dezvoltarea unor expresii artistice de o excepţională fecunditate. Unul dintre exemplele cele mai semnificative rămâne cel al cântului gregorian, strâns legat de rugăciunea liturgică a fiilor sfântului Benoit şi ai sfântului Bernard. Constituţia privind Sfânta Liturghie, Sacrosanctum concilium, *acordă de altfel un loc privilegiat acestei forme de artă*[1]*. Există nenumărate alte exemple, de la arhitectura cisterciană, a cărei sobrietate lipsită de ornamente sugerează taina umanităţii lui Hristos, până la splendoarea bisericilor baroce, a căror frumuseţe ornamentală cântă gloria Creatorului. În căutarea noului umanism, la trecerea în noul mileniu, oare n-ar trebui, Eminenţă, să încercăm să redescoperim faptul că frumuseţea lui Dumnezeu poate să se exprime prin frumuseţea artei?*

«Da, inspiraţia biblică, pentru care omul este o persoană, rămâne o comoară veşnică pentru artişti. Credinţa nu încetează să edifice culturile şi să fecundeze artele. Îl aminteam adineaori pe Giotto, pictorul Trecentoului. Remarcaţi la ce treaptă de înălţare a purtat

[1] *Sacrosanctum concilium*, nr. 116-117.

spiritualitatea franciscană arhitectura, pictura şi literatura! Giotto este chiar fiul sfântului Francisc, precum preafericitul Fra Angelico este fiul sfântului Dominic. La urma urmei, creaţia artistică, cu condiţia de a fi fondată pe căutarea autentică a frumosului şi a adevărului şi de a cultiva armonia între credinţă şi cultură, permite omului să se desprindă, cu anticipaţie, urmând formula lui Maurice Blondel, de ceea ce se vede dar nu este şi să tindă spre ceea ce nu se vede dar este.»

– *Această reflecţie mă face să mă gândesc la celebra frază pe care Saint-Exupéry o pune în gura vulpii, în* Micul Prinţ: *„Esenţialul este invizibil pentru ochi, nu vezi bine decât cu inima". Această cunoaştere interioară poate fi înlesnită de mijloace tehnice moderne? Mă gândesc, îndeosebi, la suportul audio-vizual şi la cinema. Ce spuneţi despre asta?*

«Cu condiţia ca această creaţie cinematografică să nu se limiteze la o industrie care te face insensibil, inumană şi prea orientată numai către profitul financiar, aş fi gata să răspund afirmativ. Cu această rezervă, cred, această formă de expresie poate contribui din plin la căutarea sensului şi la înnobilarea persoanei. Secolul al XX-lea, care a asistat la formidabilul avânt al tehnicilor celei de-a şaptea arte, a dat cineaşti remarcabili care s-au inspirat din plin din credinţa biblică. De la Robert Bresson la Franco Zeffirelli, cinematograful a ştiut să propună epocii noastre o abordare valorizantă şi unificată a persoanei şi a culturilor. Dar este pur şi simplu regretabil faptul că, prin ceea ce André Piettre defineşte cu un nume simptomatic *„deriva transcendentală"*, cinema-ul s-a transformat uneori în sub-cultură punând în scenă clişee şi exhibiţii sterile.

Într-o viziune creştină, arta ține de harul divin. E dificil să concepi o viață spirituală demnă de acest nume fără cunoaşterea expresiilor estetice ale tainelor credinței. Cunoaştem vorba lui Dostoievski, reluată de Ioan Paul al II-lea în *Epistola către Artişti*, pe care am prezentat-o presei: „*Frumosul va salva lumea*". Un univers de urâțenie şi de incoerență nu place omului. Cele mai înalte aspirații ale societăților au fost exprimate în creațiile artistice. În sfârşit, artiştii ridică un colț al vălului care ascunde ochilor noştri inefabila frumusețe a nevăzutului.

Căutarea frumosului, sunt convins, este o aventură pur spirituală, un act sanctificator de primă importanță. Acesta este motivul pentru care arta şi sfințenia au fost unite chiar de la începutul creştinismului. Sfinții revelează prezența tainică a lui Dumnezeu în viețile noastre mărginite. Chipurile lor reflectă frumusețea şi adevărul lui Hristos, icoană perfectă a Tatălui, ai cărui copii suntem prin adopție. Împreună cu poetul de geniu care a fost Dante, îmi place să citez acest pasaj din a sa *Divina Çomedie*, în care autorul descrie insondabila frumusețe a Împărăției pe care o moştenesc credincioşii: o „*frumusețe care desfăta ochii tuturor celorlalți sfinți...*"[1]»

5 – Către o pastorală a culturii

– Dacă ne plasăm în planul instituțional, cu ce mijloace concrete Biserica acestui timp speră să-şi ducă la bun sfârşit pastorala în domeniul culturii?

«Dialogul actual cu cultura contemporană marcată de imanentism şi de antropocentrism presupune în continuare competența şi voința responsabililor pastorali

[1] Dante, *Paradisul*, XXXI, 134-135.

de a lucra cu seriozitate pentru ca glasul Evangheliei să găsească mijloacele de a se face auzit şi deci, în primul rând, de a se face înţeles. Sfântul Scaun, în anii care au urmat după încheierea conciliului Vatican II, n-a încetat să-şi manifeste interesul pentru dialogul dintre credinţă şi cultură. Dar această preocupare nu este nouă, deja Benedict al XV-lea, după primul război mondial, în enciclica sa *Maximum illud* din noiembrie 1919, amintea efortul marilor misionari creştini de a implanta credinţa în sânul unor diverse popoare: Grigore Iluminatorul în Armenia, Patrick în Irlanda, Colomban în Scoţia, Chiril şi Metodiu în populaţiile slave, François Xavier în India şi în Japonia. Benedict al XV-lea insistă asupra necesităţii de a respecta sufletul şi cultura popoarelor care sunt pe cale de a fi evanghelizate. Îndeosebi, el pune accentul pe datoria de a face tot posibilul pentru a permite apariţia unor clerici indigeni. Pentru el, una dintre regulile elementare ale misiunii inculturatoare constă în folosirea limbilor şi a dialectelor locale. În fine, această enciclică subliniază o dificultate, pe care este necesar să o reaşezăm în contextul cultural al acestei epoci: misionarii trebuie în mod imperios să se ferească să manifeste scopuri politice sau naţionaliste, sarcina lor fiind în mod esenţial de natură spirituală.

Pe urmele sale, Pius al XI-lea a reluat argumente asemănătoare, îndeosebi în enciclica *Rerum ecclesiae* din 28 februarie 1926. Acest document pune în valoare datoria de a crea şi dezvolta clerul local. Căci preoţii şi religioşii autohtoni înţeleg mai bine cultura alor lor şi pot, în această calitate, să-şi sensibilizeze fraţii şi surorile la realităţile credinţei. Pius al XI-lea s-a aflat la originea deschiderii a numeroase seminarii, case religioase şi instituţii de caritate în ţările de misiune, şi chiar el i-a hirotonisit în basilica Sfântul Petru din Roma pe primii episcopi chinezi.

Pius al XII-lea, cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a enciclicei precedente, a publicat la rândul lui *Evangelii praecones* având aplicabilitate începând cu 2 iunie 1951. Reluînd tematica predecesorilor săi, apelul lui a fost şi mai insistent. De această dată, papa a cerut în mod expres ca viitorii misionari să fie cu adevărat pregătiţi pentru sarcina lor şi, prin aceasta, să poată să cunoască pe larg culturile cu care vor intra în dialog. Suveranul Pontif nu a neglijat nici un aspect al acestor culturi: economie, agricultură, geografie, istorie şi, bineînţeles, religie. El atrăgea atenţia îndeosebi asupra datoriei inevitabile, nu doar de respectare a tradiţiilor popoarelor, ci şi, mai ales, de a s face totul pentru ca acestea să fie aduse la un mai înalt nivel de perfecţiune prin întâlnirea cu creştinismul, cu condiţia ca tradiţiile şi categoriile morale avute în vedere să rămână compatibile cu Evanghelia. Încă din 1939, prima sa enciclică *Summi pontificatus* manifesta ataşamentul lui faţă de înţelegerea culturilor non-creştine.

Chiar înainte de deschiderea conciliului Vatican II, Ioan al XXIII-lea reafirma universalitatea credinţei în Hristos[1]. Cu toate că este legată istoric de civilizaţia mediteraneeană şi de Europa, vestirea evangheliei este destinată tuturor popoarelor din toate timpurile. Bunavestirea lui Hristos are vocaţia de a sfinţi omul în diversele sale culturi.

În fine, Paul al VI-lea, în exortaţia apostolică *Evangelii Nuntiandi* din 8 decembrie 1975, a exprimat legătura puternică dintre credinţă şi culturi, reafirmând totodată transcendenţa celei dintâi în raport cu celelalte. Biserica, ne spune acest text luminos, încarnează Evanghelia în culturi, semnificând prin aceasta irupţia lui Dumnezeu în istoria societăţilor şi a fiecărei persoane.»

---

[1] Ioan al XXIII-lea, *Princeps pastorum*, 28 noiembrie 1959, nr. 17.

CAPITOLUL V

Consiliul Pontifical al Culturii

1 – Vocație și funcționare

– De la alegerea sa pontificală în 1978, Ioan Paul al II-lea a fost continuatorul papilor precedenți în domeniul cultural?

«Da, al lui Paul al VI-lea în special, căci a știut, pe parcursul numeroaselor sale călătorii în cele cinci continente, să întrupeze apropierea și solidaritatea Bisericii cu toate formele de cultură orientate spre binele și adevărul omului. Poporul lui Dumnezeu are vocația de a deveni creator de cultură în numele legăturii fundamentale a evangheliei cu omul, în însăși umanitatea lui. Aceasta este convingerea fundamentală a Sfântului-Părinte pntru care el mi-a cerut să creez Consiliul Pontifical al Culturii, constituit în 1982, a cărui responsabilitate mi-a încredințat-o.»

– Mi-ar place ca prietenii noștri cititori să cunoască mai multe lucruri despre organizarea și modalitățile de funcționare ale unei asemenea instituții eclesiale în inima lumii.

«Crearea Consiliului Pontifical al Culturii își are originea în anul 1982. Scrisoarea autografă a papei, datată 20 mai, recapitulează principalele orientări ale acestei noi instituții. În scopul promovării marilor obiective pe care

conciliul Vatican II şi le-a fixat, este vorba de a aduce la Sfântul-Scaun ecoul marilor aspiraţii culturale la începutul noului mileniu, graţie muncii unor reprezentanţi calificaţi ai culturii creştine din întreaga lume, pentru a consolida şi întări prezenţa pastorală a Biseicii în domeniile culturale. Documentul insistă înainte de toate pe obligaţia unui dialog adevărat, încrezător şi constructiv între actorii bisericeşti şi reprezentanţii culturilor, fie că aceştia din urmă aparţin sau nu lumii creştine. Martori ai profundului interes manifestat de Sfântul-Scaun faţă de culturile actuale, responsabilii Consiliului Pontifical al Culturii au, prin urmare, sarcina de a contribui la evanghelizarea societăţilor omeneşti şi la inculturaţia credinţei. Dublă mişcare, dublă oscilaţie, rezumată în următoarea formulă: „*În ajunul celui de-al treilea mileniu, misiunea apostolică a Bisericii o angajează la o nouă evanghelizare în care cultura capătă o importanţă primordială*". Conceput ca un instrument pastoral, Consiliul are obligaţia de a fi prezent în totalitatea formelor şi expresiilor din culturile timpului nostru. De asemenea, scrisoarea autografă de întemeiere marchează voinţa Sfântului-Părinte de a diversifica colaborarea dintre dicasteriul nostru şi alte instituţii, atât în interiorul Bisericii cât şi în afara ei. O deschidere promiţătoare, în perspectivă, trebuie să fie realizată către locuri de gândire situate în afara creştinismului, dar receptive faţă de noutatea Evangheliei. Condiţia necesară pentru o reînnoire spirituală a timpului nostru, şi anume un umanism fondat în Revelaţie, străbate spaţiul de întâlnire dintre Biserică şi areopagurile contemporane.»

– *În mod concret, care sunt instituţiile cu care Consiliul Pontifical al Culturii colaborează actualmente?*

«Prezentarea mesajului creştin în faţa lumii contemporane necesită o lucrare colectivă, în respectul

opiniilor fiecăruia, dar cu preocuparea de a transmite integralitatea credinței întru Hristos, bazată pe mărturia apostolică și în conformitate cu tradiția vie a Bisericii. Instanțele cu care noi colaborăm se situează pe toate eșaloanele: local, regional, național și internațional. Părinții întruniți la conciliul Vatican II au reafirmat nevoia de a studia și de a iubi tradițiile locale, îndeosebi în sectorul religios, dar și în alte domenii, pentru a înlesni o înrădăcinare profundă a creștinismului în realitățile omenești[1]. De asemenea, la nivel diocezan, Consiliul Pontifical al Culturii favorizează crearea de organisme responsabile în jurul episcopului, uneori împreună cu un vicar episcopal, precum și a unor centre culturale catolice, care sunt locuri de întâlnire, spații de dialog. Aceste centre permit unor persoane aflate în pragul sau uneori în afara Bisericii să întâlnească creștini angajați. Pentru a ilustra, voi cita patru exemple, dintre care două aparțin domeniului european. În Statele Unite, în arhidioceza de Boston, Institutul Ioan Paul al II-lea de antropologie creștină, fondat de cardinalul Law, are drept scop studiul persoanei umane în lumina evangheliei. Printr-o abordare interdisciplinară a fenomenului uman, acest institut caută zone de dialog, puncte de contact între concepția evanghelică asupra omului și cele dezvoltate de cultura americană contemporană. Aici sunt abordate în special cinci teme: concepția papei despre persoană; problema eutanasiei și a propunerilor legislative privitoare la aceasta; teologia omului dezvoltată și propusă de biserica catolică în lumina conciliului Vatican II; moștenirea gândirii raționaliste a secolului Luminilor în creuzetul cultural anglo-saxon și, în fine, evanghelizarea societății nord-americane.

[1] *Ad gentes*, nr. 9 și nr. 22.

Al doilea exemplu ne duce în Africa, în Ghana, țară în care Institutul de Studii Interculturale de la Tamale permite conservarea unei bogate și variate documentații privind cultura și realitățile umane ale acestei națiuni. Această instituție organizează cursuri și conferințe, atât în domeniul limbilor și dialectelor, cât și în cel al tradițiilor religioase locale. Este frecventat de ghanezii înșiși dar în egală măsură de numeroși străini. Cu publicațiile sale de ținută universitară, pe sectoare atât de variate precum etnografia, istoria, științele juridice, cu biblioteca sa și centrul său de documentare, acest institut participă într-adevăr la inculturația credinței în această mare țară, într-o permanentă preocupare pentru justiție și dezvoltare.

Al treilea exemplu: Olanda. Conferința episcopală din această țară a deschis porțile grupului *Biserică și Cultură*. Prin dialog și întâlniri între credincioși și non-credincioși, între creștini și oameni de bine, acest grup tratează în profunzime marile probleme care se pun continentului nostru aflat în căutarea lui Dumnezeu și a adevăratului chip al omului: dificultățile de a transmite norme etice și repere evanghelice, secularizarea, metodele pastorale ale culturii etc.

Ultima manifestare instituțională pe care doresc s-o evoc a luat naștere în Germania. Este vorba despre Academiile diocezane – *Kirliche Akademien* – care sunt fiice ale unor dioceze. Locuri de schimb și de comunicare, acestea favorizează dialogul între credință și cultura locală. Având la dispoziție sedii care permit primirea și chiar găzduirea oaspeților lor, acestea constituie locuri de întâlnire bine puse la punct. Personalul lor, precum și temele care sunt abordate aici, sunt de nivel universitar. Programele și metodele de lucru se bazează pe interdisciplinaritate. Făcând loc pluralității punctelor de vedere, ca și confruntării de idei, aceste academii privilegiază un sector de investigații, acela al expresiei

culturale a credinței în Hristos în lumea contemporană. Toate temele pot fi analizate în interiorul acestei problematici de ansamblu: filosofie, teologie, drept, medicină, ştiințe ale pământului, istorie, sociologie, artă, psihologie, dialog ecumenic şi interreligios. Organizate în sesiuni, schimburile se realizează sub forma unor conferințe, mese rotunde, grupuri de studiu, dezbateri, toate reunind diferite categorii socio-profesionale... Aici sunt propuse în mod regulat concerte şi expoziții. Conținutul întâlnirilor este făcut public grație unor prețioase publicații.

Aceste instituții constituie într-adevăr avangarda Bisericilor locale. Ele demonstrează într-adevăr urgența introducerii în contextul cultural contemporan a fermentului evanghelic al Beatitudinilor. Aflate în legătură cu o structură eclesială existentă – parohie, dioceză, conferință episcopală, ordin religios – sau simplu fruct al unei inițiative private a credincioşilor, ele exprimă ataşamentul Bisericii față de respectarea pluralității culturale şi preocuparea de a realiza comuniunea în credința catolică. Se cuvine să adăugăm acestor diverse organisme centrele de formare teologică, create pentru a satisface o cerere crescândă în acest domeniu şi pentru a înălța cultura creştină la un nivel suficient pentru a permite un rodnic dialog cu culturile de azi.

La scara națiunilor, Consiliul Pontifical al Culturii se află într-un dialog constant cu reprezentanții puterilor publice. Transformarea viziunii asupra vieții şi a omului în lumina Evangheliei cere o atenție deosebită din partea responsabililor societății civile. Firește, relațiile dicasteriului nostru (cu diferitele instituții ale Curiei romane) cu conferințele episcopale şi organizațiile catolice internaționale sunt întotdeauna stimulante şi poartă pecetea unei foarte mari varietăți.

În fine, un dialog bogat şi promiţător a fost demult iniţiat cu diversele organisme europene şi internaţionale, îndeosebi cu Consiliul Europei, la Strasbourg, şi cu Unesco, la Paris.

Constatăm acest lucru zi de zi. O pastorală a culturii, întemeiată pe deschiderea spre celălalt, pe respectul valorilor şi pe unitatea credinţei, nu poate dispreţui punctele de trecere inevitabile pe care le constituie numeroasele manifestări ale culturilor contemporane. Neglijarea domeniului cultural ar însemna o abdicare spirituală câmp deschis, a cărei primă victimă va fi omul. Evanghelia inculturată are vocaţia de a duce culturile către prfecţiune pornind de la capacitatea lor de deschidere la Cuvântul şi la mesajul lui Hristos. Fecundarea culturilor prin fermentul evanghelic înseamnă, în ultimă instanţă, umanizarea în mai mare măsură a valorilor culturale şi îmbogăţirea lor cu valori evanghelice.»

– Consiliul Pontifical al Culturii, aşa cum spuneţi, trebuie să-şi plece urechea la toţi oamenii acestui timp. Cred că aceste întâlniri ale bunăvoinţei presupun nişte relaţii personale strânse şi continue între credincioşi, oameni de ştiinţă şi artişti. Care sunt organele Curiei romane cu care Consiliul, a cărui responsabilitate o purtaţi, lucrează cel mai frecvent?

«Există, firește, nişte domenii de interes comun, puncte de reflecţie care duc la schimburi regulate. Dar aş cita în primul rând Congregaţia pentru Educaţia catolică, Consiliul Pontifical al Comunicaţiilor sociale, precum şi Comisia Pontificală pentru Bunurile culturale ale Bisericii. De altfel, pentru Sfântul-Părinte, întregul ansamblu al Curiei romane ar trebui să fie avut în vedere, iar acesta

trebuie să considere cultura drept orizontul său de muncă obligatorie.

Ca să vă dau o idee mai exactă despre felul în care ne îndeplinim misiunea, aş vrea să parcurgem repede împreună cele 25 de pagini ale raportului detaliat pe care tocmai l-am remis Secretariatului de Stat privind activitatea Consiliului Pontifical al Culturii în cursul anului ce s-a scurs.

Prima iniţiativă, reuşită peste aşteptări, a fost aceea de a reuni la sediul dicasteriului, „palazzo San Calisto", în inima Transteverului, cartierul popular şi pitoresc al Romei, cu colaborarea unui organism laic, liberal, bărbaţi şi femei, aleşi de comun acord între catolici şi laici. Pentru a prezenta poetica credinţei în secolul morţii lui Dumnezeu, literatura şi catolicismul în secolul XX, poetul Mario Luzi a vorbit despre François Mauriac, Alfonso Berardinelli – despre Simone Weil, Elio Guerriero –despre Ignazio Silone, Giovanni Raboni – despre Paul Claudel, Eraldo Affinati – despre Georges Bernanos, Dacia Maraini – despre Pier Paolo Pasolini, Luca Doninelli – despre Charles Péguy, Andrea Merida – despre Tolkien şi Lewis, Patrizia Valduga – despre Clemente Rèbora, Smaranda Cosmin – despre Bazin şi despre Michaux, Elisabetta Rasy – despre Cristina Campo, Jacqueline Risset – despre Georges Bataille, şi Serghei Averincev – despre Viaceslav Ivanov. În acest fel, între credincioşi şi non-credincioşi din lumea culturii, s-a manifestat o comună luare la cunoştinţă a acestui extraordinar paradox: secolul trecut, considerat ca secol al morţii lui Dumnezeu, a fost, dimpotrivă, secolul unei mari intensităţi cristologice, în opinia romancierului Mario Pomilio, în care înşişi scriitorii non-credincioşi nu s-au prea preocupat niciodată de Dumnezeu. Adunate într-un volum care se bucură de un real succes, aceste reflecţii au fost reluate şi extinse într-o

nouă întâlnire care s-a desfăşurat – fapt semnificativ – la Casa de literatură a oraşului Roma.

În martie am organizat la mănăstirea benedictină de la Monte Febe, apoi la tânăra Universitate Catolică din Africa Centrală la Yaounde, o întâlnire „*Pentru o cultură creştină a păcii*", în acest continent în care şaisprezece ţări sunt încă implicate în conflicte la care participă şi „copii-soldaţi".

La Roma, cu Institutul Pontifical de muzică sacră, am declanşat nişte zile de studiu privind „*vocile Patimilor*". Tot la Roma, de astă dată la Universitatea pontificală Urbaniană, în colaborare cu Institutul superior de studii ale non-credinţei, ale religiilor şi ale culturiilor, am abordat în această universitate misionară, cu dascălii şi studenţii ei provenind din lumea întreagă, şi îndeosebi din Africa, din Asia şi din America latină, imensa problemă a unui nou umanism pentru un nou mileniu.

Apoi a fost Jubileul oamenilor de ştiinţă, cu o conferinţă internaţională despre căutarea de către om a adevărului în toate domeniile cunoaşterii, filosofie şi teologie, ştiinţe umane şi ştiinţe sociale, ştiinţe ale naturii şi ştiinţe ale vieţii.

În Franţa, Consiliul Pontifical al Culturii a iniţiat în cadrul unic al centrului european de artă şi de civilizaţie medievală de la Conques – în legătură cu anul patrimoniului cultural al Consiliului Europei de la Strasbourg – un congres internaţional privind „Abaţii şi mănăstiri la rădăcinile Europei".»

2 – Identitate şi creativitate: un dinamism pentru al treilea mileniu

«Împreună cu Congregaţia pentru Educaţia catolică, vicariatul Romei şi dicasteriul universităţilor şi al cercetărilor ştiinţifice şi tehnologice, am pregătit Jubileul

universităților pe tema „*universitatea pentru un nou umanism*". Apoi, cu Consiliul Pontifical al Comunicațiilor sociale, Filmoteca vaticană, publicația *Revue du Cinéma* și Facultatea de științe ale comunicării sociale, am întrunit un Congres internațional de studii despre Ioan Paul al II-lea și cinematograful: un itinerar de credință și cultură, de artă și comunicare. În același timp, Consiliul Pontifical al Culturii a sprijinit festivalul „Al Treilea Mileniu", festivalul de Paști 2000, cu opera *Jongleur de Notre-Dame* de Jules Massenet, pentru redeschiderea teatrului de Operă din Roma; o zi de studii pe tema „*Cultură, educație și formație*" la Centrul cultural Saint-Louis din Franța, o expoziție cuprinzând 50 de tablouri din 50 de țări pe tema „*Al Treilea Mileniu, figuri ale viitorului*", cu asociația „*Charité politique*"; un concert de orgă în bazilica Sainte-Marie-des-Anges pentru învestirea noilor membri ai *Insigne Académie des Beaux-arts et les lettres des virtuoses du Panthéon*; premiul Robert Bresson atribuit în cadrul celei de-a 57-a ediții a *mostrei* de cinema de la Veneția; cantata pentru noaptea de Crăciun de Nicola Porpora în bazilica celor Doisprezece Apostoli.

De altfel, au fost multe intervenții ale mele, de diferite feluri, dintre care cea mai notabilă, la Roma, a fost fără îndoială cea prilejuită de al 4-lea centenar al lui Giordano Bruno, ocazie pentru a trage concluzii privind un act tragic, arderea pe rug, care a întunecat pentru mult timp memoria Bisericii și pentru care noi am făcut act de căință în anul Marelui Jubileu.

În Ucraina, am avut privilegiul de a-i întâlni pe toți episcopii, atât pe cei greco-catolici cât și pe cei de rit latin, de a deschide Congresul despre „*Creștinism la izvoarele civilizației europene*", și de a susține o conferință în fața celor 23 de Rectori de universități din toate țările, precum și la sediul prestigios al Academiei Mohilana. Și în Polonia, la Universitatea Catolică de la Liubliana, am

deschis congresul european cu tema „*Sacru şi cultură. Rădăcinile creştine ale viitorului*".

Două colocvii mi-au dat prilejul să am o intervenție la Paris, la Fundația Singer-Polignac, despre întâlnirea budismului cu occidentul de la Henri de Lubac încoace şi, la Palais du Luxembourg, sediu la Senatului Republicii, despre „*Națiuni şi Sfântul-Scaun în secolul XX*".

La Sankt-Petersburg, am conferențiat atât la universitatea de stat cât şi la universitatea de discipline clasice şi de ştiințe sociale despre educația de mâine şi noul umanism pentru noul mileniu.

În Sicilia, m-am dus să primesc Premiul Empedocle. La Lisabona, am prezentat la universitatea catolică traducerea portugheză a actelor simpozionului organizat de Consiliul Pontifical al Culturii, la cererea Sfântului-Părinte, despre „*Hristos sursă de o nouă cultură pentru noul mileniu*", traducere care se adaugă la edițiile italiană, engleză, spaniolă şi rusă. Şi, în fine, la invitația ministrului turc al culturii, am prezidat la Istanbul festivitățile în onoarea papei Ioan al XXIII-lea, după beatificarea acestuia de către actualul lui succesor, Ioan Paul al II-lea.

Aşa cum vedeți, intervențiile Consiliului Pontifical al Culturii sunt pe cât de variate pe atât de numeroase, atât în interiorul cât şi în afara Bisericii, conform legământului Sfântului-Părinte. De altfel, Ioan Paul al II-lea a creat, la 6 noiembrie 1995, Consiliul de coordonare al Academiilor pontificale, pe care îl prezidez, pentru a promova contribuția lor conjugată la umanismul creştin. Şi a creat de asemenea un „Premiu anual al Academiilor", decernat în cursul unei sedințe solemne comune la Vatican, pentru a susține talentele şi inițiativele promițătoare pentru umanismul creştin, expresiile sale teologice, filosofice şi artistice. Cel mai recent beneficiar al acestui premiu de 60

de milioane de lire a fost Asociația „Prietenii Muzicii de la Lanciano", la a 30-a aniversare a acțiunii lor în favoarea tinerilor muzicieni din țările sărace.»

3 – Moștenirea conciliului

– Pe planul organizării interne a Curiei, se pare că acest Consiliu Pontifical al Culturii este mai degrabă un organ de consultare decât de decizie propriu-zisă?

«Exact așa stau lucrurile. Într-adevăr, este vorba despre un organ de consiliere și nu de guvernare. Ioan Paul al II-lea mi-a repetat acest lucru de nenumărate ori: și pentru mine este necesar, dar și important pentru ministeriatul meu! Putem să-l asemănăm mai degrabă cu un organ de reflecție, de consultare, decât de decizie. Într-un fel, se apropie de un laborator de idei și de o platformă de scrutare a societăților contemporane. Această modalitate de funcționare își ocupă locul în reorganizarea Curiei romane dorită de Părinții conciliari de la Vatican II. Încă din luna august 1964, Paul al VI-lea, în enciclica *Ecclesiam suam,* afirma: Biserica catolică trebuie „*să intre în dialog cu lumea în care trăiește*". Cine spune dialog și mesaj, spune de asemenea mijloace de comunicare. Diversele consilii pontificale create de atunci sunt destinate să împlinească acest rol de ascultare și de dialog cu culturile. Îndrăznind o comparație tehnologică, am spune că aceste consilii sunt pentru Biserică ceea ce antenele radio-telescoapelor sunt pentru astrofizică. Pentru a face operațional acest demers de deschidere, Paul al VI-lea a dat publicității constituția apostolică *Regimini ecclesiae*, la 15 august 1967. Acest text important a lansat dinamica reformei Curiei, în deplină înrudire de spirit cu învățătura conciliului Vatican II, pentru care Biserica a

fost încredințată lui Petru și colegiului apostolilor, și nu doar guvernului episcopului Romei. Acest document din 1967 avansa două noțiuni determinante: coerența și colegialitatea. Constituția apostolică *Pastor bonus* a lui Ioan Paul al II-lea, din 28 iunie 1988, a accentuat această orientare în dimensiunea sa pastorală. Acest text consacră astfel două articole reuniunii cardinalilor șefi ai unor dicastere și consistoriului plenar al tuturor cardinalilor în jurul papei, pentru chestiunile cele mai importante de ordin general (articolele 22-23). Să notăm faptul că articolele următoare sunt consacrate Consiliului cardinalilor pentru studierea problemelor de organizare și de ordin economic ale Sfântului-Scaun (24-25), raporturilor cu Bisericile locale (26-27), vizitelor *ad limita* ale tuturor episcopilor Bisericii (28-32) și caracterului pastoral al activității Curiei romane (33-35). În anexă este dezvoltată semnificația pastorală a vizitei *ad limina apostolorum* a episcopilor. Pe de altă parte, aceștia se reunesc la intervale regulate în sinoade ordinare, iar Ioan Paul al II-lea a înmulțit sinoadele continentale extraordinare: două pentru Europa și câte unul pentru fiecare continent. În același timp, cardinalii Curiei se întrunesc în mod regulat în reuniunile plenare ale dicasterelor, a căror însărcinare colegială o au, în jurul unuia dintre ei, prefect de congregație sau președinte de consiliu pontifical.

Să reamintim coerența dorită în primul rând: mai puțină povară birocratică într-o Curie aflată în serviciul tuturor, a Bisericilor locale și a episcopilor lor, în uniune cu succesorul lui Petru. Apoi colegialitatea: aceea a cardinalilor, simbol al comuniunii spirituale a consilierilor direcți ai papei. Consiliul cardinal constituie un fel de consiliu privat în serviciul episcopului Romei. Această evoluție instituțională include domeniul spiritual. Ceea ce trebuie neapărat reținut, este strânsa corelare dintre aceste

orientări reformiste şi convingerea dezvoltată de Ioan Paul al II-lea pentru care aplicarea orientărilor conciliului Vatican II depinde într-o măsură de funcționarea eficientă a structurilor de decizie în Biserică. Consiliul Pontifical al Culturii este una dintre expresiile instituționale ale acțiunii pastorale desfăşurată în sânul culturilor, atât de mult dorită de Părinții conciliari.»

– Acest eveniment, din 1982, a fost precedat de alte tentative ulterioare Conciliului?

«Desigur! La 9 aprilie 1965, atunci când conciliul încă nu se încheiase, *Osservatore romano* îşi informa cititorii despre înființarea unui secretariat pontifical pentru dialogul cu non-credincioşii. Ne este greu acum să apreciem incredibila noutate pe care a constituit-o această decizie. Prezidat mai întâi de cardinalul Franz König, pe atunci arhiepiscop de Viena, acest nou organism s-a înconjurat de experți reputați precum Părinții Henri de Lubac şi Jean Daniélou. Acest centru de studii privind ateismul, expresiile sale culturale şi consecințele sale antropologice a fost rapid dotat cu un buletin de informații, apoi cu o echipă internațională de consultanți. În octombrie 1968, în contextul socio-cultural pe care-l cunoaştem, acesta a publicat un text esențial despre dialogul necesar cu non-credincioşii, un fel de manifest spiritual, prin care Biserica îşi arăta voința de deschidere față de toate valorile autentic umane. În fine, la 27 iunie 1980, ca urmare a demisiei cardinalului König pe motiv de vârstă, papa Ioan Paul al II-lea mi-a încredințat conducerea acestui organism, pe când eram încă episcop auxiliar de Paris şi rector al Institutului Catolic al aceluiaşi oraş. Astfel, din 1982, am prezidat două organisme romane: secretariatul pentru dialogul cu non-credincioşii şi Consiliul Pontifical al Culturii. La 25 martie 1993, aceste

două instituții au fost topite într-una singură. Câteva săptămâni mai târziu, Suveranul Pontif îi numea pe membrii permanenți ai acestui nou Consiliu Pontifical al Culturii, printre care cardinalul Joseph Ratzinger, prefect al congregației pentru doctrina credinței, Carlo-Maria Martini, cardinal arhiepiscop de Milano, cardinalul Jean-Marie Lustiger, arhiepiscop de Paris, cardinalul Joseph Glemp, arhiepiscop de Varşovia, cardinalul Tumi, arhiepiscop de Douala, cardinalul Francis Law, arhiepiscop de Boston. Era un mod limpede de a manifesta, încă de la pornire, dorința de universalitate în colegialitate şi în diversitatea culturilor.

Scrisoarea de fuziune indică faptul că noul Consiliu Pontifical al Culturii are datoria de a-şi alătura în activitatea sa finalitățile celor două precedente decastere, pentru a propune lumii de azi o întâlnire fecundă a culturilor cu Evanghelia şi cu Persoana lui Hristos. Este în aceasta o preocupare majoră a lui Ioan Paul al II-lea care trebuie să conducă la redescoperirea sensului veritabil al Bisericii misionare. Pe de altă parte, pastorala culturii deschide spații de dialog, îndeosebi pe terenul filosofic, în confruntarea respectuoasă dintre credincioşi şi agnostici. În ce mă priveşte, eu conduc acest program de acțiune cu convingerea poetului Pierre Emmanuel: *„Ateismul este iarna lumii, credința este primăvara ei"*.»

– În cele din urmă, pentru dumneavoastră, care sunt marile contribuții ale conciliului Vatican II în materie de pastorală a culturii? Considerați că, în conformitate cu acest moment, totul a fost pus în aplicare? Mai rămâne mult de făcut?

«Sunt convins de asta: rămâne de înfăptuit un efort considerabil. Dar aş vrea să spun, în prealabil, că orientarea dată de conciliu nu porneşte de la zero, ci se

sprijină pe învățătura papilor care l-au precedat, de la Léon al XIII-lea până la Pius al XII-lea, și că, în domeniul doctrinei, conciliul recapitulează tradiția vie a Bisericii. În aval, pontificatele succesive ale lui Paul al VI-lea, apoi cel al lui Ioan Paul al II-lea au permis realizarea și aprofundarea orientărilor conciliare. În opinia mea, pastorala culturii este una dintre manifestările eclesiale majore ale epocii noastre. Și actualul papă este omul prin care proiectele și aspirațiile de dialog cultural au fost concretizate într-o imensă proporție. Să ne amintim de frumoasa și promițătoarea manifestare *Journée d'Assisi* din 1986! Cine ar fi putut să afirme, doar cu treizeci de ani în urmă, că un papă va reuși să adune în jurul său, în rugăciunea pentru pace, reprezentanți ai religiilor din lumea întreagă? Vedem în aceasta un semn al timpului. Grație lui Dumnezeu și prin bunăvoința unor oameni, este momentul dialogurilor interculturale și interreligioase, care merg mână în mână, în ciuda dificultăților inevitabile.

Dar adeseori e mai dificil să vorbim cu anumiți reprezentanți ai unor curente intelectuale apropiate de agnosticism decât cu frații noștri proveniți din tradiții spirituale diferite de ale noastre. Chateaubriand, în ale sale *Mémoires d'Outre-Tombe*, avea sentimentul că scrie ca un cetățean roman la prăbușirea Imperiului, asediat de invadatorii barbari. Astăzi, unii se întreabă dacă indiferența religioasă și revenirea în forță, sub o mască seducătoare, a ideologiilor neo-păgâne, nu ar constitui semnul unei noi invazii culturale a unor valori contrare Evangheliei. Credincioșii ar trebui să-i aprecieze amploarea. Bisrica secolelor patristice a reușit să penetreze aluatul social și cultural al lumii romane. Acesta a fost prețul cu care credința creștină a transformat, însuflețit, transfigurat această civilizație a Antichității, care a dat umanității câteva dintre cele mai frumoase capodopere ale sale. Prin urmare, viitorul aparține speranței. Inspirat din elanul

insuflat la conciliul Vatican II, Consiliul Pontifical al Culturii, împreună cu conferințele episcopale, lucrează pentru ca fiecare să fie capabil să înțeleagă minunile lui Dumnezeu în limba sa și în cultura sa, ca să devină mesagerul lor. Acesta este miracolul, săvârșit de Spiritul Sfânt, taina Rusaliilor mereu vie și activă în Biserica născută din el[1].

În fond, mai degrabă decât în fața unor amenințări, aș zice că ne aflăm în fața unui anumit număr de provocări, printre care cea mai mare este aceea care ține de om. Nu există bogăție culturală mai mare decât persoana umană. Consider că pluralismul cultural nu constituie o valoare în sine, ci o posibilitate de valorificare a tuturor bogățiilor umane. Din acest punct de vedere, privirea antropologică îndreptată asupra omului de către nihilismul ateu este sursă de suferință și de divizare. Atunci când onorează demnitatea umană, pluralitatea culturilor, dimpotrivă, constituie o adevărată bogăție. Juxtapunerea unor civilizații ruinătoare nu va constitui niciodată o veritabilă civilizație. Doar o viziune plină de adevăr și iubire dă mărturie de frumusețea existenței și de măreția persoanei. Inima culturii evanghelice, aceasta este privirea plină de iubire care transformă indivizii în persoane și societățile în familii umane. Atunci când viața nu mai este considerată ca un dar al lui Dumnezeu pe care trebuie să-l respectăm, și atunci când cultura nu mai este însuflețită de o concepție transcendentă a lumii și a omului, acestea dispar încetul cu încetul. Negarea infinitului naturii noastre are drept consecință sfârșitul culturii.

Știm, ca și Paul Valéry, că toate civilizațiile noastre sunt muritoare. Cultura creștină, înainte de a fi un sistem de civilizație, rămâne un proiect de convertire a

[1] Cf. *FA* 2, 6.

moravurilor şi o promisiune de speranţă ancorată în mesajul Beatitudinilor evanghelice. În acest sens, este corect să afirmăm că cultura creştină nu este altceva decât căutarea Dumnezeului Revelaţiei, şi prin aceasta, formidabila aventură a sfinţeniei. Pentru un creştin, a trăi în cultura sa înseamnă a tinde către asemănarea cu Hristos, a-şi purta privirea de iubire deasupra tuturor realităţilor omeneşti pentru a le transforma în lumina mesajului său mântuitor şi sanctificator. Aceasta înseamnă a propune timpului nostru o armătură de valori fondate pe mesajul Beatitudinilor, care să permită fiecărei persoane să se vadă recunoscută în privirea celuilalt şi integrată în frăţietate grupului social de care aparţine.»

– Noţiunea de sfinţenie vi se pare totuşi corect percepută astăzi?

«Fraţii noştri, sfinţii, aceşti prieteni ai lui Dumnezeu care ne precedă în imensul cortegiu al Poporului lui Dumnezeu, sunt nişte faruri care ne luminează drumul spiritual. Fără ei, calea ar fi mai întunecată. Martori vii, în carnea şi în sufletul lor, ai Iubirii nemărginite a Creatorului, aceştia ne invită, în comuniunea Bisericii, să-i urmăm zi de zi. Timpul nostru are o abordare prea îndepărtată a sfinţeniei. Cu toate acestea, conciliul Vatican II a arătat bine: toţi credincioşii, şi nu doar o elită redusă, sunt chemaţi la sfinţenie. Într-un fel, a trăi din sfinţenia lui Dumnezeu înseamnă a deschide o breşă în condiţia noastră umană pentru a ne apropia de El. Cultura creştină este aceea prin care omul, cu ajutorul Cerului, schimbă existenţa sa vremelnică în făgăduinţă de viaţă veşnică. Sfinţenia, care se exprimă în numeroase modalităţi spirituale, face posibilă întâlnirea dintre natura universală şi natura contingentă, transfigurarea omului prizonier al propriilor egoisme în omul nou, eliberat de

egocentrismul său. O cultură întemeiată pe credința în Dumnezeu este un act de credință în ființa umană. De la robia inimi la libertatea copiilor lui Dumnezeu, de la dezbinarea culturală la unitatea adevărului, cultura creştină trece de la egoismul său la caritate, de la sentimentul propriului sfârşit la eternitate, de la această lume la Părinții din ceruri. Această cultură, întemeiată pe mărturisirea Evangheliei, aduce un surplus de suflet, de vreme ce ea îi redă omului rănit imaginea lui Dumnezeu pe care Cuvântul său creator a săpat-o în noi. Omul nu este niciodată om decât în măsura în care îmbrățişează dorința de Dumnezeu. O cultură autentică deschide pentru fiecare ființă umană perspective ale veşniciei, pe urma lui Hristos a cărui Cruce ne conduce către bucurie. În profunzimile sale, o cultură autentic creştină este un strigăt de bucurie ce răsună în dimineața de Paşte.»

CAPITOLUL VI

Proba faptelor

1 – Evanghelizarea culturilor şi inculturaţia credinţei

– *Evanghelizarea culturilor şi inculturaţia credinţei sunt cele două lozinci ale activităţii dumneavoastră pastorale. Ele exprimă preocuparea pentru dialog şi înţelegere pe care Biserica o pune ca miză decisivă în zorii noului mileniu. Am afirmat aceasta: orice distanţă voită între credinţă şi cultură comportă un risc pentru demnitatea omului. Cu toate acestea, părţi întregi ale societăţii rămân surde la chemarea Evangheliei. O fi acest lucru din lipsă de atenţie sau o consecinţă a filosofiilor suspiciunii? Oare creştinii ştiu să-şi prezinte în mod corect poziţiile?*

«Mai întâi, se cuvine să facem distincţie între ţările de veche creştinătate şi zonele de misiune, în care Bisericile sunt implantate de curând şi unde credinţa, aşa cum marea acoperă nisipul de pe o plajă, a venit să scalde nişte culturi marcate de vechi tradiţii religioase. Pe de altă parte, o pastorală a culturii deschisă sensibilităţilor contemporane n-ar putea să piardă din vedere însuşi fundamentul inculturaţiei care este Întruparea lui Dumnezeu în Isus-Hristos. De vreme ce Dumnezeu a încheiat cu noi un legământ în istorie, Biserica nu poate decât să intre în dialog cu culturile pentru a transmite

mesajul lui Hristos tuturor oamenilor. Credința creştină se înscrie mereu în termeni culturali. Unii fac apel câteodată la o Evanghelie „pură" sau „absolută". Dar Evanghelia a fost inculturată, chiar de la început, în tradiția ebraică, apoi în cea a lumii greco-romane, înainte de a fi în aceea a Occidentului latin. De aici, necesitatea dialogului intercultural. În acest sens, inculturația înseamnă traducerea adevărului veşnic al lui Hristos în diferitele culturi.

Această inculturație a Evangheliei în fidelitatea față de credința Bisericii trebuie să fie propusă cu respectarea absolută a personalității umane. Acest demers se bazează pe antropologia creştină, şi una dintre traducerile sale contemporane îl reprezintă personalismul, de la Max Scheler la Emmanuel Mounier, şi unul şi celălalt bine cunoscuți de tânărul filosof Karol Wojtyla. Dar este nevoie să precizăm că, aşa cum domnul Jourdain făcea proză fără să ştie acest lucru, inculturația nu este o invenție a Bisericii contemporane, ci conştientizarea unui mod de acțiune divin. O aflăm în toate etapele istoriei mântuirii, de la legământul cu Noe[1] la cel cu Moise[2], de la profețiile lui Isaia[3] la plângerile lui Ieremia[4], de la vestirea profetică a lui Ioan Botezătorul la dialogul intercultural al lui Pavel în fața areopagurilor din vremea sa. Credința în Isus-Hristos transcende condiționările culturale ale grupurilor sociale. Ea este oferită tuturor, tuturor categoriilor culturale, aşa cum Domnul s-a oferit pentru mântuirea întregii umanități. Inculturația credinței şi evanghelizarea culturilor permit inserția mesajului evanghelic în diversele societăți de-a lungul istoriei. Inculturația este prin esență o faptă Bisericească: întâlnirea

[1] *Fc* 6- 8.
[2] *Iş* 3- 4.
[3] *Is* 20.
[4] *Ir* 15- 16.

dintre veşnicia lui Hristos şi contingentul lumii. Această faptă prelungeşte Întruparea lui Dumnezeu în Isus din Nazaret, venirea lui Dumnezeu în carnea noastră, fragilă argilă pe care Creatorul o modelează după Asemănarea sa. „*Creştine, să devii ceea ce eşti*", spunea sfântul papă Grigore cel Mare: copii ai Tatălui ceresc şi fraţi ai lui Hristos. Făcând aceasta, credinţa Bisericii devine de asemenea patrimoniu cultural al umanităţii. Inculturaţia deschide pentru culturi calea umanizării, permiţând accesul fiecăreia la Cuvântul lui Dumnezeu şi la harul lui Hristos, prezent în sacramente. Ea rămâne formidabila aventură eclesială, care deschide realităţile intramondane la transcendenţă.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru evanghelizarea culturilor. Dacă societăţile creştine dau mărturie în mod admirabil de încrederea pe care omul o acordă iubirii şi făgăduielilor lui Dumnezeu, orice cultură, în sânul căreia germinează seva evanghelică, uneşte şi îmbogăţeşte omul. Evanghelia umanizează sfinţind şi sfinţeşte umanizând. Aceasta este raţiunea pentru care cultura constituie o miză esenţială în noua evanghelizare pe care Sfântul-Părinte o invocă prin legămintele sale şi, pe urma sa, cei care au responsabilitate morală. Noţiunea de pastorală a culturii a devenit tot mai prezentă în învăţătura oficială a Bisericii, de vreo treizeci de ani. Este vorba totuşi de o pastorală multiformă, suplă, pe deplin favorabilă dialogului şi confruntării de idei, respectuoasă faţă de persoane credincioase tradiţiei vii a catolicismului, dar ostilă, din motive de vigilenţă, faţă de orice încercare de sincretism reductor. Pastorală a ştiinţei, a tehnologiei, a comunicaţiilor, a artelor, a îndeltnicirilor, a sportului, nimic din ce aparţine genului uman nu scapă preocupărilor Bisericii. Cultura creştină, conciliind proiecte terestre şi aspiraţii metafizice, cetate a lui Dumnezeu şi cetate a oamenilor, actualizează făgăduinţa de fericire adresată

tuturor semenilor noştri întru Isus-Hristos. În această viziune, concepţia privind drepturile omului, aşa cum a fost dezvoltată de gândirea contemporană, drepturi inalienabile ce exprimă valoarea infinită şi neîngrădită a fiinţei omeneşti, îşi află în viziunea iudeo-creştină a omului, creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, principiul fundamental cel mai sigur şi furnizează pastoralei culturii un remarcabil punct de implementare.»

2 – De la cultura *adveniente* la culturile secularizate

– Eu sunt frapat de răsturnarea pe care o resimte azi Creştinismul, mai ales din punctul de vedere al repartiţiei credincioşilor pe cele cinci continente. Avem impresia că o nouă hartă geografică a credinţei se desenează sub ochii noştri. Această noutate interpelează. Mă gândesc îndeosebi la trei elemente importante: vitalitatea tinerelor Biserici din Africa, numărul covârşitor al catolicilor în America latină şi imensul continent asiatic încă foarte impermeabil la credinţa creştină. Ar trebui să adaug situaţia din Orientul Apropiat, unde prezenţa creştinilor a scăzut considerabil de două decenii. Cum interpretaţi aceste date noi?

«Mai întâi se impune o constatare. Astăzi este mai greu să faci o inculturaţie serioasă în ţările de veche tradiţie creştină decât în sânul popoarelor care tocmai au descoperit Bunavestire a lui Hristos. Poate că este vorba atât de societăţi cât şi de persoane, neofiţii trăind mai intens radicalitatea evanghelică! Pentru mine, cheia problemei occidentale este următoarea: Evanghelia trebuie să redevină pentru fiecare dintre noi ceea ce este: o veste bună.

În mod efectiv, așa cum ați subliniat, repartiția creștinilor în lume suferă în zilele noastre schimbări importante. De acum înainte, majoritatea catolicilor sunt americani. Brazilia a devenit prima țară catolică din lume. Este interesant de observat originea geografică a episcopilor din conciliul Vatican II în raport cu conciliul Vatican I. În ce-l privește pe cel din urmă, ținut în 1870, dintre cei 750 de episcopi prezenți, 70% erau de origine europeană. În 1962, atunci când Ioan al XXIII-lea a convocat noul conciliu, proporția episcopilor europeni scăzuse la 36% din total; peste 6 din 10 erau originari din alte continente: 31% din America, 21% din Asia și din Oceania, și 10% din Africa. Secolul XX a cunoscut deci o veritabilă deplasare a centrului de gravitate al creștinătății, de la emisfera nordică la emisfera sudică, de la Europa la națiunile în curs de dezvoltare. În 1900, doi creștini din trei erau europeni. Astăzi, trei din cinci trăiesc în America și în Africa. Continentul american singur numără 50% din catolicii din lumea întreagă. Aceeași situație este și în privința organizațiilor sacerdotale. De 25 de ani, Africa, America și Asia au înregistrat o creștere de 400% a numărului preoților hirotonisiți! La ora la care Europa și America de Nord fac mutre în materie de vocații, este tonic să meditățm la astfel de cifre. În Africa și în Asia seminariștii sunt actualmente de șapte ori mai numeroși decât preoții! Iată ceea ce constituie o mare speranță pentru Biserica următoarelor decenii. În ce privește vârsta medie a clerului, în legătură cu care țările de veche creștinătate se alarmează uneori, trebuie să se știe că aceasta este de 48,5 ani pentru America latină, de 45,7 ani pentru continentul asiatic, față de 57,5 – e drept – pentru întreaga Europă. Și de 70 de ani pentru Franța! Recentele sinoade speciale ale episcopilor au arătat acest lucru: Biserica face totul pentru a favoriza dialogul salutar între

credință și culturile milenare din Africa și din Asia, în spiritul conciliului Vatican II.

Tocmai cu prețul deschiderii și al colaborării între credincioșii și actorii culturali din țările noii creștinătăți, Biserica va reuși să vestească faptul că toate realitățile umane, atât cele individuale cât și cele sociale, au fost eliberate de păcat de către Hristos. De capacitatea de adaptare a pastoralei depinde, în mare măsură, deschiderea culturilor umane la Evanghelie. Este o responsabilitate de anvergură. Căci este vorba de a lua în considerare, cu respect și recunoștință, datele culturale pe care fiecare Biserică locală le întâlnește. De vreme ce credința se înrădăcinează într-o cultură determinată, vestirea Evangheliei este o veritabilă întrupare culturală.

Cum să propui credința în lumina experiențelor actuale ale Bisericilor asiatice și africane? Creștinii, pentru a face aceasta, iau în considerare patru parametri privind problemele prezente de inculturație: practicile religiozității populare, care, mijlocind un real discernământ, pot să contribuie la succesul integrării credinței întru Hristos în culturile vii; dialogul cu credințele non-creștine: punct esențial al demersului eclesial, contribuind la o mai bună înțelegere a vieții spirituale a celuilalt și la întărirea respectului reciproc. Acest dialog izvorăște din faptul că Spiritul Sfânt este universal prezent și activ în lume și că El nu încetează să îndemne culturile să se deschidă adevărului și binelui. În mod natural, acest dialog implică refuzul oricărui sincretism. Al treilea punct al demersului inculturator constă în cunoașterea trecutului și a actualității Bisericilor tinere. Așa cum sfântul apostol Pavel a înfruntat areopagul din Atena, tinerele comunități creștine fac o lectură deseori novatoare și originală a tradițiilor culturale ancestrale. În fine, a patra axă de reflecție rămâne cea a relațiilor dintre Bisericile în curs de dezvoltare și modernitate, dezbatere în centrul căreia

găsim problema efectelor modernizării şi uniformizării valorilor şi comportamentelor. Tocmai cu aceste condiţii cultura este trăită în Biserică precum un spaţiu de dialog, iar inculturaţia, ca o deschidere la Evanghelie a inimii şi sufletului societăţilor, pe urmele conciliului Vatican II. Părintele Luzbetak, fostul meu colaborator, a arătat sensul antropologiei misionare a Bisericii, şi anume o acţiune evanghelizatoare bazată pe primatul Spiritului Sfânt dublată de o cunoaştere aprofundată a realităţilor culturale în care este anunţată Bunavestire[1].»

– Aţi putea să ne propuneţi unul sau două exemple de astfel de noi teritorii de evanghelizare din lume?

«Primul domeniu geografic care-mi vine în minte este America centrală şi îndeosebi Guatemala. Biserica face eforturi să discearnă aici, ca şi în celelalte ţări latino-americane, *„sămânţa Cuvântului"* în culturile precolumbiene, mai ales în cultura maya. Prin studierea izvoarelor orale şi scrise, păstori şi oameni de ştiinţă creştini cercetează cosmologia şi teogonia acestei civilizaţii antice. Aceste analize au permis reperarea unui sens al păcii şi al cordialităţii care contrastează cu cruzimea sacrificiilor umane instaurate după invazia aztecilor. De asemenea, discernem aici unele date cât se poate de apropiate de o concepţie monoteistă a religiei: divinitate creatoare, trinitate, angelologie[2]...

Al doilea exemplu: cel al Indiei. În această vastă ţară cu o civilizaţie plurimilenară, instanţele catolice se

---

[1] Părintele L. J. Luzbetak, *The Church and cultures: New perspectives in missiological anthropology*, New York, Orbis Books, 1988, p. 125 şi urm.

[2] J. F. Garcia Bauer, *Dios en la Evangelizacion de nuestras culturas*, Guatemala, Sociédas de Geografia e Historia hispanoamericanas, 1988, p. 79 şi urm.

sprijină pe expresiile cotidiene ale culturilor populare, care sunt reflexul sufletului acestui popor: muzica, dansul, pictura, tot atâtea puncte de pornire pentru o vestire promițătoare a Evangheliei, exprimată în liturghii însuflețite în care trupul, florile, parfumurile își au din plin locul lor.

Al treilea exemplu despre care aș vrea să vorbesc pe scurt este cel al Nigeriei. Acum câțiva ani, dioceza Issele-Uku, după un studiu minuțios al uzanțelor și obiceiurilor ancestrale, a hotărât să introducă în liturghia creștină ceremoniile tradiționale referitoare la titlurile de șefi ai comunităților sătești și la funeralii. Văd în această abordare respectuoasă și deschisă a unor fenomene culturale poarta de acces pentru a insera plămada Beatitudinilor în inima culturilor non-creștine și a profundelor zdruncinări ale vremurilor noastre.»

– Această evocare mă duce cu gândul la reușitele diversificate și incontestabile de inculturație pe întregul continent african. Mă gândesc mai ales la inserția vieții monastice creștine în sacrul african. Exemplul mănăstirii benedictine de la Keur-Moussa, în Senegal, ilustrează în mod deosebit cuvintele dumneavoastră: călugării compun aici și tot aici înregistrează o muzică minunată, care pare a fi îmbinarea cântecului gregorian cu unele ritmuri ancestrale. Iată o dovadă care probează modul de a se confesa și de a-l celebra pe Isus-Hristos în manieră africană! Dacă ne plasăm acum în cadrul societății occidentale, mizele și metodele sunt cu certitudine diferite. Țările evanghelizate pe vremuri suferă, în ce le privește, de o pierdere a sensului sacrului și a transcendenței divine. Un val de necredință, în sensul „absenței oricărei adeziuni la o credință religioasă", după cum nota cardinalul Garrone, a năvălit asupra Occidentului. Ce bilanț ați întocmi din consecințele ateismului și din

indiferența religioasă în societatea noastră postmodernă? Mai ales, care sunt, în opinia dumneavoastră, perspectivele?

«De la bun început, aş vrea să vă spun cât este de mare bucuria mea, la fiecare întâlnire în Africa, de a participa la liturghii pline de vitalitate, atât la Keur-Moussa cât şi la Onitsha, Kinshasa sau Kigali. Ateismul, har Domnului, nu este african. De altfel, pur şi simplu, nu este omenesc! Pentru prima oară în istorie, unele state au înscris în legile lor respingerea oricărei tradiții spirituale. Toate aceste regimuri – de la fosta Rusie sovietică la Cambodgea lui Pol-Pot, de la Albania închisă asupra ei însăşi la regimul de persecuții de la Beijing – au în comun faptul de a fi vrut să edifice paradisul fără Dumnezeu şi de a fi ajuns să construiască infernul pentru om. Cea mai mare parte, slavă Domnului, au murit deja, sau sunt pe cale de dispariție, ca toate totalitarismele înfăşurate în giulgiu sub ruinele sinistrei lor istorii. În ce priveşte cultura societății noastre postmoderne, Monseniorul Gérard Defois vorbeşte despre *„fisuri în globalitatea creştină"*[1]. Şase trăsături pot caracteriza societatea noastră secularizată: importanța unui individualism narcisiac şi fuzional, prioritate a lui a avea asupra lui a fi, respingerea principiului autorității, secularizarea politicului şi a eticului, criză a ideii de libertate, indiferență spirituală şi emergența unui irațional neînfrânat. Înseamnă asta doar pentru atâta lucru că lumea noastră secularizată ar fi definitiv desacralizată? Nu cred! Şi decât să cedez ispitei pesimismului, mai degrabă voi încerca să arat că, dimpotrivă, viitorul, care aparține doar lui Dumnezeu, este al speranței şi bucuriei. Creştinismul se află doar la începuturile sale.

[1] Mgr. G. Defois, *Dans une société pluraliste et sécularisée. Discerner les nouveaux signes des temps, Pastoralia*, 1991, p. 144-157.

Mai întâi, este exact faptul că traversăm o criză profundă a identității creştine, marcată de un individualism al cărui punct final este cultul Eului, celebrat deja altădată de Maurice Barrès. Acesta este stadiul ultim al unei culturi prizoniere a subiectivismului, în care omul, de-acum încolo închis Transcendenței lui Dumnezeu, trăieşte în vremelnicia lui. Este triumful ego-ului la bursa de valori la modă. Cum adevărul a pălit în fața tiraniei opiniei zilei, fundamentele eticii sociale s-au surpat în profitul unor satisfacții immediate în materie de consum şi de plăcere individuală, pe care o publicitate zgomotoasă le cultivă în mod sistematic, făcând apel la impulsurile cele mai incontrolabile şi cele mai fragile la om. Mai mult, indiferența în ce-l priveşte pe Dumnezeu merge mână-n mână cu un dezinteres al omului față de aproapele său în megapolele noastre dezumanizate. Trăim relația cu celălalt şi cu propria noastră persoană într-un chip fuzional pe care lucrările unor psiho-terapeuți precum Părintele Tony Anatrella l-au pus bine în lumină[2].

Aceste condiții fac cu certitudine dificil, dar nu imposibil, dialogul adevărat. Am evocat adineaori cazul marilor oraşe moderne. Chiar şi în inima junglelor urbane, Domnul continuă să-şi susțină robii. Dincolo de dificultățile inerente unui mod de viață citadin uneori sufocant, viitorul aparține inculturației Evangheliei în cultura urbană. Reuşite promițătoare apar în locuri unde nimeni nu le aştepta. Să ne gândim, de pildă, la implantarea în plin Paris, la doi paşi de primărie, a Fraternității monastice a Ierusalimului. Suntem cu toții martori la aceasta: biserica Saint-Gervais este plină la fiecare slujbă. Să ne gândim de asemenea la formidabila operă de solidaritate şi de caritate desfăşurată de

[2] Cf. T. Anatrella, *Non à la société dépressive*, Paris, Flammarion, 1993; *La différence interdite, ibid.*, 1998; *La liberté détruite, ibid.*, 2001.

Franciscani la New-York, care trăiesc desculți paradoxul evanghelic, chiar în inima cetății americane! Oamenii nu se înşeală în această privință: ei îi primesc pe aceşti cucernici cu respect şi bunăvoință, căci ei constituie cu adevărat mărturiile unei iubiri care depăşeşte toate considerațiile umane.

Aşa cum se exprima Pierre Emmanuel, cu certitudine, cultura noastră are obsesia *„urmăririi insistente a lui a avea"* în detrimentul lui a fi. Spre deosebire de culturile asiatice şi africane care au ştiut să conserve sensul sacrului şi al omului, America de Nord şi Europa occidentală secularizate trăiesc un materialism preponderent. Soljenițîn l-a stigmatizat în celebrul său *Discurs de la Harvard* în fața celor cinci mii de studenți care se îngrămădeau să-l asculte, la 8 iunie 1978[1]. În vreme ce expresiile culturale ale Orientului reflectă căutarea de către om a divinului, Occidentul îl abandonează pe om dorinței sale de a deveni Dumnezeu. Fără îndoială că aici trebuie căutat motivul entuziasmului manifestat față de spiritualitățile orientale. Aşa cum sublinia generalul De Gaulle: e greu să visezi în fața unei curbe de creştere! Şi căutarea exacerbată a profitului nu a reuşit să facă să dispară în totalitate întrebările metafizice pe care şi le pune umanitatea. Printr-o mişcare imperceptibilă, am trecut, de la o secularizare atentă la adevăr, la un secularism atent la el însuşi. Cultul perfomanței şi idolul productivității au dat naştere unui nou mod de relație în economie. Profitul a devenit propriul său servitor. Într-o implacabilă logică tehniciană şi comercială, publicitatea constituie, în imaginarul său, creuzetul în care sunt elaborate visuri şi fantasme ale omului contemporan redus frecvent la stadiul de *„homo oeconomicus"*. Spune-mi ce cumperi, îți voi spune cine

[1] Cf. A. Soljeniţîn, *L'erreur de l'Occident*, Paris, Grasset, 1980, şi C. Marion, *Qui a peur de Soljénitsyne* ?, Paris, Fayard, 1980.

eşti. O consecinţă directă a acestor practici este reificarea unor raporturi umane şi, uneori, a celor mai nobile sentimente, în primul rând a iubirii. Unii comercializează imagini ale femeii dezbgolite, ca obiect de poftă nemăsurată, pentru a vinde automobile sau parfumuri. Pe micile noastre ecrane, Eros pare să înfulece pe Agapè.

În această optică, ar trebui să reflectăm la locul imaginii în cultura contemporană. Invadatoare, multiformă, neîntreruptă, omniprezentă, ea constituie o miză importantă pentru pastorala culturii. Căci ea se substituie prea adesea efortului de analiză şi plăcerii lecturii. Mai mult, această imagine, în serviciul unor cauze mercantile sau de pură distracţie, vehiculează un nou limbaj, a cărui gramatică şi sintaxă sunt incitări latente la a consuma tot mai mult. De asemenea, îmi place să repet împreună cu Guigues le Chartreux că este necesar să cauţi citind pentru a găsi meditând[2]. Încă ar trebui păstrat gustul pentru lectură şi meditaţie.»

– *Tocmai asta este ceea ce eu numesc prin expresia: tentaţia occidentală pentru ideogramă!*

«Absolut. Adaug că pentru numeroşi elevi adolescenţi faptul de a petrece ore în şir în faţa ecranelor de televizor şi a video-casetelor nu este lipsit de pericol. Căci mediocritatea şi vulgaritatea imaginilor domină prea frecvent programele, în defavoarea realităţilor lumii. Decât să ne lamentăm şi să dezaprobăm, avem ceva mai bine de făcut, să utilizăm talente şi tehnici pentru a propune frumosul. Noile tehnici audio-vizuale, chiar dacă nu pot înlocui „umanităţile", pot servi drept complement apreciabil în frecventarea autorilor clasici şi contemporani şi a unor opere care să pună în valoare spiritul uman.

[2] Guiguies le Chartreux, *Scala claustralium*, P. L. 184, 476 C, citat de *Catéchisme de l'Église catholique*, nr. 2654.

Imaginea, aşa cum este ea, rămâne un suport extraordinar pentru difuzarea cunoştinţelor. Biserica invită femeile şi bărbaţii acestui timp să evanghelizeze şi domeniul audio-vizualului. Crearea unor posturi de radio şi a unor canale de televiziune creştine în numeroase ţări dovedeşte cu siguranţă faptul că progresul tehnologic poate fi pus de asemenea în serviciul persoanei umane în respectarea demnităţii sale. Adaug că imaginea poate să concure perfect la transmiterea frumuseţii. Am nevoie, pentru a dovedi aceasta, de realizarea a numeroase CD-Romuri care să propună amatorilor de informatică multiple reproduceri ale unor opere de artă creştină.»

– Evocaţi în continuare chestiunea secularizării politicii şi a moralei. Care este percepţia dumneavoastră legată de acest fenomen?

«Merge mână în mână cu criza ideii de libertate. Adevăr şi libertate, sau istoria unui divorţ. Ceea ce este pus din nou în cauză, este însuşi principiul unei referinţe globale şi coerente, atât în domeniul politic cât şi în cel etic. Este contestată nu numai originea divină a legii naturale sau a valorilor sociale, precum egalitatea, libertatea şi fraternitatea. Am asistat, impasibili, la victoria trecătoare a „dorinţei-rege", adică a unei antropologii reductoare, în funcţie de care fiecare persoană nu cunoaşte alte coduri decât cele pe care şi le dăruieşte sieşi, şi alte criterii ale adevărului decât capacitatea de a-şi satisface dorinţele proprii. Dar, deja, oamenii acestui timp revin asupra acestui fapt şi o invincibilă speranţă apare la orizontul viitorului. Omenirea are nevoie de puncte de reper pentru a ajunge la fericire. Nu în anarhia dorinţelor şi egoismul impulsurilor putem să pretindem că trăim o existenţă plasată sub semnul bucuriei. Materialismul şi hedonismul sunt întotdeauna însoţite de cortegiul lor de

tristețe și de decepție. Dimpotrivă, lumina credinței creștine luminează sensul vieții și locul omului în univers. Ar trebui să ne punem serioase întrebări despre adevăratele cauze ale relei-ființări contemporane. Aceasta este de fapt, nu atât efectul unei „*angoase de care est cuprinsă civilizația*" cum spunea Freud, ci mai degrabă al unei crize spirituale care atinge inima omului. O știm bine: o perioadă dificilă nu înseamnă sfârșitul lumii. Istoria ne învață: momentele de criză debușează, în general, în perioade fericite. În marșul peregrinant de-a lungul secolelor, credincioșii s-au poticnit adeseori. Unii au căzut, dar s-au ridicat grație lui Dumnezeu, care nu conteneşte, aşa cum a promis Isus, să ne însoțească în cotidian. Pare cel puțin dificil să observi prezentul și să prevezi viitorul, continuând totuși să negi moștenirea trecutului. Doar regăsind forța Evangheliei oamenii vor putea să redescopere sensul unei culturi plenare și al unui umanism integral.

Să încercăm să înțelegem mai bine, dacă doriți, evoluția lumii occidentale. După „Luminile" secolului al XVIII-lea și avatarurile Revoluției, laicismul celei de-a III-a Republici a vrut să emancipeze morala de religie. Rezultatul evident al acestei rupturi programate îl reprezintă fragmentarea consensului milenar edificat de cultura europeană, unde credința creștină culesese ce era mai bun din moștenirea culturală a Antichității greco-latine. Din întâlnirea dintre Revelația biblică și rațiunea greacă s-au născut idealuri și referințe care au hrănit timp de două mii de ani bărbați și femei profund atașați de cultura lor, în deplină libertate.»

– *Omul se definește mai întâi prin calitatea raporturilor sale cu semenii. Existența este de neconceput într-o izolare absolută. Cum să conciliezi, după părerea dumneavoastră, o viață fericită, fundamentată pe iubirea*

care înseamnă dăruire şi despărţire de sine pentru celălalt, cu replierea afectivă pe care o evocam adineaori?

«Trăim azi un amestec etic cu consecinţe nefaste: confuzia dintre bine şi rău şi asimilarea legalităţii cu moralitatea. Ceea ce este permis prin lege devine ceea ce este bun, se subânţelege pentru cei mai mulţi. Acest fapt rămâne inacceptabil pentru creştini. Adevărul nu se decretează prin majoritate. Eutanasia şi avortul sunt un rău, chiar legalizat. Pe de altă parte, confuzia actuală între bine şi rău şi ceea ce este legal autorizat dă naştere la o atomizare a societăţii, în care raporturile sociale sunt trăite sub forma unei juxtapuneri de interese particulare deseori antagonice.

Tot aşa, una dintre trăsăturile marcante ale culturii actuale constă în respingerea oricărui principiu de autoritate. Pluralismul fărâmiţat respinge ideea unei autorităţi exterioare conştiinţei individuale: fiecare cu adevărul său. Adevărul este parcă privatizat şi nu mai este acceptat pentru conţinutul său intrinsec, ci pentru reacţiile pe care le provoacă. Şi aici, Biserica reafirmă, într-un spirit de înţelegere, că noţiunea de autoritate e inseparabilă, pentru creştini, de aceea de slujire. Dogmele catolice, exprimând conţinutul credinţei în Hristos, sunt în serviciul vieţii spirituale a omului. Isus nu a venit pentru a fi slujit ci pentru a sluji[1]. Noi creştinii, ucenicii săi, ne străduim să-l imităm punându-ne în slujba celor mai amărâţi din familia umană. Această noţiune de slujire merită toată atenţia noastră. Vom reda sensul culturii noastre valorificând relaţii umane bazate pe idealul slujirii luat în înţelesul evanghelic al termenului. Discursurile individualiste îl alienează pe om, în vreme ce angajarea pe

[1] *Mt* 20, 28; *Mc* 10, 45.

drumul caritații deschide perspective nebănuite. Slujirea omului în cultura sa înseamnă slujirea lui Dumnezeu care îi este începutul şi sfârşitul.

În lumea de azi, pierderea sensului maschează miza spirituală a aventurii umane. Ne izbim de un zid invizibil pe care noi înşine l-am construit: tristețea de a fi convinşi de inexistența sau de îndepărtarea lui Dumnezeu. Credința creştină, dimpotrivă, dă certitudinea că viața nu poate fi redusă la o succesiune de momente care n-au nici semnificație nici direcție. Universul mustește de inteligență şi de frumusețe. Nu un prezent orfan de trecut e cel care poate deschide un viitor de libertate pentru om, ci o cultură care este în acelaşi timp memorie şi proiect pentru copiii lui Dumnezeu, care suntem cu toții, fără excepție, iubiți de Dumnezeu. Ea conduce la bucurie.»

– Anumiți comentatori insistă asupra actualei dezagregări a legăturilor sociale şi, îndeosebi, asupra dezagregării familiei. Ce credeți?

«Maeştrii suspiciunii au murit. Dar nihilismul nu ajunge să moară. Iar cortegiul de rele pe care-l antrenează este din nefericire prea lung! O societate este definită mai întâi prin concepția pe care şi-o face despre viață şi măsurile pe care le ia pentru a o proteja. Leagăn tradițional al vieții, familia este astăzi amenințată de cultura dominantă. Credința în Hristos impune principiul conform căruia umanitatea este o familie de familii şi că, în această calitate, toate ființele umane sunt frați. Această abordare a avut în istorie consecințe pozitive şi universale, transculturale. Dacă ar dispărea simțul familiei, consecințele ar fi de o gravitate fără seamăn. Căci unitatea familiei este reprezentată de iubire. Un copil nu devine un adult liber şi fericit decât prin privirea iubitoare pe care părinții lui, tată şi mamă, i-o dăruiesc. Fără iubire,

persoana oscilează în relații înnodate pe repere narcisiace. Avem nevoie de iubire pentru a deveni ceea ce vocația noastră de copii ai lui Dumnezeu ne invită să fim: frați întru umanitate ai Celui care a îmbrăcat condiția noastră pentru ca noi să devenim asemănători Lui. Evanghelia este calea iubirii prin care genul uman se înalță. Marca umanității noastre, acest dar pe care Dumnezeu ni-l revelă în fiece zi în ochii fraților noştri, înseamnă capacitatea de a ne deschide la misterul Iubirii sale. Dar, cum scria Monseniorul Defois: „*Occidentul e bolnav*"[1], subînțeles, de lipsă de iubire. Familia îl umanizează pe om şi cultura sa. Şi pastorala culturii, în spiritul conciliului Vatican II şi al tradiției vii a Biserici, este atentă la privirea oprită asupra familiei prin valorile dominante. Aici este vorba despre o provocare vitală pentru viitor.»

3 – Despre Beatitudini în lumea contemporană

– În secolul al XVII-lea, filosoful Spinoza punea deja următoarea întrebare: „Poți fi moral fără să te raportezi la transcendența unei spiritualități, a unei teologii?" Credința, oficiată şi trăită în Biserică, incită la un răspuns negativ. Până la mijlocul secolului XX, moştenirea comună a culturii creştine continua să favorizeze o raportare la morala colectivă întemeiată pe mesajul evanghelic. Astăzi, credeți că Beatitudinile au devenit nişte contra-valori ale societății înconjurătoare?

«Da, într-adevăr, într-un fel, asta au devenit. Trăim deseori reversul Beatitudinilor: preocupare de a poseda, punere pe primul plan a lui a avea, cult al formei fizice şi al frumuseții fizice a trupului, exaltare a ego-ului etc.

[1] Mgr G. Defois, *L'Occident en mal d'espoir*, Paris, Fayard, 1982, p. 7.

Toate acestea arată în ce măsură rătăcirea antropologică şi incertitudinea morală merg mână-n mână. Sesizez încă două efecte îngrijorătoare ale acestei răsturnări: dezinteresul pentru o autentică mistică creştină şi privatizarea morţii. Primul punct este evident. De la teologia mistică am trecut la un misticism superficial şi, de la el, la un irațional fără măsură. Al doilea fenomen merită de asemenea atenția noastră. Moartea este ocultată din plin. Ea a devenit un tabu al postmodernității. Nu se mai moare acasă ci la spital, iar corpul defunctului, în loc să fie vegheat de apropiații săi, este predat unor specialişti care îl privează de acest moment de adevăr şi de iubire, banalizând această unică clipă care se estompează într-o muzică de ambianță comercializată odată cu parfumurile sale. Asimilăm aceasta cu pierderea speranței, pe care creştinismul o consideră o culme a dispozițiilor spirituale. De vreme ce moartea pare a fi capătul a toate, de ce să mai speri? Dar în credință noi mărturisim convingerea noastră în reînvierea trupului şi în viața veşnică. Iată o răaturnare eliberatoare a disperării iscate de necredință. Moartea, învinsă de Hristos, n-ar putea să fie un obstacol în fața bucuriei credinciosului. Nu este vorba despre o figură abstractă: Domnul a înviat cu adevărat. Exemplul sfintilor ne ajută să măsurăm mai bine cu câtă bucurie şi cu câtă speranță putem să concepem viața. Thérèse de Lisieux a scris următoarele, în noaptea de îndoială: „Nu regret că m-am lăsat pradă iubirii". Viitorul umanismului creştin trece prin reafirmarea culturală a faptului că moartea nu constituie un sfârşit definitiv al existenței, ci o trecere a condiției noastre pământeşti şi limitate întru Gloria veşnică a lui Dumnezeu. Ca să o reformulăm printr-un ferpar familial: „*voi care ați cunoscut-o şi iubit-o, aduceți-vă aminte în rugăciunile voastre de... adormită în pacea Domnului. M-am întâlnit cu cei pe care i-am iubit şi-i aştept pe cei pe care-i iubesc*" (Bossuet).

O altă atitudine creştină şi-a diminuat intensitatea socială: iubirea pentru cei săraci şi pentru sărăcia evanghelică. Asupra acestui aspect, ar merita să definim cuvintele cu rigoare. Sărăcia, în sensul creştin al termenului, nu este mizeria materială. Prea multe ambiguităţi subzistă încă. Vizităm în fiecare zi persoane ce suferă de o sărăcie pe care lumea secularizată a transformat-o în mizerabilism. Şomaj, excludere socială, lipsa accesului la educaţie, tot atâţia parametri care transformă existenţa în traseul plin de obstacole al luptătorului! Occidentul creştin a îndreptat o privire valorizatoare asupra săracilor şi a sărăciei. Dar secolul XX i-a asimilat prea adeseori pe cei săraci cu cei excluşi, învinşii războiului economic la care se dedau firme multinaţionale şi naţiuni întregi. „*Îmbogăţiţi-vă*" a spus, efectiv, Guizot în secolul XIX. Într-un anumit fel, noi încă ne supunem cu fidelitate ordinului său. Consumul este activitatea integratoare care permite recunoaşterea şi admiterea în corpul social. În afara comerţului, nu există salvare! Uităm că, săracă sau bogată, şomeră sau responsabilă cu afacerile cetăţii, fiecare fiinţă umană rămâne de neînlocuit în ochii Domnului. Şi că, în această condiţie, sărăcia nu e o devalorizare a persoanei, de vreme ce ea a fost asumată de Hristos însuşi în iubire şi dreptate. Ea devine, în credinţă, cea mai frumoasă dovadă a intensităţii iubirii Tatălui pentru copiii lui. În Revelaţia biblică, săracul este mai întâi cel ce-şi pune viaţa în mâinile lui Dumnezeu. În Vechiul Testament, el are înfăţişarea omului pios, drept, cel ce rămâne credincios Legământului şi care nu se teme să intre în contradicţie cu valorile lumii păgâne. Una dintre figurile cele mai sugestive rămâne aceea a profetului Isaia: robul suferind, care-l vesteşte pe Isus-Hristos[1]. Isus s-a făcut sărac între

[1] *Is* 41, 21-29; 52, 13-15; *Mt* 8, 17.20; *Lc* 22, 15.37; *In* 1, 29; *FA* 8, 32; 26, 16; *1 Ptr* 2, 22.

săraci. Născut într-o iesle, a trăit toate formele de sărăcie relative nu la un context economic particular, ci inerente condiției noastre umane: sărăcie a simțurilor, a comportamentelor, a rațiunii, a voinței și mai întâi a capacității noastre de a iubi față de aceea a lui Dumnezeu! Din bogat cum era El, Hristosul s-a făcut cerșetor de iubire pe drumurile Galileii. El este etalonul celui cu inima stearpă, căruia El îi făgăduiește bucuria totală[2]. Sărăcia evanghelică nu e o consimțire fatalistă în fața mizeriei materiale sau afective. Dimpotrivă, e acceptarea încrezătoare a deznodământului condiției noastre în fața lui Dumnezeu. Prin încrederea pe care o dă, că va căpăta totul de la Providență, prin detașarea pe care o procură în privința posedării bunurilor trecătoare, ea ne eliberează de egocentrismul nostru posesiv. În ceasul de pe urmă, cel cu inima stearpă, *anawim*-ul credinței lui Israel, se deschide în fața bogăției darului lui Dumnezeu.

„*Învățați-vă de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima*" spune Isus[1]. Imitarea lui Hristos în inima existențelor noastre, adevărat izvor al spiritualității creștine, trece printr-o practicare concretă a iubirii față de ceilalți și prin acceptarea conștientă a sărăciei noastre comune. Domnul a spus ucenicilor săi: „*Deci, dacă voi, răi fiind, știți să dați daruri bune fiilor voștri, cu cât mai mult Tatăl vostru Cel din ceruri va da cele bune celor care cer de la El*"[2].

A redescoperi sensul sărăciei, așa cum îl exprimă Beatitudinile, înseamnă de asemenea a intra pe acel „*mic drum*", drag sfintei Tereza, al Pruncului Isus. Dacă succesele mondene se obțin frecvent printr-o renunțare la sărăcia de sine, Împărăția lui Dumnezeu este dechisă

---

[2] *Mt* 5, 3; *Lc* 6, 20.24.
[1] *Mt* 11, 29.
[2] *Mt* 7, 11.

pentru cele şi cei care renunţă la ei înşişi şi la onorurile trecătoare pentru a trăi din însăşi viaţa lui Hristos.

Lucrarea intitulată „*L'Imitation de Jésus-Christ*", de Thomas a Kempis, din secolul al XV-lea, al doilea best-seller al istoriei creştinismului, imediat după Biblie, arată calea sărăciei inimii: „*Chiar dacă aş avea eu singur toate bunurile lumii, şi dacă aş profita de toate plăcerile care li se alătură, n-aş uita că toate acestea sunt vremelnice. Astfel, suflete al meu, tu nu poţi afla înflorire şi bucurie deplină decât în Dumnezeu, consolator al celor săraci şi refugiu al celor umili*"[3]. Aceste afirmaţii sunt de o acută actualitate. Ele arată culturii noastre întemeiată pe *a avea* că sărăcia Evangheliei este transfigurare a micimilor noastre în dăruire de sine liber consimţită prin lucrarea harului divin. Sfinţii au trăit din plin această sărăcie dusă până la eroism.»

– În ultima dumneavoastră lucrare evocaţi figura imensă a sfântului Francsc de Assisi[4]*. Acesta poate servi drept referinţă pentru lumea noastră contemporană şi în ce mod?*

«Da, acel *Poverello*, prin forţa personalităţii sale, prin concreteţea angajamentului său de a-l urma gol pe Hristos gol, prin strălucirea sa poetică, iradiază o lumină care ne luminează tenebrele. Prin umanitatea sa deschisă harului, Francisc a devenit creator al unei noi culturi. Adaug faptul că adevărul cu care a trăit Evanghelia până la capătul vieţii sale pământeşti a aflat un punct culminant în artă. De la iesle până la bazilica franciscană, expresia artistică a sărăciei lui Francisc a marcat, în multiple feluri,

---

[3] Thomas a Kempis, *L'Imitation de Jésus-Christ*, nr. 16, 1.

[4] Cardinal P. Poupard, *Le Christianisme à l'aube du troisième millénaire, op. cit.*, p. 150.

cultura occidentală cu o frumusețe impregnată de o blândețe și de o tandrețe fără egal.

Ceea ce este adevărat pentru acest sfânt este în aceeași măsură pentru toți ceilalți. E de-ajuns să parcurgem istoria creștinismului ca să descoperim, pe firul secolelor, aceste femei și acești bărbați, nenumărați, care prin faptul că au spus „da" lui Dumnezeu, au devenit tot atâtea întrupări vii ale Evangheliei în inima culturilor respective. Fiecare dintre aceștia, în felul lor, sunt minunate expresii ale Beatitudinilor: Benedict de Nursie – prin renunțarea la mondenități, Bernard – prin umanitatea sa binevoitoare, Toma de Aquino – prin umilința inteligenței sale, Benedict Labre – prin cea a trupului său, Vincențiu de Paul – prin slujirea celor aflați în mizerie, Francisc de Sales – prin slujirea sufletelor, micuța Tereza – prin acceptarea suferinței, și atâția și atâția alții, pe care am vrut să-i evoc într-o carte apărută cu vreo douăzeci de ani în urmă[1].»

4 – Problema laicității

– Filosoful Guy Coq a scris, nu fără umor, că nu este sigur dacă Dumnezeu este împotriva laicității. De la „ralierea" Bisericii catolice la Republică, proclamată de cardinalul Lavigerie în numele papei Léon al XIII-lea la sfârșitul secolului XIX, după vreo sută de ani de certuri uneori violente, credincioșii recunosc legăturile existente între statul republican și laicitate pe de o parte, și, pe de altă parte, între morala evanghelică și laicitate. În fond, instruirea civică a institutorilor lui Jules Ferry prezenta măcar un punct comun cu proclamațiile oficiale ale

[1] Cf. Cardnal P. Poupard, *XIX-e siècle, siècle de grâce*, Paris S. O. S., 1982.

Magisteriului: acela de a voi să dea omului şi societăţii o armătură morală care să poată să menţină vii tradiţiile şi valorile civilizatoare, de altfel caracteristici ale gândirii moderne. Pentru legislator, ca şi pentru cler, sănătatea corpului social era în strânsă dependenţă de umanismul cultural care îl fundamenta şi îl legitima. Cler şi putere politică se înfruntau, nu pentru a şti care dintre acestea două ar suprima valorile comune, ci pentru a deveni unicul distribuitor al acestora în societate. Tocmai în acest context, ideea laicităţii s-a întrupat în gândirea occidentală. Ce semnifică acest termen de laicitate? Este oare o filosofie politică, o valoare etică, un statut juridic? Sau toate acestea la un loc? Ea apare mai întâi ca un sistem de regularizare a puterii instituţiilor publice în cadrul unui regim democratic. Laicitatea este un mod de a afirma autonomia socialului şi a politicului faţă de expresiile religioase ale unei civilizaţii. Ea a luat diverse înfăţişări în cursul ultimului secol. Franţa secolului XX i-a experimentat o modalitate particulară, mai precis, separarea Bisericii de Stat. Măsura legislativă din 1905, operă a lui Aristide Briand şi a lui Jean Jaurès, care a fost mai ales iniţiatorul articolului 4, marca sfârşitul unei anume idei despre lumea şi cultura creştine. Cu toate acestea, este evident că această formă de laicitate nu se rezumă la o ideologie care vizează suprimarea unor cadre religioase. Între laicitate şi laicism, dumneavoastră vedeţi, Eminenţă, o diferenţă fundamentală?

«Percep aici, efectiv, o diferenţă majoră. Epoca noastră a avut drept specialitate alunecarea ideologică de la laicitate la laicism. Nu-i vorba de un joc de cuvinte. Laicitatea nu este o valoare în sine. De altfel, acest termen de „valoare" nu-şi face decât târziu apariţia în limba franceză. El rămâne ncunoscut înainte de secolul al XVIII-lea. Tentativele ce vizau distrugerea „Infamului", cum

scria Voltaire, ţineau mai mult de critica faţă de instituţia eclesială decât de voinţa de a substitui catolicismului noua „religie" a laicităţii. Enciclopediştii au stigmatizat opulenţa înaltului-cler, dar au lăudat meritele şi utilitatea socială a preoţilor de ţară. Laicitatea, înţeleasă în sensul ei contemporan, departe de a fi o „valoare" sau un sistem de gândire, derivă din gândirea juridică a anului 1789. Ştim la ce punct evenimentele revoluţionare au fost mânate şi teoretizate de nişte jurişti. Laicitatea, în sensul pe care-l înţelegeţi, este consecinţa juridică şi instituţională a schimbării de perspectivă intervenită în interiorul culturii occidentale. Trecutul creştinismului rămăsese punctul de referinţă inevitabil până la mijlocul secolului XVIII. Era bun şi adevărat ceea ce se apropia cât mai mult posibil de originile Bisericii. Antichitatea avea valoare de absolut. Filosofia Luminilor a rupt legătura cu această moştenire istorică. Supraevaluând prezentul, ea a deschis poarta idolatrizării viitorului şi denigrării sistematice a trecutului. În cele din urmă, laicitatea s-a transformat într-un cod etic, în vreme ce secularizarea societăţii a devenit un fapt incontestabil al culturii noastre în zorii secolului XX.

Dar secularizare şi laicitate nu acoperă realităţi identice. *A priori*, putem concepe un stat laic în care religiosul ar avea drept de cetate. Actualmente, naţiuni precum Belgia, Marea Britanie, Italia oferă exemplul unei funcţionări democratice care nu se fundamentează pe suprimarea totală a manifestărilor publice ale credinţei. În fond, o laicitate autentică ar fi expresia legitimă a unei societăţi care ar respecta diversele convingeri religioase, spirituale, agnostice, ale membrilor săi.

Laicitatea nu este ideologia „morţii lui Dumnezeu" şi a aneantizării Bisericii. Ea este conformă Cuvântului lui Isus: „*Daţi-i dar cezarului cele ce sunt ale cezarului şi lui*

Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu"[1]. Fără această autonomie a profanului față de spiritual, cu siguranță că Occidentul n-ar fi reușit niciodată să-și dezvolte cunoștințele științifice în măsura pe care o știm. Sfântul Toma de Aquino a lămurit minunat această relație între realitățile credinței și datele lumii pământești. Dumnezeul Bibliei, Creator al tuturor lucrurilor, cauză primă a legilor naturale, așa cum deja a afirmat Aristotel, nu modifică în fiecare clipă legile naturii pe care El însuși le-a conceput! Un dumnezeu omniprezent asimilat creatului, ar fi cel al panteismului. Astfel, justa laicitate prinde rădăcini în mrania evanghelică. Dimpotrivă, atunci când ea se degradează în laicism, laicitatea se transformă în filosofie reductoare, negatoare. Laicismul este frate geamăn cu scientismul materialist și ateu în care credința este un dat subiectiv, ba chiar sentimental, rezultatul unei condiționări culturale alienante. Universul și viața nu sunt decât consecința unui hazard orb și a unei ncesități misterioase. În sânul laicismului, nu mai există loc pentru nici cea mai mică expresie religioasă. Acesta a fost visul monstruos al celor mai răi dictatori ai secolului care tocmai s-a încheiat: substituirea credinței cu un cult consacrat propriei persoane. Asta ne duce cu gândul la ceea ce Paul al VI-lea a caracterizat și desemnat a fi întâlnirea dintre Dumnezeu care s-a făcut om și religia omului care s-a făcut Dumnezeu.[1]»

– Regăsim astfel problema legăturii dintre laicitate și morală.

«Datorită lui Roger Faroux care l-a reprodus în mod special în opera monumentală *Notre Etat. Le livre*

---

[1] *Mt* 22, 21; *Mc* 12, 17; *Lc* 20, 25.

[1] Paul VI, *Discours du 7 décembre 1965 pour la clôture du concile Vatican II.*

vérité de la fonction publique[2], tocmai am recitit frumoasa circulară adresată de Jules Ferry institutorilor, privind învățământul moral şi civic: „*Instrucția religioasă aparține familiilor şi Bisericii, instrucția morală şcolii... chiar principiile moralei, înțeleg simplu prin această bună şi veche morală pe care am primit-o de la părinții noştri... înțelepciunea genului uman... pe care mai multe secole de civilizație au făcut-o să intre în patrimoniul umanității... Nu vă veți atinge niciodată cu suficiente scrupule de acest lucru delicat şi sacru care este conştiința copilului*" (p. 336-337)

Aceasta este adevărata laicitate, definită de părintele şcolii publice în Franța, foarte departe de laicismul sectar actual care ar vrea să şteargă cu radiera orice referință religioasă din istoria noastră milenară.»

– În această viziune, considerați legitimă afirmația conform căreia credincioşii pot, în anumite circumstanțe, să nu țină seama de valori legal admise dar care, în ochii lor, ar fi contrare Evangheliei?

«E de la sine înțeles că libertatea de conştiință trebuie să fie determinantă asupra chestiunii legăturilor dintre binele moral şi legalitate. Această libertate, piesă de bază în antropologia creştină, impune credincioşilor datoria de a nu subscrie la acte sau la măsuri politice sau legislative care ar contrazice în mod deschis mesajul de iubire, de pace şi de justiție pe care evanghelia îl transmite. Biserica nu poate să ratifice orbeşte toate valorile culturale la modă. Ar însemna să trădeze şi să travestească mesajul lui Hristos. Acesta este motivul pentru care epoca noastră cultivă o falsă imagine a Magisteriatului roman. În imaginarul actual, acesta este

[2] *Paris, Robert Laffont, 2000.*

considerat ca un organ de represiune, un fel de frână în calea libertății fiecăruia. Dimpotrivă, Biserica, întemeiată pe mărturia apostolilor, este în slujba ființei umane, care astăzi este deseori asaltată de o mașină de război economic, a cărui strategie constă în identificarea libertății cu capacitatea de consum și de producție. „*Fiindcă voi frații ați fost chemați la libertate*", scrie sfântul Pavel către galateni (5, 13). „*Dumnezeu nu vrea să impună binele. El vrea oameni liberi*", spunea Origene.»

– Reflecția contemporană asupra laicității a avut drept efect scindarea eticului în două domenii distincte: cel privat, etica personală despre care vorbea Henri Bergson[1]*, și cel colectiv. Existența acestor două domenii ridică niște probleme. Cum să articulezi interesele colective și respectul față de persoană? În ce fel să asiguri unitatea societății? Oare trebuie să schimbăm ordinea lumii sau sensul dorințelor noastre?*

«Articularea este dificilă în societățile noastre pluraliste, dar nu imposibilă. Căci ea este necesară pentru viața liniștită a colectivităților noastre care se sprijină pe un liber consens într-un climat de respect reciproc. Fără un minim de unanimitate culturală, nu văd în ce fel o comunitate umană își poate menține coeziunea. Suma filosofiilor personale nu este echivalentul unei culturi a unui popor. Democrația necesită un corp social suficient de structurat. Dincoace de un anumit prag de unitate, țesutul social se destramă, prea des vedem asta în zilele noastre.»

– Altădată, monarhia vorbea de „corpul" regelui. Era vorba de a distinge organismul fizic al persoanei

[1] Cf. H. Bergson, *Les Deux sources de la morale et de la religion*, Paris, P. U. F., 1932.

suveranului, muritor şi imperfect, de corpul nemuritor al monarhului, corp instituțional, fără sfârşit, transmis, împreună cu coroana, succesorului la dispariția suveranului în titlu. Cu succesul ideilor din 1789, republica a înlocuit puțin câte puțin corpul regelui, atât în calitate de concepție socială a cetății cât şi ca armătură morală ce legitima politica binelui comun instalată de Stat. Tot aşa, menținerea regimului republican presupune o voință reală de educație şi de respect comun al valorilor etice. Cred că, în mod fundamental, sistemul democratic, aşa cum îl cunoaştem şi înțelgem să-l protejăm, se bazează, în mare parte, pe virtute şi pe simțul binelui comun. Ce părere aveți?

«Principalele valori republicane, care sunt credo-ul laicității – egalitate, libertate, fraternitate etc. – constituie o moştenire a unor secole de creştinism. Găsesc că e minunat că aceste valori au putut ajunge până la noi după ce civilizația noastră a traversat atâtea crize şi repuneri în discuție chiar ale existenței sale. Mai văd şi faptul că credincioşi şi oameni de bună voință sunt unanmi în a respecta şi a proteja aceste valori, care formează un fel de numitor comun al culturii noastre din postmodernitate. Căci aceste valori determină o atitudine pozitivă a persoanei umane, cu condiția să nu se asimileze legea publică unui cuvânt din Evanghelie! Este marea misiune a educatorilor de a transmite aceste valori împărtăşite în respectul convingerilor care le animă.»

CAPITOLUL VII

Ştiinţă şi credinţă pentru un nou dialog

1 – Spre un nou dialog

– De câţiva ani, dezbaterea dintre credincioşi şi savanţi a evoluat considerabil. Scientismul de la începutul secolului al XX-lea nu mai are succes de casă. Mulţi cercetători sunt la rândul lor uluiţi de frumuseţea şi incredibila complexitate a naturii. Einstein spunea că „universul musteşte de inteligenţă". Mai aproape de noi, astrofizicianul Trinh Xuan Thuan declară: „Pariez pe un principiu creator", reluând cu această ocazie, după mai mult de patru secole, pariul lui Pascal despre existenţa lui Dumnezeu. Eminenţă, putem oare vorbi despre reînnoire în dialogul dintre credinţă şi ştiinţă şi, dacă da, cum vedeţi acest dialog?

«Foarte pozitiv. Conciliul Vatican II a reafirmat: *„Realităţile profane, ca şi cele ale credinţei, îşi au originea în acelaşi Dumnezeu"*[1]. Cercetarea ştiinţifică este un bun, cu totul demn de a fi iubit şi urmat, căci ea permite accesul la cunoştinţe şi-l înalţă pe om în inteligenţa sa. Ea se defineşte deci prin profunzimea şi justeţea raporturilor sale cu adevărul. Într-un cuvânt, cercetarea despre ceea ce este lumea se alătură întrebării pe care şi-o pune credinţa despre ceea ce semnifică lumea.»

[1] *Gaudium et spes*, nr. 32, 2.

– De altfel, imensa majoritate a oamenilor de ştiinţă a fost întotdeauna constituită din oameni de credinţă, dincolo de lumea creştină de altfel, ca de pildă medicii arabi din epoca medievală. În 1685, Părintele Bernard Lamy, membru al congregaţiei religioase franceze a Oratoriului, în lucrarea sa „Eléments de géométrie", evocând domeniul său de investigare, nota următorul lucru: „Tot ceea ce se vede frumos în această ştiinţă (...) se remarcă apoi în Operele Naturii, ceea ce dă ocazia de a admira pe cel care-i este Creatorul..." În secolul al XX-lea, după decenii de controversă şi de conflict steril, un Max Planck, inventator al celebrei teorii a cuantelor, putea să scrie: „Religia şi ştiinţa nu se exclud, ci se completează şi se condiţionează reciproc[1]*." În opinia dumneavoastră, care sunt ştiinţele care actualmente suscită cele mai multe probleme de ordin metafizic?*

«Cred că două domenii de cercetare sunt îndeosebi sensibile în problema sensului: antropologia şi cosmologia. În interiorul fiecăruia dintre aceste domenii, mai multe întrebări sunt puse credinţei, uneori sub forma unor provocări. Concepţia creştină despre om constituie o sursă inepuizabilă de schimburi, mai ales cu biologia contemporană. Ştiinţa despre viaţă a acumulat o cantitate enormă de cunoştinţe în ultimii treizeci de ani. Şi totuşi, probleme importante se nasc. De exemplu, pe marginea lucrărilor lui Charles Darwin, unii gânditori au încercat să fundamenteze o nouă ştiinţă, sociobiologia, care ar studia relaţiile umane prin prisma comportamentelor sociale. Tot aşa cum organizarea de tip cooperatist a furnicilor este datorată unei gene, altruismul uman şi-ar avea originea în

[1] M. Planck, *Religion und Naturwissenschaft*, Leipzig, 1938, p. 210 şi urm.

patrimoniul genetic! De vreme ce identitatea fiinţelor vii este înscrisă în programul conţinut în cromozomi, omul ar fi oare complet determinat de genele sale? Libertatea noastră o fi produsul unei dispoziţii înnăscute? E oare legitim şi bine să trecem de la observarea unor drăguţe himenoptere la persoana umană? Criminologii au crezut chiar că au găsit cromozomul omuciderii voluntare... Cultura şi raţiunea ar fi astfel determinate de echipamentul genetic al persoanei? Iată tot atâtea întrebări care favorizează continuarea şi aprofundarea dialogului dintre ştiinţă şi credinţă.»

2 – Confuzia genurilor

– Zoologul Pierre-Paul Grassé a evocat culturile în raport cu umanizarea progresivă a persoanei: „Cultura nu a putut să apară şi să se dezvolte decât atunci când omul a scăpat de lestul conduitelor sale înnăscute, a dispus de un mijloc de comunicare subtil, limbajul articulat, şi de o memorie care să-i permită conservarea şi capitalizarea tradiţională a informaţiilor"[1]*. Această abordare a faptului cultural, ancorată într-un demers de tip ştiinţific, vi se pare compatibilă cu conţinutul credinţei şi în particular cu povestea creaţiei, aşa cum ne este spusă în cartea Facerii?*

«Nu văd nici o contradicţie între povestea biblică a *Facerii*, care înveşmântează cuvântul lui Dumnezeu cu o intensă frumuseţe poetică, şi teoriile cele mai recente privind apariţia şi evoluţia omului. Văd limpede la ce face aluzie întrebarea dumneavoastră. Există două pericole ce

[1] P. P. Grassé, *L'Homme en accusation*, Paris, Albin Michel, 1980, p. 216.

pândesc raporturile ştiinţelor cu credinţa: ispita concordismului şi aceea a antagonismului. În ambele cazuri, riscăm să ajungem în cele din urmă la o supărătoare confuzie a genurilor. Concordismul situează povestea biblică şi expozeul ştiinţific pe un plan identic. În linii mari, *big-bangul* este în acest caz identificat cu crearea lumii de către Dumnezeu. În ce priveşte antagonismul, acesta descrie în termeni conflictuali relaţiile dintre aceste domenii ale activităţii spiritului omenesc, negând credinţei orice posibilitate de a tinde la adevărul lucrurilor. Aceste două poziţii extreme au şubrezit legăturile dintre credincioşi şi oameni de ştiinţă.»

3 – O bătălie pentru om

– Ca să punctăm esenţa, n-ar fi bine să afirmăm că ştiinţa şi credinţa duc aceeaşi luptă, aceea a omului, fiecare cu mijloacele care-i sunt proprii? A acestui om, despre care profesorul Jean Hamburger a putut să afirme, nu fără umor, că el este un stră-stră-nepot al melcului fără cochilie care a inventat calculul integral şi a visat la justiţie...[2]

«Pe bună dreptate, Conciliul Vatican II subliniază aceasta: „Atât credincioşii cât şi necredincioşii sunt de acord asupra următorului punct: totul pe pământ trebuie să fie în folosul omului atât pentru cel aflat pe culmi cât şi pentru cel obişnuit. Dar ce este omul? Despre el însuşi, el a avansat şi continuă să avanseze opinii multiple, diverse şi chiar opuse[1]. Acesta este conflictul umanismelor – ştiinţific, nietzschean, marxist, existenţialist, laic – luate

[2] Cf. J. Hamburger, *Un jour, un homme...* Paris, Flammarion, 1981.
[1] *Gaudium et spes*, nr. 12.

de vârtejul dialecticii istoriei; pozitivismul comtian şi marxismul ateu, care l-au definit drept alienat de religia opresivă, superstructură ideologică în mâinile claselor avute; psihanaliza freudiană anunţând eliberarea omului, nu prin instaurarea paradisului pe pământ graţie victoriei mesianice a „Partidului" ca în cazul marxismului, ci prin exteriorizarea incontrolată a impulsurilor refulate în inconştient sub lustrul alienant al valorilor moralizatoare ale societăţii burgheze; naţional-socialismul, în fine, fruct monstruos al acuplării dintre antisemitismul dus la cel mai înalt nivel de abjecţie, mistica supraomului dragă lui Nietzsche şi o pseudo-teorie a evoluţionismului. Trag un semnal de alarmă faţă de toate abordările reductoare ale persoanei umane, până la ultimele avataruri ce ţin de structuralism şi de „moartea omului", după „moartea lui Dumnezeu". În sensul contrar, credinţa în Hristos afirmă originalitatea şi unicitatea fiinţei umane. O ştiinţă fără fundament şi fără aplicaţii etice este în toate cazurile nefastă omului şi culturii.»

– *Ascultându-vă, Eminenţă, nu pot să nu mă gândesc la medicii nazişti de la Auschwitz, care, în cunoştinţă de cauză, confundau verbele „a îngriji" şi „a omorî". Pentru aceştia, camerele de gazare erau desemnate cu termenul de* „Marea Vindecătoare", Theropia Magna Auschwitzensis, A. T. *în forma prescurtată a limbajului familiar.*

«„Ştiinţa fără conştiinţă nu-i decât ruină a sufletului", spunea odinioară Bacon. Iar noi putem să adăugăm astăzi: „Şi a universului". A face din om o fiinţă exclusiv constituită din materie, înseamnă a-l devaloriza în natura sa, în esenţa sa. În această privinţă, o adevărată provocare este aruncată credinţei creştine prin abordarea fenomenului uman de către unii neurobiologi. Unii

cercetători încearcă să explice gândirea şi sentimentele doar prin jocul reacţiilor fizico-chimice ale creierului. Activitatea intelectuală şi viaţa religioasă ar deveni la fel de comprehensibile ca şi funcţionarea digestiei. Ceea ce permite doctorului Cabanis să afirme că „*creierul produce gândirea, aşa cum ficatul secretă bila*"! Acest tip de discurs deschide poarta delirurilor privind inteligenţa artificială egală sau superioară celei umane. Şi aici, mă întreb: acest fascinant proiect va fi în serviciul umanităţii? Ne putem îndoi de asta. Gândirea nu este câtuşi de puţin reductibilă la rezolvarea ecuaţiilor matematice. Operaţiile aritmetice nu dovedesc capacitatea omului de a gândi lumea, căci un computer, această tinichea electronică (conform expresiei lui René Thom), poate face exact acelaşi lucru. Însă, în ciuda atâtor eforturi pentru a ne promova la rangul de maşină electronică, omul n-are nimic asemănător cu calculatorul, fie el şi cel mai rapid din lume. O maşină de calcul nu raţionează; ea este programată de geniul omului şi nu poate decât să realizeze nişte operaţiuni programate, în minim de timp. Fără codificarea informaţiilor la pornire şi fără controlul rezultatelor la sosire, calculatoarele nu mai sunt mare lucru şi chiar nu sunt absolut nimic. Ceea ce biologii studiază în cele din urmă sunt procesele neurocerebrale care însoţesc gândirea; dar nu gândirea propriu-zisă. Din acest fapt rezultă că biologia nu poate să pretindă că ar deţine cheia raţiunii şi nici pe aceea a unităţii omului, a cărui natură este fundamentată pe alianţa dintre subiectivitate şi corporalitate. Abordând omul din afară, ea nu este în măsură să dezvăluie dimensiunea ireductibilă a spiritului uman în termeni materiali. Aşa cum scria Pascal: „*L'homme passe infiniment l'homme*".»

4 – Două discursuri actuale

– Îl citați pe Blaise Pascal, el însuși om de știință de geniu, care spunea că „tăcerea eternă a spațiilor infinite" îi umplea inima de spaimă și întrebări. Această stare de interogație găsește un ecou profund în gândirea contemporană. Știința nu-i un lucru abstract; cercetătorii rămân în totalitate niște ființe umane, purtătoare de subiectivitate, cu, în mod inevitabil, îndoielile lor și cu angoasele lor. Există astfel mai multe categorii de discursuri referitoare la știință. Cum înțelegeți aceasta?

«Găsim, mi se pare, două mari tendințe complementare la oamenii de știință contemporani. Prima, care este și cea mai veche, vede în religie o categorie pur subiectivă, un salt în irațional. Ea scindează spiritul uman în două părți distincte, cu, pe de o parte, rațiunea discursivă, și de cealaltă, afectul, sentimentul, care ar fi porțiunea neglijabilă a umanității, improprie pentru realizarea unei lecturi riguroase a universului. Dar această siguranță temerară, ca să nu spun orbească la unii scientiști, a fost puternic zdruncinată după cataclismul de la Hiroșima. Astfel, un nou dialog între știință și credință a putut fi instaurat.

A doua manieră de a percepe știința este mai insidioasă. O leg cu ușurință de ceea ce s-a convenit de-acum să se numească „*gnoza de la Princeton*"[1]. Este vorba despre o mișcare intelectuală care sigur că nu respinge tradițiile religioase, dar le declară depășite, și afirmă că de-acum înainte umanitatea va intra de la același nivel într-o nouă eră de pace și de cunoaștere. Acest mod de a vedea este radical diferit de percepția creștină a universului. Pentru adepții acestei noi gnoze, Dumnezeu

[1] Cf. R. Ruyer, *La Gnose de Princeton*, Paris, Fayard, 1974.

nu este în El-însuşi o persoană ci un principiu organizator al lumii, rece şi distant, sau, dimpotrivă, o divinitate confundată cu natura însăşi. De fapt, este vorba despre o resurgenţă a panteismului care, la intervale regulate, îşi face apariţia în Occident, de cel puţin două secole. Pe scurt, nimic nou sub soare!

Pentru mulţi, scientismul ar fi mort de-a binelea. De fapt, el s-a deplasat de la ştiinţele exacte la ştiinţele umane, îndeosebi în cursul anilor 70. Şi totuşi, câte decepţii şi aici! Existenţialismul nu mai e decât un capitol în plus al istoriei pentru cei care studiază filosofia. Structuralismul este total destructurat şi psihanaliza lacaniană interesează un foarte restrâns cerc de intelectuali parizieni. Dimpotrivă, frumuseţea universului, diversitatea cosmosului, bogăţia abisală a corpului uman i-au făcut pe cercetători mai umili şi mai deschişi la problema transcendenţei. Această cercetare a necunoscutului le-a permis să-şi dea seama de singularitatea epistemologică a fiecărei ramuri a cunoaşterii. În fine, interdisciplinaritatea permite luarea în considerare a unei abordări mai complete şi mai senine a limitelor fiecărei ştiinţe, precum şi o conştientizare a caracterului în mod necesar imperfect al determinismului deductiv luat ca atare. Această atitudine de onestitate intelectuală şi de rigoare morală lasă să se întrevadă un viitor fecund în schimburile dintre oamenii de ştiinţă şi credincioşi.»

5 – Căutarea sensului

– Profesorul Jean Bernard, şi mulţi alţii împreună cu el, s-au întrebat dacă chirurgii pot să afle sufletul la capătul scalpelului. Ştiinţele ne spun cum funcţionează lumea, din ce e alcătuită materia. Ele realizează progrese extraordinare în cunoaşterea a ceea ce este infinit de

mare şi a ceea ce este infinit de mic, de la formarea galaxiilor la fizica găurilor negre, de la evoluţia sistemelor solare la geologia pământului, de la funcţionarea creierului uman la terapia maladiilor genetice, totul pe fondul unui progres tehnologic de neconceput cu cincizeci de ani în urmă, de la radio-telescop la naveta spaţială, de la microscopul electronic la fibra optică, de la stimulatorul cardiac la diagnosticarea prin rezonanţă magnetică nucleară. Şi totuşi, această cunoaştere şi desăvârşire, care fac posibilă o ameliorare a condiţiilor de viaţă ale omului, nu constituie doar prin aceasta un răspuns definitiv la problema sensului. Împărtăşiţi acest punct de vedere, Eminenţă?

«Da. Paul al VI-lea a formulat această constatare în următorii termeni: „*Ştiinţa pune nişte întrebări, dar nu aduce toate răspunsurile*". Prin cercetările sale, ipotezele şi îndoielile sale, omul de ştiinţă întâlneşte în mod necesar interogaţia metafizică. Oricare ar fi disciplina sa, el este stimulat de necesitatea imperioasă a aflării adevărului. Orice ştiinţă caută să ajungă la adevăr în domeniul care rămâne al său. Orice lectură cognitivă a lumii presupune o opţiune personală pentru adevăr, care este unul, ieri, azi şi întotdeauna. Credinţă şi ştiinţă, ele fac parte din două categorii de cunoaştere diferite, care nu sunt nici interşanjabile nici superpozabile. Distincţia dintre aceste două categorii şi respectiv autonomia lor au fost pe deplin recunoscute de Biserică la conciliul Vatican I, apoi reafirmate în timpul conciliului Vatican II. Raţiunea discursivă nu explică totalitatea creatului. Ştiinţa progresează prin experiment şi observaţie, codificate şi unul şi cealaltă prin ipoteze epistemologice şi postulate recunoscute de ansamblul comunităţii ştiinţifice. Dar fiecare disciplină nu ia în calcul decât rezultatele propriei

munci şi nu epuizează complexitatea naturii, căci ea nu percepe unitatea realului decât în interiorul unor moduri parţiale de cunoaştere. Demersului ştiinţific îi lipseşte un postulat unificator care să exprime globalitatea universului dincolo de percepţia fărâmiţată pe care o avem în legătură cu el. Acesta este motivul pentru care cercetătorii îşi recunosc astăzi tulburarea şi admiraţia în faţa misterului vieţii.»

– *Reflecţiile Părintelui Teilhard de Chardin, conform căruia gândirea este sufletul evoluţiei acestei lumi create de şi pentru Hristos, par să resuscite, în zilele noastre, atenţia comunităţii ştiinţifice. Chestiunea sensului ţâşneşte din nou cu o vigoare cu totul nouă. Constituie aceasta o şansă pentru credinţa creştină în zorii noului mileniu?*

«Cu certitudine! Există de asemenea mai multe provocări de ordin ştiinţific la care credincioşii trebuie să răspundă. Şi eu văd cel puţin două: paleontologia şi cosmologia. Un anume neo-darwinism face din om un simplu avatar al regnului animal. Fără îndoială, selecţia naturală, studiată de Charles Darwin în secolul al XIX-lea, explică evoluţia speciilor vii. Dar aceste opţiuni orchestrate de natură nu dau nici o informaţie desapre caracterul agentului care a făcut posibilă apariţia lor! Această teorie a evoluţiei s-a întrupat deja în a doua parte a secolului al XVIII-lea prin lucrările lui Georges Cuvier, pentru care transformarea viului nu consta decât dintr-o serie neîntreruptă de creaţii. Fiinţa umană rămânea încoronarea acestui proces istoric. Buffon, Maupertius şi Lamarck au elaborat teoria transformismului, care anunţa evoluţionismul darwinian. Toate aceste lucrări au în comun o schemă evolutivă a vieţii, un fel de lungă maturaţie naturală, de la lutul iniţial până la om. Dar, în

cadrul acestei explicații a lumii, evoluția rămâne un fapt de pur hazard. Tocmai această concepție arbitrară a devenirii este criticată de un număr tot mai mare de oameni de știință.»

–Fie că ne plasăm în infinitul mic, sau la scara cosmosului, este neverosimil să afirmăm că viața ar fi apărut din întâmplare: 2ooo de enzime specifice compun celula umană; probabilitatea, pentru ca acestea să se unească și să formeze o singură celulă vie în cursul miliardelor de ani care constituie istoria vieții, este de 10^{1000} contra unu! Să adăugăm că mai puțin de cincisprezece constante fizico-chimice compun materia cosmosului. Dacă una singură dintre ele ar fi fost modificată, universul n-ar fi existat. Altfel spus, verosimilitatea conform căreia viața ar apărut doar prin efectul hazardului este cvazi-nulă. Ce spune Biserica despre acest subiect?

«La 22 octombrie 1996, Ioan Paul al II-lea, într-un mesaj adresat Academiei Pontificale de Științe, recunoștea pe deplin marele adevăr al evoluției dar avertiza împotriva materialismului subiacent în formele contemporane ale neo-darwinismului. Pentru credința creștină, faptul că omul a fost modelat treptat sau într-o singură clipă nu-i schimbă cu nimic antropologia. Omul rămâne culmea Creației, făcut după Chipul lui Dumnezeu, ființă liberă și rațională. Sfântul Ioan Chrisostomul a putut să scrie această minunată frază: „*Dumnezeu nu s-a lăsat până nu a pus totul în aplicare ca să-l facă pe om să se ridice până la El și să se așeze la dreapta lui*“[1]. Pe de altă parte, a domina Creația nu înseamnă a o înrobi dorințelor sale egoiste; ci, dimpotrivă, a o sluji, înflorindu-i frumusețea, și

[1] Sfântul Ioan Chrisostomul, *Sermon sur la Genèse* 2, 1.

făcând această lume mai primitoare prin muncă şi cultură, astfel *„încât greşeala să fie alungată din ea, adevărul să domnească, viciul să fie nimicit, virtutea să înflorească, iar pământul să nu se mai deosebească de cer"*[2]. Omul nu este fiu al hazardului.»

– Credinţa creştină şi cosmologia contemporană reuşesc oare să dialogheze?

«Ştiţi, niciodată nu aţi văzut dialogând nişte categorii abstracte. Aceştia sunt totuşi nişte oameni care dialoghează între ei, nişte oameni credincioşi cu nişte oameni de ştiinţă. Şi în acest sens, vă răspund cu plăcere: Da, şi trebuie să spun că acest colocviu se anunţă bogat pe viitor. Căci marea descoperire a secolului XX este de fapt următoarea: universul posedă un sens, o direcţionalitate, o istorie cu un început şi, după toate probabilităţile, un sfârşit. Această perspectivă repune în mod radical în cauză concepţia unui univers ciclic, fără început şi fără sfârşit. Mai mult, oamenii de ştiinţă resping aşa-zisa pasivitate a materiei, care ar avea nevoie de o acţiune exterioară pentru a evolua. Natura manifestă o formă de auto-organizare prodigioasă care elaborează procese cu adevărat creative. Cosmosul nu mai este o grămadă de piese compozite ci un sistem dotat cu o inteligenţă inconştientă. Hazardul nu mai ocupă nici un loc în această viziune a lucrurilor. Omul se află chiar pe culmea unui ansamblu structurat de legi complexe legate între ele: punctul final al Creaţiei, a cărei apariţie a fost supusă conjuncţiei improbabile a parametrilor naturali a căror complexificare progresivă permite singură justificarea apariţiei vieţii şi a conştiinţei. Fiinţa umană ocupă o dată în plus centrul universului, ale cărui modalităţi fizice şi componente chimice sunt astfel

[2] *Id., Homélie en Mt 19, 51.*

înlănțuite încât să facă posibilă naşterea şi supraviețuirea umanității. Este vorba despre un principiu antropologic. Altfel spus, o posibilitate se deschide în fața noastră, aceea de a interpreta natura ca şi cum ar fi organizată în mod rațional, de la imensitatea galaxiilor la extraordinara subtilitate a celulei vii, pentru a fi îngăduit omului să devină ceea ce este. Materia pare să urmeze un plan logic, un proiect grandios.

Şi totuşi, această nouă concepție ştiințifică a lumii nu permite să se tragă concluzia privind intervenția unui Dumnezeu creator şi personal. Orice concordism merită să fie respins, chiar dacă, o dată cu Francis Bacon suntem autorizați să spunem că *„un pic de ştiință te îndepărtează de Dumnezeu, multă ştiință te aduce înapoi"*.»

6 – Afacerea Galilei

– Doresc să abordăm împreună ceea ce unii numesc „afacerea Galilei"[1]*. Ați prezidat Comisia de studii interdisciplinare referitoare la acest foarte celebru om de ştiință. Procesul său a fost cu siguranță la originea lipsei de înțelegere dintre oamenii de credință şi cercetători, în Occident, de cel puțin trei secole. Ce puteți să spuneți despre acest lucru? Galilei a fost realmente condamnat pentru că a declarat că pământul se roteşte în jurul soarelui?*

«Cu geniul său caracteristic, Galilei are dreptate, desigur, atunci când declară că pământul se roteşte în jurul soarelui, făcând caducă, pe urmele lui Nicolaus Copernic, concepția lumii imaginată de Ptolemeu, conform căreia

[1] Cf. sub coordonarea cardinalului P. Poupard, *Apres Galilée. Science et foi: nouveau dialogue*, Paris, Dsclée de Brouwer, 1994.

pământul ocupă centrul universului. Dar Galilei, care este un maestru al observației, nu a reușit să-și fundamenteze științific teoriile. Și a refuzat propunerea care i s-a făcut de a-și prezenta lucrările ca pe o ipoteză, atâta timp cât acestea nu vor fi fost definitiv dovedite, în mod irefutabil. Galulei a avansat totuși două argumente în încercarea de a explica mișcarea planetei noastre: acela al mareelor și al vânturilor alizee, care vor fi dărâmate de Newton și experimentările optice din secolul XVIII. Invers, Galilei avea dreptate în problema interpretării textelor biblice. Scripturile neputând să mintă, noi avem de descoperit adevăratul lor sens. Galilei și-a pus întrebări asupra criteriilor de interpretare a Scripturilor. Acest lucru l-a adus într-o situație conflictuală cu un număr însemnat de teologi din acea vreme. Dar nu cu toți, așa cum am auzit afirmându-se! Cardinalul Robert Bellarmin, spirit cultivat și deschis, și-a pus două întrebări în această „afacere": mai întâi, Galilei dovedea în termeni științifici teoriile copernicience? Răspunsul său a fost nu, și a avut dreptate în acest punct. A doua întrebare era următoarea: discursul lui Galilei este oare compatibil cu Revelația biblică? Într-o scrisoare din 12 aprilie 1615, pe care am editat-o, Bellarmin răspunde: „*În fața unei veritabile demonstrații științifice a unor ipoteze noi, ar fi mai bine să spunem că nu înțelegem Scripturile, în loc să spunem că ar fi fals ceea ce este demonstrat*". Concluzia paradoxală a Comisiei de studii pe care am avut onoarea s-o prezidez spune, în esență, că Galilei avea dreptate în intuiția sa cosmologică, dar că a fost incapabil să-i furnizeze dovezi irefutabile în plan științific; că, de asemenea, cardinalul Bellarmin avea dreptate în intuiția sa metodologică, dar că membrii Sfântului-Oficiu s-au aflat în incapacitatea de a disocia Revelația iudeo-creștină de un sistem cosmologic eronat și de a-și revedea concepțiile asupra unor pasaje din Scriptură aparent opuse noilor teorii copernicience. De fapt,

Galilei şi Bellarmin, prin această aventură pe care au trăit-o, au propus o metodologie de ordin ştiinţific, atât pentru o lectură raţională a lumii cât şi pentru o hermeneutică şi o exegeză a textelor biblice întemeiată pe inteligenţă. Galilei spunea: „*Dacă Scriptura nu poate greşi, unii dintre interpreţii şi comentatorii ei o pot face şi încă în multe feluri*". Deja sfântul Augustin explica faptul că, dacă autoritatea Scripturilor părea să fie în opoziţie cu raţiunea, asta însemna că interpretul textelor raţiona în mod inadecvat[1]. În final, Galilei a fost pe nedrept condamnat, căci judecătorii lui au confundat domeniile de competenţă transpunând pe terenul doctrinei credinţei o chestiune ce ţinea de cercetarea ştiinţifică. Sunt recunoscător Papei Ioan Paul al II-lea pentru faptul că a recunoscut public şi solemn acest lucru, pe baza raportului pe care am avut onoarea să i-l prezint, la cererea sa, la 31 octombrie 1992.»

7 – Istoria unei controverse

– Cum să înţelegem duritatea, asprimea schimburilor dintre oamenii de ştiinţă şi credincioşi începând cu a doua parte a secolului al XIX-lea?

«Rămân convins că afacerea Galilei, pe care tocmai am evocat-o, a lăsat o profundă cicatrice în conştiinţele occidentale. Har Domnului, am reuşit să scăpăm de pseudo-logica scientismului. Şi armonizarea valorilor ştiinţei şi ale credinţei este mai mult ca oricând de actualitate. Este exact faptul că, din secolul al XIX-lea, gândirea europeană a derapat prea frecvent pe terenul materialismului. Aveam impresia că auzim, prin cuvintele

[1] Sfântul Augustin, *Epistula*, 143, 7; P. L. 33,588.

rostite de adepții lui, glasul enciclopediștilor de pe vremea lui Ludovic al XV-lea! Virulența declarațiilor din „la Belle Epoque" merită pur și simplu să fie reașezată în contextul lor propriu: succes mediatic al mitului progresului, separarea Bisericii și a Statului, dificultăți diplomatice cu Sfântul-Scaun, victorii electorale ale mișcărilor politice opuse catolicismului, gâlceavă în jurul congregațiilor dascălilor, prosperitate a unei anumite prese scrise care făcea bani buni din anticlericalism etc. Acele vremuri nu mai sunt ale noastre. Rivalitatea dintre credință și știință, în lumina descoperirilor contemporane, nu mai are sens. Este momentul dialogului și al schimburilor fraterne. Această evoluție îmi apare ca un semn neașteptat al unui viitor promițător.»

– Au existat pontifi ai scientismului ateu, precum Marcelin Berthelot, profesor la Collège de France, secretar perpetuu al Academiei de științe, senator și de mai multe ori ministru, care declara la 1 februarie 1895: „Triumful universal al științei va ajunge să asigure oamenilor maximum de fericire și de moralitate"[1]. Au fost acei Littré și Renan, pentru care ultimul cuvânt al științei moderne consta în a „organiza științific umanitatea"[2]. Au fost oamenii politici, precum Emile Combes și André Lefèvre. Acesta din urmă scria că „valoarea unei civilizații este invers proporțională cu fervoarea religioasă"[3]. A fost Jean Jaurès care anunța în 1904: „Noi combatem Biserica și creștinismul pentru că ele sunt negația dreptului uman și conțin un principiu de înrobire

---

[1] *Revue de Paris*, 1 februarie 1895.

[2] E. Renan, *L'Avenir de la science*, Paris, 1890, p. 37.

[3] Cf. P. Thuillier, *Science et société. Essais sur les dimensions culturelles de la science*, Paris, Fazard, 1988, și reed. în ediție de buzunar, 1997, p. 226.

intelectuală"[4]*. A fost René Viviani care, în 1914, în ajunul unuia dintre conflictele armate cele mai sângeroase din istoria umană, exclama: „Am stins în cer lumini ce nu vor mai fi aprinse". A fost, în fine, înaintaşul Reţelei Voltaire, clubul Solidarité, al cărui membru, R. de Flers, prezicea în 1870, cu peste o sută de ani după ironia sarcastică a lui Voltaire şi materalismul elementar al lui Diderot, că „adevăratul progres uman nu va începe decât atunci când nu va mai fi în Franţa nici un preot viu şi nici o biserică în picioare"*[1]*. Dincolo de violenţa acestor cuvinte, cum analizaţi persistenţa cu care o parte a societăţii franceze, îndeosebi, a luat sistematic credinţa şi Biserica drept ţină a controverselor? Totuşi nu se trage asupra unei ambulanţe...*

«Ştiinţele, exacte şi umane, n-ar şti să răspundă la întrebările metafizice. Finalitatea lor aparţine unor rânduieli diferite. Persoanele care îşi puseseră speranţa în descoperirile moderne, care, în opinia lor, ar fi satisfăcut din plin setea lor de curiozitate prin golirea lucrurilor de mister, au fost crunt dezamăgite. Aţi citat nume de autori şi de responsabili politici care au trăit la răspântia secolului XX. La rândul meu, îl voi da ca exemplu pe unul dintre contemporanii voştri, pe Ferdinand Brunetière, istoric al literaturii, care, în ianuarie 1895, nota în *Revue des Deux Mondes* că ştiinţa nu-şi respectase promisiunile. Câtă luciditate a spiritului, mai ales dacă ne plasăm în zorii celui de-al treilea mileniu, după două războaie mondiale, două bombardamente atomice, şi sute de conflicte sângeroase după 1945! Renan, Jaurès şi Berthelot sunt copiii lui Condorcet. Acesta, în celebra sa carte *Esquisse d'un tableau des progrès de l'esprit humain,*

---

[4] Cf. H. Guillemin, *Histoire des catholiques français au XIX-e siècle (1815-1905)*, Paris, 1947, p. 389.

[1] P. Thuillier, *op. cit.*, p. 236.

încearcă să dovedească, alături de atâția alții, că istoria are un sens, o direcție culturală, care ar scăpa logicii creştine, şi care ar fi o elevație morală numai prin folosirea rațiunii umane. Dar pentru Brunetière, şi pentru credincioşii din lumea întreagă, ştiința nu este de ajuns pentru a fundamenta politica şi etica. Să spunem împreună cu Pascal: asta e de alt ordin!

La drept vorbind, lumea oamenilor de ştiință nu s-a confundat în mod uniform cu firma scientismului. Mi-e de ajuns să-l citez pe naturalistul englez Alfred Russell Wallace, mort în 1913, care în plină sfadă ideologică privind raporturile dintre credință şi ştiință, a indicat, în problema darwinismului: „*Forțele care pot să dea seama de transformarea speciilor sunt incapabile să exprime trecerea de la animal la om*"[2]. Această polemică a continuat de-a lungul secolului trecut: doar cuvintele şi, uneori, stilul s-au schimbat. Dar pe fond, n-am văzut nimic nou. Remarc de asemenea că adversarii cei mai îndârjiți ai creştinismului au fost cei care au luat obiceiul de a-şi îmbrăca discursurile cu expresii şi termeni aparținând vocabularului religios. Deja Joseph de Maistre, în *Les Soirées de Saint-Pétersbourg*, în 1821, sublinia că „*teoriile lor au devenit un fel de religie*". Incontestabil, a existat un credo scientist, o etică scientistă, o antropologie şi o escatologie scientiste. Va fi fost nevoie de dezastre pentru ca lumea contemporană să devină în sfârşit conştientă de faptul că ştiința nu rezolvă tot, şi că fără Dumnezeu, ea nu mai este în slujba omului ci, pentru a sfârşi, împotriva lui. Această conştientizare constituie o şansă minunată în pragul noului mileniu. Cultura noastră secularizată va lupta eficient împotriva ispitei gnostice care constă în a voi să interpreteze acquis-urile ştiinței în plan filosofic şi religios. „*Credibile non demonstrabile*" a

[2] P. Thuillier, *op. cit.*, p. 287.

spus minunat Sfântul Toma de Aquino! Numai credința transmisă, trăită şi împărtăşită în Biserică – această „*lume reconciliată*“[1] – poate afirma realitatea tainei lui Dumnezeu, Persoană creatoare a vieții şi a universului“, Taină fără de care totul este taină, ca să reluăm cuvintele lui Pascal.»

[1] Sfântul Augustin, *Sermon 96*, 7, 9.

CAPITOLUL VIII

Noile păgânisme

1 – O nebuloasă

– Cultura contemporană a devenit un teritoriu de elecție pentru noi forme de religiozitate. Dacă scientismul materialist şi-a satisfăcut stagiul, două noi provocări se ridică de puțin timp în calea creştinilor: cea a atracției față de spiritualitățile orientale, precum budismul, şi cea a resurgenței curentelor religioase străvechi, uneori îngropate de secole, care reapar profitând de analfabetismul religios şi de subiectivismele ambiente. Unii nu ezită să vorbească despre neopăgânism. Aşa cum indică titlul unei lucrări apărută recent[2]*, ne îndreptăm, Eminență, către o Franță păgână?*

«Întrebarea dumneavoastră e grea de consecințe. Subiectivismul pare, într-adevăr, să beneficieze de o poziție dominantă în sânul valorilor la modă. Succesul lui mediatic permite unui mare număr de expresii ale iraționalului să reapară dintr-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, să germineze în humusul cultural actual aşa cum cresc ciupercile toamna. Dar, precum aceste roade ale solului şi ale pădurii, multe sunt veninoase şi aducătoare de moarte. Trebuie să învățăm să le recunoaştem ca să nu devenim victimele lor.

[2] Mgr H. Simon, *Vers une France païenne?* Paris, 1999.

Nu este fals faptul că omul ar putea să organizeze lumea fără a face apel la Dumnezeu; dar fără Dumnezeu, el nu poate decât s-o orânduiască împotriva lui-însuşi. Istoricul Arnold Toynbee a arătat-o: sacrul este constituent al tuturor culturilor umane. Freamătul lui Dumnezeu este până una alta în inima lumii. Gabriel Marcel a spus deja: „*Lipsită de mister, viaţa ar fi irespirabilă*". Altfel spus, alungaţi naturalul şi acesta revine în galop. Separaţi credinţa de cultură şi veţi antrena o pierdere a sensului spiritual şi veţi lăsa să se adâncească în breşa memoriei noastre ațipite cine ştie ce religiozitate. Gonindu-l sau uitându-l uneori pe Dumnezeul lui Isus-Hristos, cultura contemporană se referă la alte divinităţi. Până la criza din anii 80, nimeni nu mai aştepta nimic de la Dumnezeu, ci totul de la societate; astăzi, fraţii noştri nu mai aşteaptă mare lucru de la această societate, dar setea spirituală n-a fost totuşi potolită.»

– Cuvintele dumneavoastră mă fac să-mi amintesc vorba hazlie atribuită lui Michel Serres: „Acum douăzeci de ani, când voiam să trezesc inteserul studenţilor mei, le vorbeam despre politică; atunci când voiam să-i fac să râdă, le vorbeam despre religie; astăzi, dacă vreau să le trezesc interesul, le vorbesc despre religie, dacă vreau să-i fac să râdă, le vorbesc despre politică!" Platforme de observare a noilor forme de religiozitate există deja în mai multe ţări. Sectele, îndeosebi, au devenit obiectul unei atenţii speciale a puterilor publice. Unii specialişti, precum Jean Vernette sau doctorul Abgrall, luptă cu curaj împotriva acestor mişcări, mai ales prin informaţie. Care sunt, Eminenţă, principalele ingrediente ale acestei noi religiozităţi?

«După părerea mea, acestea sunt în număr de patru. Mai întâi, putem izola un ansamblu de practici

legate de magie şi de încercările de prezicere a viitorului. Semne ale unei religiozităţi arhaice, aceste comportamente fac oficiul de rituri compensatoare în faţa dificultăţilor vieţii cotidiene. Când credinţa scade, anxietatea creşte şi, cu ea, cortegiul ei de false remedii şi de profeţi fără valoare. În 1992, aproape 40.000 de prezicători şi ocultişti de toate felurile îşi exersau legal activitatea, uneori foarte lucrativă, după declararea acesteia, conform legii, la autoritatea administrativă. De la cafeomancie la folosirea pendulului, de la jocul de tarot la invocarea spiritelor care-şi anunţă venirea prin lovituri în masă, de la magi plătiţi din belşug la asceţi africani din metropole, o întreagă panoplie de „tehnici" paranormale este pusă la dispoziţia credulităţii contemporane. Discursul rămâne identic de la o corporaţie la alta: cică destinul nostru este supus unor agenţi exteriori persoanei noastre – planetelor, „spiritelor", fluidelor, unor fiinţe cosmice, unor entităţi îndepărtate – şi dominat de un fel de fatalitate programată pe care doar un iniţiat ar fi în măsură să o combată şi s-o învingă, evident cu ajutorul unui vărsământ pecuniar! Aceste religii de contrabandă[1] îi fac fericiţi pe negustorii de speranţă. *„Nebuloase cu contururi vagi"*[2], aceste practici magice reflectă o sărăcire incontestabilă a culturii religioase. De la pierderea sensului libertăţii, până la crime comise de adepţii unor secte, aceste expresii ale unei religiozităţi elementare neliniştesc pe drept cuvânt.

Al doilea tip religios care e pe cale să recâştige teren în acest moment al istoriei noastre este păgânismul în sensul literal al termenului. De astă dată, părăsim aria iudeo-creştină pentru a ne adânci într-o mitologie extrem de diversificată: atracţia pentru divinităţile precolumbiene, egiptene, hinduiste etc. De la Meditaţia Transcendentă până la Conştiinţa lui Khrişna, totul este posibil pe super-piaţa

[1] J. Vernette, *Jésus au péril des sectes*, Paris, Desclée, 1994, p. 22.
[2] *Ibid.*, p. 24.

sacrului, redevenită înfloritoare la acest început de mileniu.

Interpretarea neo-păgână a credinței creştine constituie cel de-al treilea tip. Ne găsim aici în prezența unui creştinism golit de substanța sa şi redus la cea mai simplă expresie culturală. Credința, asimilată unui folclor, serveşte drept obiect de studiu, după exemplul indiferent cărei manifestări religioase. Limitate la o abordare superficială a spiritualității, aceste tentative reducționiste, sub o falsă aparență de rigoare, nu fac decât să adauge un pic mai multă confuzie în suflete.

În sfârşit, trebuie să amintim reîntoarcerea în forță a gnosticismului. Demersul gnosticilor nu este, nici vorbă, o atitudine recentă, de vreme ce deja sfântul Pavel ridica sabia împotriva adepților săi. Principiul său de bază rămâne elementar: mântuirea trece prin inteligență, din moment ce se obține prin intermediul unei inițieri tainice în aşa-zisele învățături rezervate câtorva adepți. Este vorba despre o viziune total deformată a credinței creştine, pentru care mântuirea este dăruită gratuit tuturor de Dumnezeu, şi nu prin intermediul unei inițieri secrete. De la confreria secretă şi mistică germană *Rosenkreuz* la Scientologie, Isus din Nazaret nu mai este Cuvântul întrupat, Dumnezeu venit în umanitatea noastră prin Spiritul Sfânt în Maria, ci o vibrație cosmică, o energie suprasensibilă, un mare maestru al esoterismului. Există aici, sunt convins de asta, o anumită primejdie pentru creştinism. Dar, pe de altă parte, acest bricolaj pseudo-mistic favorizează o anumită apropiere între marile tradiții religioase cu care Biserica dialoghează în mod constant. Evreii, creştinii şi musulmanii nu pot decât să recunoască de comun acord acest regres păgubitor al neo-păgânismului şi să afirme printr-o mărturisire comună credința în Dumnezeul viu, creator al cerului şi al pământului, al tuturor celor văzute şi nevăzute.»

– În opinia dumneavoastră, unul dintre cele mai importante pericole ale acestor reapariții religioase ale trecutului nu ar fi cel al stingerii progresive a teologiei Bisericii întemeiate pe persoana lui Hristos?

«În situația noastră culturală de pluralism fărâmițat, ca de altfel de două mii de ani, sute, poate mii de mișcări sectare încearcă în van să-și făurească un Isus pe măsura lor, în funcție de idealurile și de interesele lor. Astăzi, acest fenomen ia o amploare nouă. Nenumărate grupuscule încearcă o abordare total subiectivă a faptului creștin. Rezultatul este evident: atâția Isuși câte secte și, mai ales, atâția Isuși inconsistenți și în mod radical rupți de tradiția iudee și creștină. Ce raport putem, în mod onest, să stabilim între Isus al ordinului francmasonic al *rosicrucienilor* și Isus recunoscut de catolici, protestanți și ortodocși pe baza mărturiei apostolilor? Ce legătură serioasă între Isus-ul extraterestru al sectelor obnubilate de farfuriile zburătoare și A Doua Persoană a Trinității venită în această lume pentru a aduce mântuirea și viața veșnică?

Două categorii majore se disting din nebuloasa contemporană a religiozităților. Prima poate fi alipită, așa cum afirmă Jean Vernette, trunchiului biblic și iudeo-creștin[1]. Laitmotivul său moral este acela al „purității". Aflați într-o continuă luptă împotriva concupiscenței și a dezordinilor acestei lumi, adepții acestor mișcări se consideră ei-înșiși niște „puri", niște ființe predestinate de Dumnezeu, niște mesageri ai lui Hristos, ba chiar, reîncarnări ale Domnului, însărcinate de Cer să despartă bobul de neghină, și, deseori, să combată în mod direct forțele răului. Voința lor de a salva umanitatea rămâne uneori de nezdruncinat până la un final tragic. Din punct

[1] J. Vernette, *op. cit.*, p. 28.

de vedere sociologic, aceste grupări iau cel mai adesea forma unei secte regizată de un mod de funcționare strict codificat, cu esența discursului bazată pe o lectură fundamentalistă a Bibliei.

Cel de al doilea grup este cel al gnozei și al esoterismului. După cum am spus, de astă dată părăsim atât tradiția Bisericii cât și tradiția biblică. Viziunea lumii apărată de aceste mișcări nu mai este dihotomică, precum în categoria precedentă. Concepția lor este monistă, de tip panteist. În vârful acestui univers fără început și fără sfârșit, găsim o divinitate cosmică, un fel de principiu superior, care plutește în sferele înalte ale „spiritului". Aici, Întruparea lui Hristos este reinterpretată într-un sens simbolic, ca o prăbușire a divinului în materie, iar Înălțarea la cer ca o re-urcare către principiul cosmic superior, concomitent cu o eliberare a ciclurilor de reîncarnare.

Toate aceste elemente nu aparțin prin nimic de tradiția iudeo-creștină. Ele accentuează și mai mult dificultatea de a transmite memoria culturii noastre, întreținând credulitatea care merge până la controlul conștiințelor, iar ambiguitatea până la confuzie.»

–Estimați că pastorala culturii desfășurată de Biserică va reuși totuși să prevină îndeajuns asupra pericolului psihologic și spiritual pe care-l constituie aceste practici?

«Aceasta este astăzi o adevărată miză și o provocare pentru mâine, pe care credincioșii o revelează într-o perspectivă de dialog respectuos față de persoane, dar și de lumină în adevăr. Esența constă în a evangheliza firescul religios redevenit păgân! Este vorba aici de o aventură interioară și culturală de prim ordin, inseparabilă de inculturația credinței. Trebuie să recunoaștem, pastorala

culturii nu se află decât la începuturile sale. Necesara conştientizare este foarte departe de a fi împărtăşită de toţi cei responsabili. Sarcina este imensă şi se află abia la început. Dar este capitală.»

2 – Creştinism şi înţelepciuni orientale

– Încă de pe la mijlocul anilor 60, Occidentul a manifestat o atracţie faţă de marile spiritualităţi ale Asiei. Hinduismul a fost mai întâi la mare onoare, apoi, de două decenii, acesta a fost înlocuit de budism. Cea mai mare parte a observatorilor societăţii occidentale constată că acest entuziasm este consecinţa căutării unor noi experienţe religioase fondate pe afectivitate, pe sensibilitate. Într-un cuvânt, un număr considerabil dintre contemporanii noştri ar fi întors spatele credinţei părinţilor lor căci nu au mai găsit în ceremoniile parohiale destulă căldură, veselie, comuniune. Ce părere aveţi despre acest fenomen?

«Hinduismul şi budismul, ca să nu citâm decât aceste două înţelepciuni milenare, constituie pentru umanitate o bogăţie religioasă şi culturală de prim plan. Biserica se străduieşte să dialogheze cu reprezentanţii acestor venerabile spiritualităţi. Dar Occidentul a văzut înflorind nenumărate succedanee ale marilor tradiţii religioase ale Asiei, de la Conştiinţa lui Krişna până la Mandarom! Din preocuparea de schimbare, din înclinaţia faţă de un exotism aflat la îndemână, unii oameni se agaţă de categorii spirituale care, cel mai adesea, ajung până la noi, nu respectându-şi propria identitate, ci sub o formă edulcorată. Căci, lăsând deoparte o minoritate de cunoscători, cea mai mare parte a adepţilor acestor mişcări nu au decât o cunoaştere extrem de superficială a

adevăratelor tradiții orientale. Altfel spus, Occidentul bricolează, pentru propria folosință, religiozități gata-de-a-fi-consumate cu o nuanță de folclor. Îndrăznind o comparație, vă voi spune că aceste practici sunt față de religiile asiatice ceea ce o ilustrată este față de un peisaj real: un fel de catalog pentru turiști religioși, o mâncare exotică adusă „de la Katmandu"! Dar faptul că iei masa într-un restaurant asiatic nu te va face niciodată să înveți nici chineza nici civilizația de cinci ori milenară a Imperiului de Mijloc.»

– Ca să reiau expresia unui prieten drag, este imposibil să faci să crească o plantă viguroasă în vârful Everestului! Cum să vorbim culturii acestui timp despre insuficiența și inutilitatea unor asemenea demersuri spirituale?

«Trebuie să regăsim, pe de o parte, sensul simbolurilor credinței și, pe de altă parte, sensul întâmpinării, al disponibilității, care înlesnesc contactele fraterne și deschiderea către celălalt. Prea mulți oameni se îndreaptă către secte sau mișcări care, la început, le aduc ascultare și reconfortare. Deziluzia urmează după aceea. Aceste persoane, sincere și uneori descumpănite, aparțin tuturor categoriilor sociale. Ele caută o existență mai senină, mai bogată în sensuri și speranță. Ele așteaptă mai puțin discursuri emfatice cât o ureche atentă și o mărturie de viață. Trebuie să restabilim legătura cu înțelepciunea sfântului Francisc de Sales care, mai bine decât oricine, a arătat că credința nu este niciodată rezervată unei elite sociale, unui grupuleț de inițiați sau chiar religiilor însele. Evanghelia este pentru orice om și pentru orice cultură. Dar pentru a le regăsi, are nevoie să fie exprimată în limba lor, propusă ca o bună vestire și, mai ales, trăită ca atare.»

– Demersul constând în separarea, în ochii oamenilor, a celor „puri" de cei „impuri" revine periodic în istoria religioasă a culturilor umane. Eminență, credeți că timpul nostru sucombă cu ușurință acestei ispite?

«Da, într-un anumit fel. Pretenția de a-i separa pe cei mântuiți de cei damnați, afișată de foarte multe secte în cel mai total dispreț al tradiției creștine, pare neliniștitoare la început de nou mileniu. Biserica nu a pronunțat niciodată condamnarea cuiva, chiar a celor mai îngrozitori tirani. Mila lui Dumnezeu transcende modurile noastre de a vedea și opiniile noastre în materie de justiție. Îmi place să evoc figurile lui Petru și Pavel, acești doi pilaștri pe care credința apostolică se odihnește de două mii de ani. Primul oare nu și-a renegat Învățătorul de trei ori înainte de cântatul cocoșului? Al doilea nu a participat oare efectiv la lapidarea sfântului Ștefan, primul creștin al cărui sânge a însămânțat pământul? Petru a întâlnit privirea lui Isus, o privire de iertare, creatoare de viitor și deschizătoare de speranță, în care omul își citește demnitatea. Pe drumul Damascului, Pavel, a cărui umanitate a fost aprinsă de Lumina lui Hristos, a intrat, primul mistic creștin, în noaptea simțurilor. Apoi, ca în dimineața de Paște, ochii săi de carne – lut fragil plămădit de Spiritul-Sfânt, *„Izvor al binelui"*[1] – s-au deschis asupra unei lumi transfigurată de credință. Ar trebui să meditățm mai des la aceste exemple. Viețile sfinților arată în ce măsură Dumnezeu iluminează tenebrele inimilor în ciuda grosimii orgoliului care împiedică harul să ajungă acolo, aceste inimi, cum în mod minunat zice sfântul Augustin, *„unde Dumnezeu locuiește ca în templul său"*[1].

De la culturile milenare ale Africii la Asia, de la cultura „care vine" din America latină la culturile

[1] Liturghie bizantină, *Tropar al vecerniei de Rusalii.*

[1] Sfântul Augustin, *De sermone Domini in monte*, 2,5, 17.

secularizate ale Occidentului, nimeni, absolut nimeni nu rămâne indiferent privirii Domnului. Aceasta este vestea cea bună pe care Evanghelia nu încetează să o anunțe la timp și în contratimp. Acesta este mesajul pe care avem responsabilitatea, întru credință, cu umilință, să-l transmitem oamenilor din orice cultură. Credința este speranța în iubire. Sfânta Tereza de Lisieux, proclamată recent Doctor al Bisericii, spunea: „*Obții totul de la Dumnezeu atâta timp cât speri acest lucru*". Crucea lui Hristos poate fi comparată cu o fereastră deschisă către tărâmul de dincolo de viețile noastre care este veșnicia lui Dumnezeu. Și speranța în viitor trece prin Pătimirile Domnului, în care Hristos pentru om a învins pe veci forțele urii, ale dezbinării și ale morții. Părintele Christian de Chergé, stareț la Notre-Dame de Atlas, unul dintre cei șapte călugări asasinați în Algeria, ne împărtășește gândirea sa în testamentul său spiritual: „*Aș putea, dacă este plăcut lui Dumnezeu, să-mi cufund privirea în Cea a Tatălui pentru a contempla pe copiii Islamului, așa cum El îi vede, cu totul iluminați de gloria lui Hristos, roade ale Pătimirii sale, investiți cu darul Spiritului*". Iubirea este prunc al adevărului și tată al iertării.»

CAPITOLUL IX

La cumpăna dintre milenii

1 – Viitorul nu mai este ceea ce a fost

– Eminență, doresc să ducem la bun sfârșit această convorbire evocând sensul și influența unei veritabile pastorale a culturii la trecerea în cel de-al treilea mileniu. Societățile economice dezvoltate sunt în plină transformare. Planeta a devenit un spațiu total cunoscut în care schimburile culturale și întâlnirile interreligioase se fac cu viteza puternicelor noastre mijloace de comunicare. Pe de altă parte, „creștinismul sociologic", urmând expresia consacrată, și-a pierdut considerabil din vigoare. Instituțiilor de educație le este foarte greu să transmită mesajul Evangheliei. În ciuda eforturilor a mii de binevoitori, catehismul pare să fie în pană. Am ajuns la o cotitură culturală majoră, în pragul unei noi ere care se anunță pasionantă. Eminență, cum să luăm în considerare viitorul?

«Viitorul nu mai este ceea ce a fost. Am trecut de la o secularizare umanistă la un secularism dezumanizant. Astăzi ne rămâne de trecut o nouă etapă, să propunem acestei lumi indiferente noutatea radicală a Evangheliei, creatoare de cultură și mântuitoare a omului. Aceasta este o mare responsabilitate într-o lume sfâșiată între dezamăgirea lumii industriale și reamăgirea postmodernității. Consensul cultural s-a rupt într-un pluralism fărâmițat: ștergerea normelor se conjugă cu

uitarea moştenirilor şi cu absenţa unui proiect colectiv. Am luat act de aceste realităţi pregnante. Şi de asemenea de faptul că cultura actuală este din plin antropocentrică.

Până şi în pornirile sale inumane, lumea noastră continuă să fie îngrijorată de om până la angoasă. De aceea, trebuie să începem prin a reînvăţa trecutul pentru a înţelege prezentul şi a clădi viitorul. Viitorul culturii creştine are acest preţ. A face abstracţie de această moştenire bimilenară ar însemna să fii constrâns să traversezi epoca noastră precum un amnezic care-şi caută în zadar punctele de reper. Europa, în cultura sa, se bazează pe o concepţie biblică despre univers şi despre om. Istoria formării naţiunilor acestui continent merge mână-n mână cu evanghelizarea lor. Identitatea europeană e de neînţeles fără creştinism. Seva Evangheliei umple de douăzeci de secole arborele spiritual plantat în humusul greco-roman, german şi slav.

Am uitat acest lucru: fiecare generaţie nu se iveşte din neant, ci îşi asigură, dimpotrivă, creşterea umană şi spirituală graţie vigorii rădăcinilor sale culturale. A uita trecutul înseamnă a face lectura prezentului cu lunete deformante. Percepţia noastră despre istoria creştinismului ţine mai adesea de anacronism decât de un veritabil efort de înţelegere. Eroarea de judecată şi aproximaţia metodologică merg mână-n mână. Şi să mai declari cu seninătate că civilizaţia occidentală, supusă de două mii de ani unei permanente frustrări doar pe problema moralismului creştin, va putea în sfârşit să treacă de la întuneric la lumină, debarasându-se de constrângerea insuportabilă a religiei şi a metafizicii! Peter Brown, ca specialist recunoscut în domeniul creştinismului din primele secole, a arătat în ce măsură această perspectivă ţine atât de incultura teologică şi istorică, precum şi de o anume suficienţă. În această viziune, culturile păgâne ale antichităţii sunt idealizate pentru a devaloriza mai mult

credința în Hristos. Dar această constatare nu este pesimistă. Ba dimpotrivă, dacă viitorul nu mai este ceea ce speram noi de la el, avem responsibilitatea de a propune lumii actuale noutatea Bunavestirii lui Isus Hristos. Ne bucurăm împreună cu toți frații noștri de fragmentele de adevăr și de fâșiile de frumusețe pe care culturile le dețin. Dar noi vrem să împărtășim cu ei plinătatea adevărului și a frumuseții Cuvântului lui Dumnezeu care ni s-a revelat a fi Calea, Adevărul și Viața.[1]»

2 – Cum să-l spui pe Dumnezeu omului de azi?

– Lumea contemporană se face adeseori că plouă când aude mesajul evanghelic. Dar, în același timp, nu încetăm să punem întrebări propriilor culturi despre Dumnezeu, despre sensul vieții și al morții, despre tărâmul de dincolo. Principalul obiectiv al pastoralei culturii, a cărei însărcinare o aveți în Biserică, nu este oare acela de a adapta, de a traduce mesajul Evangheliei și tradiția creștină în termeni limpezi și de înțeles pentru culturile prezente? Oare nu acesta este un aspect determinant pentru însuși viitorul creștinismului?

«Într-adevăr! Consiliul pontifical al Culturii își orientează activitatea în jurul unei axe principale pe care aș putea s-o calific astfel: în ce fel, concret și pe ce baze biblice, filosofice și teologice, să aduci Evanghelia în inima persoanei umane, femeie și bărbat, fiecare în cultura sa, pentru ca Bunavestire a lui Hristos să-i transforme dăruindu-le acces la un umanism plenar? Cum să-l spui pe Dumnezeu omului de azi și cum să-i dăruiești astfel plenitudinea umanității sale revelându-i începutul și

[1] *In* 14, 6.

sfârşitul, grandoarea sa în acelaşi timp, de vreme ce este creat după chipul şi asemănarea sa, şi, prin urmare, precum el creator şi chemat să împărtăşească împreună cu el o plenitudine de viaţă veşnică.

A vorbi despre pastorala culturii înseamnă nu numai să grefezi credinţa pe culturile epocii noastre, dramatică şi fascinantă în acelaşi timp, dar înseamnă şi să o reînnoieşti profund din interior. În calitate de creştini, avem datoria de a incultura mesajul evanghelic care este destinat tuturor, fără excepţie. Ajuns la *„o nouă vârstă a istoriei umane“*[2], poporul lui Dumnezeu înţelege noile aspecte ale culturii în lumea de azi. Doi parametri revin constant sub pana observatorilor: marginalizarea credinţei şi dezrădăcinarea culturală, legată, în parte, de un exod rural pronunţat, antrenând o urbanizare prost stăpânită. Oraşul devine inima culturii. Printr-o pastorală adaptată, Biserica a ştiut să creeze o cultură milenară în care ţăranul păgân – cei doi termeni fiind în acest caz sinonimi – a devenit în mod firesc creştin, cu biserica sa în mijlocul satului, ritmându-şi muncile şi zilele după cadenţa clopotului ei. Prima şi principala provocare culturală de remarcat în oraş este fără îndoială aceea a indiferenţei religioase. Ateismul virulent şi uneori instituţional, care a marcat cea mai mare parte a secolului XX, a dispărut din majoritatea naţiunilor de pe pământ. Dar cultura dominantă este astăzi, îndeosebi în marile aglomeraţii, marcată de scepticismul individual, relativismul moral şi indiferenţa religioasă. Peste tot în lume, cel puţin acolo unde Biserica este liberă şi unde cetăţenii se bucură de o reală libertate de conştiinţă, se manifestă tot mai mult o respingere a oricărei manifestări publice a credinţei, cantonată în zona privată, şi, fără jocuri de cuvinte deplasate, privată de acel fapt al proiecţiei sale sociale

[2] *Gaudium et spes*, nr. 54.

indispensabile. Ca întotdeauna, cei mai săraci din acea cultură sunt cei care suportă consecințele acestui fapt. În această cultură a indiferenței – care este mai degrabă, la drept vorbind, o incultură – creștinii sunt admiși sau mai bine zis tolerați, cu condiția să nu-și manifeste în mod public convingerile spirituale. Doar exemplul credincioșilor angajați în viața politică sau în lumea afacerilor este suficient pentru a înțelege imensele dificultăți ridicate de profesiunea lor de credință declarată, dacă au curajul să se aventureze s-o mărturisească. Proba lor de generozitate și acțiunile lor caritative sunt apreciate, cu condiția să nu îmbrace în mod oficial culorile creștinismului. Creștinii întâmpină dificultăți în a-și manifesta diferența lor religioasă și etică. Dar în același timp nici un ucenic al lui Hristos nu poate să se împace cu o religie care se rușinează de sine însăși și care parcă s-ar ascunde în cutele culturii aseptice a indiferenței, care pe termen lung nu poate decât s-o asfixieze. Prin urmare Biserica își urmează misiunea pastorală pentru a-i sensibiliza pe toți creștinii și pe oamenii de bine față de marea provocare a schimbării de mileniu: indiferența religioasă. Aceasta se manifestă atât în planul gândirii cât și în cel al acțiunii. Este vorba, în consecință, de a avea în vedere integralitatea culturii contemporane, și nu doar domeniul ideilor. Persoana umană în întregimea sa este cea pentru care pastorala culturii trebuie să afle căile adaptate credinței în Hristos.»

– *Există domenii de activitate pastorală privilegiate?*

«Da, într-un anumit fel. Provocarea esențială constă, mi se pare mie, în a ne conduce contemporanii de la indiferență la admirație prin anunțul Bunavestirii lui Hristos, mereu nouă în pragul celui de-al treilea mileniu.

De asemenea, mai multe sectoare de activitate ale lumii contemporane sunt cu adevărat vizate de pastorala culturii. Unul dintre primele areopaguri cu care Biserica intră în dialog rămâne lumea comunicărilor sociale. Îmi amintesc de întrebarea pusă de Ioan Paul al II-lea: oare Hristos are un loc în media actuale?[1] Radio, telviziune, presă scrisă, casete, benzi desenate, domeniile posibile de colaborare sunt vaste, fără a uita suporturile sofisticate ale informației, precum Internetul, care trebuie în mod imperativ să devină „*o nouă frontieră a Bisericii*".

Există multe alte locuri propice pentru întâlnirea creştinilor cu alte culturi. În mod aparte, filosofia şi ştiința constituie două domenii determinante. Prima, şcoală de înțelepciune, pune problema semnificației, în timp ce a doua explorează funcționarea legilor naturale şi organizarea vieții. Mai mult ca oricând, Biserica dorește să dezvolte o teologie pe deplin fidelă datului credinței biblice. Oamenii de ştiință dovedesc, cu rigoarea criteriilor lor epistemologice şi cu metodele specifice, capacitatea de adevăr a inteligenței umane. Ştiințele pretind o adevărată înțelepciune grație căreia cunoştințele, dobândite prin experimentare şi analiză discursivă, pot să se desfăşoare într-un cadru luminat de credință. Ar trebui să ne însuşim formula sfântului Augustin: „*Cred pentru a înțelege şi înțeleg pentru a crde mai bine*"[1]. De vreme ce evanghelizarea culturilor este rânduită după aceea a persoanei umane, trebuie să facem totul pentru a înlesni dialogul dintre credință şi ştiință. Este în joc viitorul. În 1965, Max Born, laureat al premiului Nobel pentru fizică, stabilea sub formă de constatare ravagiile pe care o ştiință ce a devenit inumană le-a putut produce în cursul secolului

---

[1] Ioan-Paul al II-lea, *Message pour la 31-e Journée mondiale des communications sociales*, 24 ianuarie 1997, *Documentation catholique*, 1997, p. 201-202.

[1] Sfântul Augustin, *Sermon 43*, 7, 9.

al XX-lea. Ar trebui să reținem următoarele cuvinte: „*S-ar putea ca ororile politice și militare și completa prăbușire a eticii la care am fost martor în timpul vieții mele să nu fie simptomul unei slăbiciuni sociale trecătoare, ci o consecință necesară a avântului științei - fapt care este, în sine, una dintre cele mai mari reușite intelectuale ale omului*"[2]. Acestea sunt cuvinte grave care dau de gândit.»

– Formularea este explicită și ilustrează pe deplin sensul cuvintelor noastre. Ați putea, Eminență, să citați alte puncte de dialog între credință și culturile actuale?

«Voi vorbi imediat despre etică. Utilizarea mijloacelor tehnologice dezvăluie în fiece zi în ce măsură știința și morala sunt legate. Dispunem acum de tehnici admirabile, dar la ce bun? E chiar omul, în umanitatea sa, cel care e beneficiarul acestei extraordinare înfloriri a mijloacelor contemporane în toate domeniile. În realitate, fiecare ramură a cunoașterii este implicată. Să ne gândim la bioetică, de la procrearea asistată medical la clonarea genomurilor umane. Legislatorul a avut inițiative într-un număr considerabil de țări, ceea ce dovedește voința statelor de a conserva un drept de control asupra experiențelor înfăptuite în laboratoarele private. Neuropsihiatria, științele vieții, în numele formidabilei lor dezvoltări și a extensiei continue a câmpului de investigație, îi invită pe credincioși să găsească, sub semnul respectului și al rigorii, cuvintele necesare pentru a exprima într-un limbaj limpede concepția lor despre om și lume. Într-o asemenea stare de spirit, ecologia merită atenție. Natura nu este proprietatea umanității care a obținut administrarea sa, adică, grație muncii sale, respect și înfrumusețare. Dumnezeu singur este Creator. Acquis-

[2] M. Born, *Bulletin in Atomic scientist*, 1965.

urile ştiinţifice, reuşitele tehnologice conduc prea adesea la o autosatisfacţie care mutilează viziunea omului despre destinul său. O adevărată pastorală a culturii, în căutare de adevăr şi de schimburi constructive, conduce persoana pe calea transcendenţei. Şi ce să spui despre familie şi despre educaţie? „*Prima societate umană*“[1], familia traversează astăzi o prioadă tulbure. Leagăn al vieţii şi al iubirii, aceasta este în aceeaşi măsură izvor de cultură. Doar ea face posibilă creşterea afectivă şi spirituală a copilului. Loc privilegiat de educaţie şi de înflorire, de ea depinde calitatea raporturilor sociale şi vigoarea culturală a civilizaţiilor. Dacă persoanele merită să fie primite cu braţele deschise în milă şi bunăvoinţă, în nici un caz sfâşierile, dezbinările, descompunerile familiale nu pot fi prezentate ca un nou model de relaţii sociale.»

– Sunt surprins de discursurile care pun pe picior de egalitate „descompunerile“ şi „recompunerile“ nucleelor familiale cu nişte simple modalităţi de existenţă. Întocmai ca şi în biologie, dacă aceste celule mor sau se dislocă, întregul corp riscă să dispară. Ştim foarte bine că mai ales copiii sunt cei care au mai mult de suferit de pe urma dezunirilor.

«Da, şi la fel stau lucrurile în materie de educaţie şcolară, acest areopag special cu care Biserica dialoghează şi mai abitir la cumpăna noului mileniu. Viitorul depinde de educaţia prezentă. Aceasta din urmă nu se poate reduce la o simplă transmitere de cunoştinţe. În credinţă, ea devine locul privilegiat al formării persoanei, al maturaţiei sale psihologice şi spirituale. Ea îi pregăteşte pe tineri pentru a-şi asuma responsabilităţile în cetatea de mâine, pentru a trăi relaţiile sociale şi legăturile personale pe baza

[1] Ioan-Paul al II-lea, *Lettre aux familles*, nr. 7.

respectului şi a iubirii faţă de semenii lor. Viitorul umanităţii trece – să fim conştienţi de acest fapt – prin dezvoltarea integrală a fiinţei umane.»

– Omul dispune astăzi în Occident de timp liber. Credeţi, Eminenţă, că Biserica acordă suficientă importanţă domeniului rezervat timpului liber?

«Biserica se străduieşte să ia în consideraţie toate aspectele vieţii umane. Şi este cert faptul că îndeletnicirile timpului liber, turismul şi sporturile îndeosebi, au devenit centre de interes pasionante pentru pastorala culturii în Biserica de azi. Pastorala timpului liber e de altfel tradiţională. Să ne gândim la părinţii Bisericii şi la coloniile de vacanţă de ieri şi la pastorala turismului azi.

Dar înainte de orice, domeniul artelor rămâne de cea mai mare importanţă în viziunea noastră. Arta creştină este expresia concomitentă a frumuseţii şi a adevărului. De două mii de ani, creatorii au deslușit, în limbajul lor propriu, tainele credinţei. Opera de artă autentică este purtătoare de experienţă spirituală, căci ea constituie *„un fel de amprentă a invizibilului"*[1]. Patrimoniul cultural al Bisericii îi este mărturie. Arta dezvăluie prezenţa invizibilă a harului. Expresie a unei profunde simbioze între credinţă şi cultură, operele artistice manifestă tensiunea interioară a omului în căutarea de sensuri, în setea de frumuseţe, în nostalgia sa către infinit.

Arta creştină participă la transfigurarea lumii prin frumuseţea dăruită privirii pe care o aşezăm asupra lucrurilor şi fiinţelor. Sensibilitatea artiştilor este într-un fel co-naturală cu adevărul şi frumuseţea lui Dumnezeu. Tocmai prin aceasta Biserica recunoaşte în procesul creaţiei estetice o putere incomparabilă de elaborare a unor

[1] Conseil Pontifical de la Culture, *Pour une pastorale de la culture, op. cit.*, nr. 17.

semne şi simboluri care sunt tot atâtea expresii ale tainei lui Hristos. În acest sens, arta rămâne un izvor nesecat din care se pot adăpa credincioşi şi necredincioşi.

În fine, adineaori aţi pomenit despre sport. La fel ca şi corurile bisericeşti, uniunile sportive creştine sunt câtă frunză şi iarbă. Activitatea sportivă ca atare, prin dezvoltarea armonioasă a corpului pe care o permite şi prin relaţiile umane la a căror înnodare contribuie, este excelentă în sine. Pe vremuri spuneam: „*O minte sănătoasă într-un corp sănătos*". Cu toate acestea, sportul devenit tributar unor imperative economice, ba chiar politice, dă prea adeseori ocazia unor explozii de violenţă. O competiţie situată în afara limitelor raţiunii antrenează dezordine şi confuzie. Dimpotrivă, sportul rămâne un minunat mijloc de înflorire şi de uniune între persoane şi chiar între popoare. Cu condiţia de a nu transforma cutare sau cutare jucător în idol viu!»

–Faimosul zeu al stadionului... Sunt emoţionat la fiecare deschidere oficială a Jocurilor Olimpice. Tot aşa, precum mulţi alţii, am putut experimenta, în iulie 1998, comuniunea francezilor în jurul balonului rotund! Dimpotrivă, am constatat în mai multe rânduri fenomenul de idolatrie care pune stăpânire pe numeroşi amatori pe tema sportivilor la modă. Îngăduiţi-mi să citez o mică anecdotă: acum câteva luni, aşteptând un avion, la aeroportul din Chicago, am intrat într-un magazin care, spre marea mea surpriză, vindea bucăţi de ciocolată cu efigia unei vedete planetare a baschetului! Erau oferite mai multe mărimi şi clienţii manifestau o bucurie nestăvilită căci puteau să se apropie de şi să-şi devoreze jucătorul preferat. În fond, în diversitatea culturală şi pluralismul religios care caracterizează lumea actuală, problema esenţială nu rămâne oare aceea a evanghelizării religiosului ca atare?

«Poftă bună! În ce mă priveşte, prefer delicioasele şi savuroasele prăjiturele „Mozart" de la Salzburg. Mai în serios, superficialitatea etică şi ignoranţa religioasă favorizează creşterea indiferenţei şi a sincretismelor de tot felul pe care toate marile tradiţii religioase religioase ale umanităţii le resping în mod categoric[1]. Biserica trebuie să ajute cercetarea umană a divinului ca să se deschidă Revelaţiei lui Dumnezeu. Evanghelizarea religiozităţii îmbelşugate începe în prealabil cu mai buna identificare şi respectare a specificului creştinismului. Astfel, dialogul interreligios, una dintre cele mai extraordinare realizări contemporane ale Bisericii, n-ar putea fi confundat cu o tentativă oarecare de sincretism. Lumea noastră se află sub firma lui Pilat care l-a întrebat pe Isus: „*Ce este adevărul?*"[2] Această întrebare este pe buzele tuturor oamenilor aflaţi în căutarea semnificaţiei. Ea este pusă Bisericii de o lume care ignoră atât de ades faptul că Beatitudinile lui Hristos sunt cuvintele pe care ea nu încetează să le aştepte. Creştinii, martori ai lui Dumnezeu înviat, trebuie să răspundă fraţilor lor într-un spirit de adevăr şi de pace. În zorii noului mileniu, unul dintre obiectivele pastorale ale Bisericii constă în noua evanghelizare a expresiilor multiple şi difuze ale religiozităţii contemporane. În particular, pericolul reprezentat de secte merită toată atenţia. Noi reuşim să-l spunem pe Dumnezeu lumii contemporane atunci când ne străduim să reconstituim ţesutul social creştin, care trece prin redescoperirea parohiei şi a pioşeniei populare. În această calitate, pelerinajele – atât regionale cât şi internaţionale – joacă un rol foarte important. Suferinţa existenţială şi respingerea dimensiunii instituţionale a

[1] Cf. Ioan-Paul al II-lea, Exortation apostolique post-synodale *Ecclesia in America*, 1999, nr. 64.
[2] *In* 18, 38.

religiei pot fi combătute grație întâmpinării călduroase și disponibilității autentice a creștinilor. În nici un chip, cultura nihilismului și întoarcerea neo-păgânismului nu constituie o fatalitate. Este de datoria pastoralei culturii de a face în așa fel încât toate fațetele activității umane să fie irigate de o veritabilă trăire spirituală. Pastorala culturii este cheia de boltă a noii evanghelizări[3], care nu este alta decât vestirea Evangheliei către culturile contemporane, folosind resursele lor proprii în expresia lor multiformă pentru a le propune ca veste bună credința Bisericii, Mireasa Adevărului.

Această nouă evanghelizare va ajuta, prin crearea condițiilor unei noi culturi, la surmontarea dramei umanismului ateu. Așa cum Ioan Paul al II-lea nu încetează să repete de-a lungul celor cinci continente: „*Evanghelia conduce cultura către perfecțiunea sa și cultura autentică este deschisă Evangheliei*"[1]. Sanctificarea culturilor, această întâlnire dintre mesajul lui Hristos și oamenii acestui timp, dă o nouă dimensiune lumii noastre, aceea a speranței în Împărăția lui Dumnezeu.»

3 – Isus-Hristos, izvor al unui nou umanism

– *Eminență, afirmați că Evanghelia este mereu nouă pentru om. Dar cultura contemporană consideră că o parte a limbajului moștenit de Biserică reflectă o concepție depășită a credinței. Unele cuvinte par cu totul desuete, cum ar fi suferință reparatoare, ispășire, sacrificiu etc. Mai mult, unele gesturi de smerenie obișnuite în trecut au fost uitate masiv de credincioși,*

[3] Ioan Paul al II-lea, *Discours au Conseil Pontifical de la Culture*, 14 martie 1997, *Documentation catholique*, 1997, p. 405.

[1] *Ibidem.*

începând cu frecventarea sacramentului reconvertirii. Chiar termenul de iubire este în mod regulat compromis. Este aceasta uitarea de Dumnezeu sau abandonul omului?

«Amândouă. Literatura de expresie creştină, de-a lungul secolelor, arată că vorbele sunt purtătoare ale realităţii inimii şi trupului. Claudel a putut să scrie că Hristos nu a venit pentru a suprima suferinţa ci pentru a o sălăşlui cu Prezenţa sa. Sunt convins ca şi dumneavoastră că ar trebui să vorbim mai mult despre bucuria şi speranţa pe care le dă credinţa. Despre această bucurie de a te simţi unit cu Cel care s-a unit cu umanitatea noastră, bucurie care nu exclude suferinţa, dar care o asumă în intensitatea iubirii. Strigarea psalmistului răsună, ca un ecou purtat din veac în veac, în toată istoria mântuirii: „*Dumnezeule! Dumnezeule! Pentruce m-ai părăsit?*[2]" Hristos, supus caznelor de lipsa noastră de iubire, a repetat, în umanitatea sa crucificată, aceste cuvinte veşnice. Care fiinţă umană poate să afirme cu adevărat că nu s-a întors niciodată către Dumnezeu? Care agonie nu a fost niciodată plină de rugăciune? De la profeţii lui Israel la micuţa Tereza care a trecut proba mistică a nopţii spirituale, fiecare fiinţă umană a putut fi încercată de ceea ce filosoful Karl Jaspers numea „*oroarea de nespus a abandonului său*"[3]. Atingem aici profunzimea conştiinţei umane. În aceste adâncuri Domnul vine să ne vorbească, în timp ce vacarmul asurzitor al culturii mediatice pare să impună Cerului liniştea. Aşa cum afirma poetul P. de La Tour du Pin: „*El nu are nimic uman fără Dumnezeu ascuns*". Credinţa este ultimul răspuns la chestionarea pe care omul şi-o pune în condiţia sa muritoare.

---

[2] *Psalmi*, 22, 2.

[3] K. Jaspers, *Situation spirituelle de notre époque*, Paris, Alcan, 1951, p. 61.

Ați semnalat în special acest lucru, cuvântul „iubire" este prea adeseori rău interpretat. Față de *„tiranul Eros"* creștinii vorbesc despre *„agâpè"*, iubirea dezinteresată pentru Dumnezeu. Trebuie să recunoaștem dificultatea, într-o societate în care valorile dominante tocesc sensul păcatului – luat în adevăratul sens al termenului – exorcizând orice formă de culpabilitate, de a exprima misterul lui Dumnezeu care e Cuvânt de lumină în noaptea noastră. Bunăvestire a triumfului caritații și al iertării asupra urii și a morții. Este dificil să spui iubirea lui Dumnezeu pentru om într-un context cultural care așează pe umerii Bisericii povara tuturor frustrărilor noastre. Să știm să reașezăm lucrurile la adevăratul lor loc și să spunem adevărul: în și prin Evanghelie iubirea umană, realitate fundamentală și abisală, își găsește expresia plenară. Prin credință femeile au putut să dobândească rang social și demnitate. Să ne amintim că Antichitatea greco-romană cunoștea o moralitate sexuală care varia în întregime după statutul social al persoanei în cetate. O opoziție radicală între oameni liberi și sclavi servea drept morală în această privință. Pe urmele lui Paul Veyne, afirmăm că Roma Imperiului-Târziu nu a fost un loc paradisiac și că un număr semnificativ de cetățeni ai săi au dus o existență dură și chiar crudă.

Unii au afirmat că virtutea și fățărnicia au fost inventate de creștinism. Dar, atât prima cât și cea de-a doua fuseseră deja întrupate în eroul tragediei grecești de Xenofon și Filostrate cu mult înainte de nașterea credinței în Hristos. Pudibonderia nu-i invenția Bisericii, nici represiunea sexuală nu-i invenția sfântului Pavel! Deja, Filon din Alexandria, reprezentant luminat al culturii iudee elenizate a timpului său, actor al unificării credinței biblice cu stoicismul, se arătase partizan al unei moralități sexuale de o severitate incomparabilă, chiar înainte de apariția celor dintâi comunități creștine. În mod curios, am uitat

acest lucru, cei mai buni autori păgâni au fost cei care s-au revoltat împotriva moravurilor creştinilor, acuzându-i de slăbiciune, ba chiar de imoralitate. Scrierile lui Tacitus şi ale lui Plinius cel Bătrân debordează de aluzii pe marginea acestui subiect. Credincioşilor le este adresat un reproş special, anume caracterul mixt al ceremoniilor religioase! Tot aşa, apostolul Pavel, pe care perioada contemporană îl acuză că ar fi creat disprețul față de femeie şi puritanismul cu nouăsprezece secole *avant la lettre*, chiar că nu merită aceste critici nefondate. Fin cunoscător al Scripturii, al cărții Leviticului, iudeu cetățean roman de limbă greacă, el nu urmărea decât un lucru: inculturația mesajului lui Isus în cultura păgână căreia îi împărtăşea limba şi valorile reale. Cu ajutorul lui Dumnezeu, cumpătarea şi castitatea au fost puțin câte puțin trăite în bucurie de către fideli, ca un semn al Împărăției ce va să vină şi ca o contrapondere a valorilor păgânismului, ajutați în aceasta de scrierile Părinților Bisericii şi de via şi iradianta mărturie a sfinților.

Pe de altă parte, scrierile Părinților Bisericii celebrează căsătoria creştină. De pildă, Clement din Alexandria, în *Stromates*, ia apărarea căsătoriei care asigură stabilitate şi securitate. Pentru acest Părinte al Bisericii, trupul nu este un duşman, în sensul în care curentul platonician putuse considera învelişul carnal: el rămâne *„aliatul natural şi tovarăşul de drum al sufletului"*. Ioan Chrisostomul, în ce-l priveşte, a făcut elogiul familiei în cetatea sa din Antiohia aproape în întregime dedată unei permisivități, vai, atât de redutabilă pentru cei mai săraci. Pentru el căsătoria este o alianță care-i ajută pe soți să-şi trăiască umanitatea din plin în lumina Evangheliei. Această percepție a relațiilor amoroase şi a corpului este aidoma celei din Revelația biblică, prin care aflăm că Facerea voită de Dumnezeu este bună în sine însăşi. Păcatul a rănit-o şi a înjosit-o. Hristos

a restituit-o în demnitatea sa primară, într-un fel încă şi mai frumos.

În acelaşi fel în care creştinismul a penetrat în profunzime păgânismul antic, iar Hristos, aşa cum a subliniat Henri-Irénée Marrou, a devenit *„principiul director al atmosferei culturale a secolului al IV-lea"*[1], Biserica aflată la cumpăna noului mileniu lucrează la evanghelizarea culturilor prin inculturaţia credinţei. Această dinamică impune ca adevărul asupra istoriei creştinismului să fie restabilit.»

– Într-o optică identică, aţi putea să ne spuneţi câteva cuvinte despre faimosul „păcat originar" atât de rău înţeles?

«Media contemporane insistă asupra faptului că sfântul Augustin ar fi gândit şi scris că păcatul originar ar fi de ordin sexual şi îl transformă pe autorul *Cetăţii lui Dumnezeu*, prelungind astfel rigorismul moral al secolului XVII, în campion al rigidităţii. Dar păcatul originar, pentru sfântul Augustin, ca şi pentru Biserică în întregime, este nesupunere faţă de Dumnezeu prin orgoliu[2]. Consecinţa sa nu este o oarecare înnegrire a iubirii umane, ci incapacitatea voinţei de a stăpâni, să zicem, mai degrabă, de a evanghe liza impulsurile cele mai puţin controlabile. În consecinţă, sanctificarea trupului în creştinism nu constă în mortificarea inumană rezervată atleţilor ascezei – cum încă cred mulţi – ci într-o întâlnire dintre două libertăţi, una sfântă, aceea a lui Dumnezeu, cealaltă păcătoasă, a noastră. Asceza creştină – *Agôn* – al cărei sens veritabil ar merita să fie redescoperit, semnifică

[1] H. I. Marrou, *L'Église de l'Antiquité tardive*, Paris, Le Seuil, 1985, colecţia „Points-Histoire".

[2] Cf. *Catéchisme de l'Église catholique*, 1992, nr. 396-409.

simplu moderația ego-ului nostru în relațiile noastre cu Dumnezeu și cu frații noștri.

La drept vorbind, credincioșii nu au încetat să frecventeze forme culturale negatoare ale iubirii omenești, care este întotdeauna dăruire de sine. Să ne gândim la duritatea codurilor amoroase ale popoarelor germanice din Evul mediu timpuriu. Concepția lor despre trup ținea de păgânismului cel mai negator al libertății persoanei. În afara cutumei de repudiere a femeilor, burgunzii și francii pedepseau adulterul cu excluderea socială sau cu moartea.

Biserica a evanghelizat culturile prin inculturația credinței. Instalarea progresivă a calendarului creștin a permis populațiilor să cunoască intervale de răgaz în războaie, precum și bucurii colective comunitare în timpul sărbătorilor creștine. Disoluția acestor ritmuri religioase și sociale în fărâmițatul timp trăit al postmodernității pune dificultăți serioase omului de azi[1]. În fine, preocupat de adevăr și de echitate, aș vrea să adaug că nici filosofia Luminilor nici discursurile actorilor Revoluției franceze nu au subscris niciodată la o viziune permisivă a amorului omenesc, contrar la ceea ce afirmă unii. Voltaire și Montesquieu au blamat homosexualitatea cu termeni de o deosebită severitate[2]. Un Fouquier-Tinville vedea în toleranța amoroasă o armă în mâinile *„tiranilor"*. În luna martie a anului 1794, mai multe arestări în masă a homosexualilor au fost organizate în grădinile de la Palais-Royal, în inima Parisului.»

– Sunt convins de faptul că acuzația nedreaptă adusă Bisericii privind așa-zisul ei dispreț față de trup se trage din trei factori constitutivi străini de credință: avântul geografic și cultural al puritanismului anglo-

---

[1] Cf. A. Dupront, *Puissances et latences de la religion catholique*, Paris, Gallimard, 1993.

[2] Montesquieu, *De l'esprit des lois*, cartea VII, capitolul VI.

saxon, intensitatea delirurilor scientiste care şi-au făcut apariţia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi vitalitatea crescândă a culturii liberalismului propriu burgheziei din negoţ şi industrie în secolul XIX. Afectivul a devenit astfel o vastă piaţă comercială şi un factor de integrare a persoanei la economia de piaţă. Mai mulţi gânditori ne atrag atenţia, pe bună dreptate, asupra faptului că limbajul iubirii a fost corupt de folosirea publicitară care nu încetează să desfăşoare un arsenal semantic rezervat până acum categoriilor economice: performanţă, concurenţă, consum, pertener etc. Cultura dominantă actuală transformă omul în gestionar al propriului trup. Fără a fi alarmist, mă gândesc la cei mai tineri. De la criza petrolului din 1973, mijloacele de informare în masă nu încetează să le repete că criza corodează corpul social. În acel an eu aveam doisprezece ani. Şi mi se pare, efectiv, că un consens de limbaj elaborat pornindu-se de la o percepţie pesimistă despre lume, a fost folosit cu largheţe în lumea mediilor, pentru a descrie evoluţia societăţii contemporane. În legătură cu aceasta, îmi place să o citez pe Sophie Chaveau, care scrie următoarele despre tineri: „Li se împoaie capul cu imperaţivele momentului: sida, sida, şomaj, şomaj... precum tic-tacul unei bombe cu explozie întârziată[1]*." Sunteţi de această părere?*

«O iubire denaturată în erotism este întotdeauna o ameninţare reductoare a demnităţii infinite a persoanei umane. Acel „corect din punct de vedere politic" a dat naştere unui „corect din punct de vedere sexual". Aţi evocat anii '70. S-a întâmplat o ruptură între

[1] S. Chaveau, *Eloge de l'amour au temps du sida*, Paris, Flammarion, 1995.

„*individualismul prometeean*[2]" din mai '68 şi narcisismul galopant de la sfârşitul anilor '70 şi '80. De la o concepţie colectivă, chiar colectivistă a politicii, am trecut fără menajamente la o schemă sociologică reductoare, aceea a unei comunităţi umane care n-ar fi compusă decât dintr-un conglomerat de cetăţeni fără legături culturale constitutive. De la ideologia colectivismului la domnia lui Eu, şi, pentru a parafraza un eseist la modă, ne-am schimbat „gulerul Mao" pentru un drept de intrare la clubul Rotary! Dar iubirea împărtăşită va fi întotdeauna iubirea multiplicată. Şi mi se pare imposibil de conceput o existenţă demnă de acest nume fără un minim de sens comun şi de proiecte de împărtăşit. Fără această bază spirituală, comună tuturor culturilor, omul îşi riscă din serios chiar umanitatea.

Înainte să fi apărut primele fisuri în viziunea creştină a lumii, care se voia globală, antropologia determina participarea graţiei divine şi partea de responsabilitate umană în procesul de inculturaţie a credinţei şi de evanghelizare a culturilor. Eram siguri că Evanghelia transcende natură şi cultură şi că este oferită în Biserică în calitate de principiu de creştere spirituală şi de mântuire pentru toate culturile. Este această certitudine că pastorala culturii contribuie la regăsirea în cadrul noii evanghelizări. Creştinismul nu are altă raţiune de a fi, în fundamentele sale, decât de a înnobila omul, restituindu-l demnităţii sale originare şi destinului său etern întru Isus Hristos, *Redemptor Hominis*, Mântuitorul omului. Acesta este punctul de implementare determinant pentru inculturaţia creştinismului în lumea contemporană[3], pentru ca pastorala culturii să reuşească să-şi atingă unicul ţel: să

---

[2] Cf. H. Weber, *Vingt ans après, que reste-t-il après mai 68?*, Paris, Le Seuil, 1988.

[3] Cardinal P. Poupard, *Le Christianisme à l'aube du troisième millénaire, op. cit., p. 179*

dăruiască lumii un nou umanism creştin în zorii noului mileniu..

Acest nou umanism format de credința creştină în inima culturilor propune un fel de proiect susceptibil să intereseze în aceeaşi măsură pe non-credincioşi ca şi persoanele considerate ca fiind indiferente la credință. Aceste întâlniri implică faptul ca acțiunea pastorală să fie fondată pe o cunoaştere veritabilă a Revelației lui Hristos. Peste tot se afirmă necesitatea unui discernământ evanghelic deschis şi exigent, pentru a nu absolutiza unele trăsături culturale în detrimentul Evangheliei care nu poate fi niciodată relativizată în profitul culturilor contingente. Misiunea pastorală a Bisericii nu se epuizează în dialog. Creştinii au de dat pur şi simplu seamă cu blândețe şi respect de speranța care este în ei, cu *parrhésia*[1] apostolului, această deplină siguranță şi mândrie de a se şti iubiți de Dumnezeu. Cu acest preț, Isus-Hristos, sursă a unei noi culturi pentru omul noului mileniu, va putea fi iarăşi auzit de toți.»

– Ce v-ar place să spuneți acestei lumi în plină evoluție, tinerilor îndeosebi, pe tema speranței creştine în fața acestei formidabile mize pe care o constituie inculturația credinței şi evanghelizarea culturilor astăzi?

«Eu le spun: dragi tineri, prieteni, voi sunteți viitorul Bisericii şi al lumii. De voi depinde întruparea acestei civilizații a iubirii intense prin întoarcerea la izvoare a concepțiilor noastre privind viața întru Hristos. De voi depinde regăsirea temeliilor filosofice, teologice şi antropologice ale credinței. De voi depinde găsirea de noi resurse ale familiei, ale educației, ale şcolii şi ale universității în Bunavestire evanghelică; este misiunea

[1] Cf. *Ep* 3, 12; *He* 3, 6; *In* 2, 28.

voastră aceea de a reînnoi umanitățile, artele şi comunicarea irigându-le în profunzime. În mâna voastră se află regândirea existenței bărbatului şi a femeii în cetate, care-şi găseşte dimensiunea plenară într-o tensiune vitală între cultura care întrupează credința şi credința care-i este sufletul.

În acest scop, prezentarea idealului lui Hristos omului celui de-al treilea mileniu, într-o perspectivă de dialog intercultural şi de evanghelizare a culturilor, trebuie întreprinsă cu toate resursele prodigioase şi noile condiții ale timpului nostru care sunt tot atâtea căi inedite pentru a purta acolo Evanghelia. Mă gândesc mai ales la Europa, unde noile structuri politice instaurate progresiv constituie tot atâtea posibilități noi în favoarea acțiunii pastorale a Bisericii.

Ansamblul culturii şi al patrimoniului creştin constituie un semn tangibil al iubirii lui Dumnezeu pentru epoca noastră şi pentru fiecare dintre noi, *paidéïa* vremilor de azi. Aceste nenumărate realizări sunt tot atâtea icoane, reflectări vizibile ale Celui pe care ochii noştri nu pot să-L vadă. Cultura creştină este o punere în mişcare care îl poartă pe om deasupra lui-însuşi. Într-un suflu creator, ea ridică materia către Ființă.

Astfel, viața cotidiană, modelată de Evanghelie, seamănă cu o invitație permanentă de a contempla Gloria celui Înviat în fiecare om înnoit prin harul divin, „*Gloria lui Dumnezeu este omul viu, iar viața omului este viziunea lui Dumnezeu*". O cultură fundamentată în credință este eliberatoare. În ea, Dumnezeu trezeşte, porunceşte şi dilată puterile creatoare ale umanității. În legătură cu aceasta, ar fi profitabil să ne cufundăm din nou în scrierile Părintelui Marie-Alain Couturier, animator al revistei *L'Art sacré!* Evanghelizarea culturilor deschide calea construcției viitoare a civilizației iubirii, această reînflorire a umanității

pe care lumea de azi o aşteaptă, dincolo de divizările şi de limitările sale.

Sfântul Césaire din Arles, de la mănăstirea Lérins, zicea cândva: *„Aşa cum trupul nostru moare dacă nu este hrănit, tot aşa sufletul nostru se stinge, dacă nu primeşte Cuvântul lui Dumnezeu"*[1]. Cred că această maximă rămâne în mod fundamental adevărată. Societăţile umane seamănă cu organismele vii care au o nevoie vitală de hrană spirituală. Altfel, riscă asfixia. Pentru ca să respirăm aerul înălţimilor, Biserica îşi însuşeşte porunca dată de Isus lui sfântul Petru: *„Du-te în apa adâncă"*[2]. Acest apel al Domnului merită să fie ascultat în toată vigorea sa. Căci, pentru a ajunge la izvoarele credinţei, trebuie să acceptăm să părăsim malurile şi să ne aventurăm în larg, pentru ca Evanghelia să fie într-adevăr vestită în lumea de azi[3]. Această vestire este de negândit fără referire fidelă şi permanentă la cultura biblică. Isus s-a exprimat, în timpul misiunii sale în Galilea, într-un limbaj care trimite fără încetare auditoriul la Vechiul Testament din care acesta era plămădit. Şi cum să dai mărturie de bucuria şi de speranţa creştine altfel decât favorizând cât mai mult posibil întâlnirea culturilor cu Biblia, această Scriptură divină care nu este, după părerea lui Hugues de saint Victor, *„decât o singură carte, iar această singură carte este Hristos"*[4]. În această calitate, exortaţia apostolică *Evangelii Nuntiandi* a lui Paul al VI-lea rămâne carta, împreună cu enciclica *Redemptoris missio*, a evanghelizării culturilor la intrarea în cel de-al treilea mileniu.»

---

[1] Sfântul Irineu de Lion, *Adversus haereses* 4, 20, 7.

[2] *Lc* 5, 4.

[3] *Proposer la foi dans la société actuelle. Lettre aux catholiques de France*, Paris, Cerf, 1996, p. 82.

[4] H. de Saint-Victor, *De Arca Noé*, 2, 8.

– În secolul al XIX-lea, cardinalul John Henry Newman considera că realitatea invizibilă a Cerului este mai reală decât universul vizibil şi palpabil. Umanitatea trăieşte într-o tensiune permanentă între categoriile lumii sensibile şi dorinţa sa nepotolită de a ajunge dincolo de aparenţe. Şi ne fabricăm prea adeseori o divinitate pe măsura limitării noastre. Dar pe Dumnezeul lui Isus-Hristos, nimeni nu-l transcende, şi nici o lege, nici o cultură, nici o filosofie nu-l conduce. El este Creatorul tuturor vieţuitoarelor şi, aşa cum scrie André Chouraqui: „fiind universal imanent în inima mea şi pe buzele mele, el este cu toate acestea, şi prin esenţă, absolut distinct de univers, ireductibil la orice creatură"[1]. Cultura creştină este oare mijlocul prin care civilizaţiile trec de la materialitate şi materialism la viaţa întru Spirit şi la speranţa în veşnicie?

«Da, cultura creştină este chiar acel extraordinar instrument căci ea sfinţeşte Creaţia la care noi, fiecare după puterile lui, trebuie să contribuim pentru ca să o facem mai bună. Dar Dumnezeu nu este un magician, şi nici un alchimist care să transforme noroiul în aur. El face infinit mai bine chemând la convertirea inimii în mijlocul realităţilor care sunt ale noastre. Credinţa, transfigurând privirea pe care o îndreptăm asupra vieţii, este creatoare a unei culturi a iubirii pentru om, deschisă dialogului întru adevăr, împărtăşindu-se în milostivenie şi în bucuroasă dăruire de sine. Prin prezenţa Celuilalt la realităţile acestei lumi, raportarea la Tatăl nostru întru Spiritul Sfânt trece prin iubirea ce o purtăm semenilor noştri, a căror umanitate a fost asumată de Fiul venit să sfinţească culturile noastre. Cum atât de frumos scria Saint-Exupéry:

[1] A. Chouraqui, *Moïse*, Paris, Flammarion, reed., 1996, colecţia „Champs", p. 391.

„Nu există nici o pasarelă de la tine în celălalt fără calea lui Dumnezeu.“[2].»

[2] Cf. A. de Saint-Exupéry, *Citadelle*, Paris, Gallimard, 1959, „Bibliothèque de la Pléiade“.

CONCLUZIE

Hristos, adevărata vestire la început de nou mileniu

Viitorul este al speranței

– Iată-ne ajunși la sfârșitul discuției noastre. Eminență, ați putea să exprimați esența mesajului pe care Biserica vrea să-l anunțe culturilor contemporane acum când lumea a trecut pragul celui de-al treilea mileniu?

«În 1998, papa Ioan Paul al II-lea a rezumat în câteva cuvinte speranța creștinilor în lumea actuală: „Isus este adevărata vestire care întrece orice așteptare în umanitate"[1]. Credința în Hristos, speranță în iubire și în adevărul întrupat în viața cotidiană, permite omului ca și culturilor să se depășească, să năzuiască mereu mai mult către idealul Beatitudinilor. Astfel, credincioșii reintroduc o reflecție creștină asupra problemelor esențiale ale ființei umane și ale societăților. Ei îl propun pe Hristos ca model al omului nou. Într-un cuvânt, pastorala culturii dă mărturie a credinței Bisericii – de o noutate absolută, actuală, mereu contemporană – în Evanghelie, vestește pentru toți oamenii că prin moartea lui Hristos ne-am eliberat de moarte[2] și că în taina învierii sale noi suntem deja înviați[3]. Inculturația și evanghelizarea înseamnă să

---

[1] Ioan-Paul al II-lea, *Bulle d'indiction pour le Grand Jubilé de l'an 2000 Incarnationis mysterium*, 29 noiembrie 1998.
[2] Liturghie bizantină, *Tropar de Paște.*
[3] *Préface de la messe du temps pascal.*

facem din Evanghelie însăşi cultura noastră. Iată formidabila propunere a Bisericii: să regăsească universalitatea speranței evanghelice printr-o înrădăcinare a particularismelor culturale tot mai profund în Hristos. Hristos nu este universal decât pentru că El este particular, unul dintre noi şi în acelaşi timp Unicul, născut din Fecioara Maria, într-o cultură specifică, într-un obscur cătun din Galilea, cum zicea Hegel nu fără ironie.

Aporia hegeliană este abisală pentru cultura noastră căci ea pune problema fundamentală a particularismului Întrupării şi a universalității mesajului creştin. Aceasta este cu siguranță noutatea eliberatoare şi creatoare pentru culturi: venirea lui Hristos în această lume, fapt datat şi circumstanțiat, este normativă şi eliberatoare pentru oamenii din toate locurile şi din toate timpurile. Creştinii îl trăiesc conform cuvintelor sfântului Augustin: uniți în nevoie, liberi în contingent, iubindu-se unii pe alții, după exemplul Domnului. Ce speranță! Singură iubirea evanghelică este capabilă să facă să dospească enorma plămadă umană şi să transfigureze lumea.

Fericiți sunt cei care ascultă şi pun în practică Beatitudinile, întrupând astfel moravurile lui Dumnezeu în inima istoriei. Fericiți cei care au un suflet de sărman, căci a lor este împărăția cerurilor, cu Maria, înflorită pe firul de trandafir al celor cu inima pustiită, plantat chiar inima lui Israel, a cărui floare neasemuită şi fruct miraculos este ea. Aceasta-i taina tuturor sfinților pe care Biserica îi propune lumii ca tot atâtea pilde de credință în spiritul Beatitudinilor; aceşti sfinți care, împreună cu Maria, au cântat imnul Magnificat închinat Fecioarei Maria şi l-au întrupat în viața lor dăruită, golită de bogății materiale dar preaplină de Iubirea de Dumnezeu.»

– În pragul celui de-al treilea mileniu, poate mai mult ca oricând, omul devine om în măsura în care se sprijină pe bogăția culturii sale. În fața lumii noastre, pradă vitezei și schimbării, reînnoirii și dispersiunii, Evanghelia rămâne fondatoarea unui umanism autentic și plenar. Aceasta este ceea ce exprimă marea Tereza: „Nimic să nu te tulbure! Nimic să nu te înspăimânte! Totul trece! Dumnezeu nu se schimbă". Umanitatea visează veșnicia. Dar noi știm că trebuie să murim într-o bună zi. În fond, Eminență, marea provocare la care creștinii trebuie să răspundă în pragul celui de-al treilea mileniu rămâne aceea pe care Biserica, de două mii de ani, nu încetează să și-o asume: vestirea minunată a triumfului vieții asupra morții și asupra tuturor puterilor răului întru Isus Hristos. Așa cum a spus Olivier Clément: „În zorii mileniului trei, spiritul arată tinerețea creștinismului"[1]*. Nu este aceasta piatra unghiulară pe care civilizația trebuie să se clădească?*

«Da, căci prin pătimirea și învierea Domnului, iubirea se arată mai tare ca moartea. Așa se face că în Evanghelie omul găsește sensul vieții și lumina care îi revelează demnitatea sa de prunc al lui Dumnezeu. Cuvintele lui Isus, așa cum îmi place să repet, sunt tufișuri arzând și stele în noaptea lumii.[2] Pentru bărbații și femeile care pun în practică beatitudinile, viitorul este al speranței. Preafericiți, preafericiți, aceasta este făgăduința lui Isus celor care-l urmează pe calea pe care culturile umane sunt invitate să înainteze de către însuși Hristos. Biserica este purtătoarea darului lui Dumnezeu care e bucuria: bucuria de a se simți iubit, recunoscut, ajutat, respectat printr-o

---

[1] O. Clément, *Le Chemin de croix à Rome*, Paris, Desclée de Brouwer, 1998, p. 12.

[2] Cardinal P. Poupard, *Le Christianisme à l'aube du troisième millénaire, op. cit.*, p. 247.

iubire care întrece toate iubirile omeneşti, cărora le este începutul şi sfârşitul. Civilizaţia iubirii este aceea a triumfului vieţii asupra morţii, misterioasă trecere de la această existenţă pământeană la Împărăţia cerurilor, patria noastră unde vom deveni în sfârşit în deplinătate ceea ce suntem chemaţi să fim, familia lui Dumnezeu reunită în Iubirea lui, împărtăşind viaţa sa plină de bucurie, de pace şi de lumină cu toţi cei pe care i-am iubit. Sfântul Ignaţiu de Antiohia a exprimat aceasta într-un mod minunat: „când voi ajunge acolo, voi fi un om"[3].

Ioan Paul al II-lea a spus-o când i-a primit, la 3 februarie 2001, pe episcopii de Albania, pentru prima oară după căderea dictaturii comuniste care proclamase această ţară drept primul Stat ateu din lume: „impresionanta masă a provocărilor cu care vă confruntaţi nu trebuie să vă descurajeze. Menţineţi inima ferm ataşată lui Hristos. Domnul înviat continuă să vă repete şi vouă: voi fi cu voi în toate zilele pînă la sfârşitul veacurilor. SĂ NU VĂ TEMEŢI.»

[3] Sfântul Ignaţiu de Antiohia, *Epistula ad Romanos* 6, 1-2.

CUPRINS

INTRODUCERE.....5
MIZA VITALĂ PENTRU BISERICĂ ŞI PENTRU LUME.....5

CAPITOLUL I
CULTURI, RELIGII ŞI CREDINŢĂ DE-A LUNGUL ISTORIEI ..13
1 – UNIVERSALITATEA FAPTULUI RELIGIOS.....13
2 – ANTROPOLOGIE ŞI CULTURĂ.....16
3 – MISTERUL PERSOANEI ÎN SÂNUL SOCIETĂŢII.....17

CAPITOLUL II
EVANGHELIE ŞI CULTURI 23
1 – SOLUL FERTIL AL BIBLIEI ŞI CULTURA EI SPECIFICĂ...23
2 – PARTICULARITATE A ÎNTRUPĂRII LUI HRISTOS ŞI UNIVERSALITATE A MESAJULUI 26
3 – DIMENSIUNEA CULTURALĂ A CREDINŢEI 29

CAPITOLUL III
BISERICA ŞI CULTURILE.....39
1 – A CIVILIZA SAU A EVANGHELIZA? FUNDAMENTELE CULTIVĂRII [INCULTURAŢIEI].....39
2 – ANTICHITATEA GRECO-LATINĂ.....44
3 – CULTURA MEDIEVALĂ 51
4 – RENAŞTEREA 55
5 – EPOCA LUMINILOR.....58
6 – MODERNITATEA 66
7- TREI EXPRESII ALE MITULUI PROGRESULUI.....79
8 – PENTRU O REABILITARE A RAŢIUNII.....84
9- DOUĂ ÎNTÂLNIRI RATATE.....86

CAPITOLUL IV
SCHIMBAREA PRODUSĂ DE VATICAN II.....93
1 – Prima abordare.....93
2 – Înnoirea. Biserica la întâlnirea cu lumea 95
3 – Un dialog de calitate.....101
4 – Artă şi muzică sacră 103
5 – Către o pastorală a culturii.....107

CAPITOLUL V
CONSILIUL PONTIFICAL AL CULTURII.....111

1 – VOCAȚIE ȘI FUNCȚIONARE....111
2 – IDENTITATE ȘI CREATIVITATE: UN DINAMISM PENTRU AL TREILEA MILENIU....118
3 – MOȘTENIREA CONCILIULUI 121

CAPITOLUL VI
PROBA FAPTELOR....129
1 – EVANGHELIZAREA CULTURILOR ȘI INCULTURAȚIA CREDINȚEI1....29
2 – DE LA CULTURA *ADVENIENTE* LA CULTURILE SECULARIZATE1....32
3 – DESPRE BEATITUDINI ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ...145
4 – PROBLEMA LAICITĂȚII....150

CAPITOLUL VII
ȘTIINȚĂ ȘI CREDINȚĂ PENTRU UN NOU DIALOG....157
1 – SPRE UN NOU DIALOG 157
2 – CONFUZIA GENURILOR....116
3 – O BĂTĂLIE PENTRU OM....160
4 – DOUĂ DISCURSURI ACTUALE....163
5 – CĂUTAREA SENSULUI 164
6 – AFACEREA GALILEI 169
7 – ISTORIA UNEI CONTROVERSE 171

CAPITOLUL VIII
NOILE PĂGÂNISME....177
1 – O NEBULOASĂ 177
2 – CREȘTINISM ȘI ÎNȚELEPCIUNI ORIENTALE....183

CAPITOLUL IX
LA CUMPĂNA DINTRE MILENII....187
1 – VIITORUL NU MAI ESTE CEEA CE A FOST....187
2 – CUM SĂ-L SPUI PE DUMNEZEU OMULUI DE AZI?....189
3 – ISUS-HRISTOS, IZVOR AL UNUI NOU UMANISM 198

CONCLUZIE
HRISTOS, ADEVĂRATA VESTIRE LA ÎNCEPUT DE NOU MILENIU...211

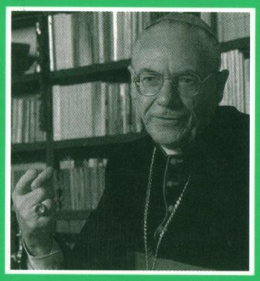

Colecția Intellectus Fidei 23

Dialogul care stă la baza prezentei cărți, acela dintre cardinalul Poupard şi istoricul Patrick Sbalchiero, actualizează dialogul dintre Biserici şi diferitele culturi ale vremurilor moderne, dar nu numai.

Dincolo de acest dialog se traduce în practică universalitatea faptului religios şi pluralitatea culturilor. Persoanele implicate vin din direcții diferite - cardinalul Poupard, preşedinte al Consiliului Pontifical pentru Cultură, mulți ani un apropiat colaborator al papilor Ioan XXIII, Paul al VI-lea, Ioan Paul al II-lea, licențiat în teologie şi istorie, la universitatea Sorbona, iar Patrick Sbalchiero, istoric la École Pratique des Hautes Études, specialist în mistica şi spiritualitatea creştină, având studii consacrate vieții monastice în Europa modernă -, dar converg spre ideea comună a culturii văzută ca un "câmp de bătaie" în care Evanghelia ne oferă sensul călăuzitor spre înțelegerea atât a realității exterioare, cât şi a omului în raport cu sine. Problema omului modern - şi, în fond, a omului în general -, este aceea de a lupta contra indiferenței religioase care tinde să pună stăpânire pe el. Pentru Poupard, în această ecuație dureroasă a indiferenței, credința mileniului III este o credință în om şi o credință în Dumnezeu. Rămâne doar experiența trăirii ei, după cum se va vedea.

ISBN 973-7919-85-8